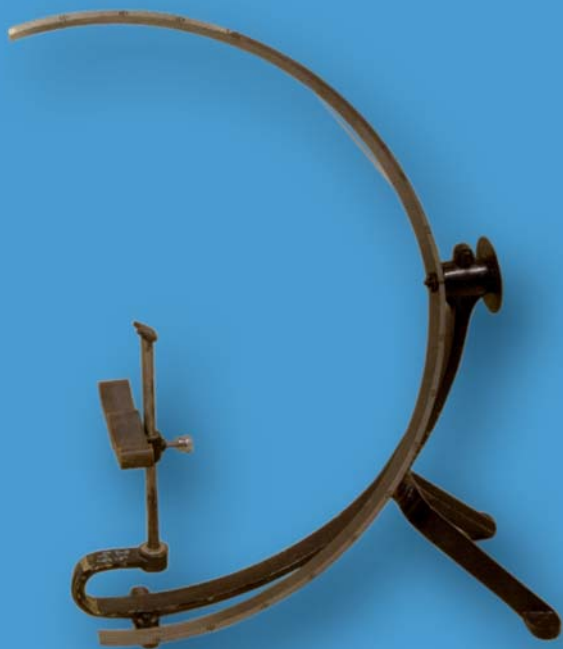

vita nostra

2010 *revue* 4

Československo
Demokracie
Karel IV.
Luther
Maorové
Morálka
Nobelova cena
Pacienti
Promoce
Vize UK

Perimetr, počátek 20. stol.

M. Anděl
Z. Bárta
V. Hampl
J. Hermach
J. Pehe
P. Pithart
I. Pondělíček
J. Ramba
V. Špidla
J. Topol

VITA NOSTRA REVUE

19. ročník, číslo 4

Časopis Univerzity Karlovy v Praze, 3. lékařské fakulty

Vychází 4× ročně

Uzávěrka tohoto čísla 17. 11. 2010

Redakční rada:

Předsedkyně: prof. MUDr. Radana Königová, CSc.,
Klinika popáleninové medicíny FNKV a 3. LF UK

Mgr. Marie Fleissigová, SVI 3. LF UK (šéfredaktorka)

PhDr. Martina Hábová, SVI 3. LF UK

MK ČR E 15 377

ISSN 1212-5083

OBSAH

RES PUBLICA

V. Špidla: Smrt Československa	4
J. Pehe: Jaká je budoucnost demokracie?	6
J. Boudal: Když volby nestačí aneb jak se zbavit kmotrů	8
H. Holcnerová: Lidská práva	9

QUOD BONUM

M. Anděl: Projevy děkana k nováčkům a absolventům	12
Absolventi	20
R. Rokyta: Historie Fyziologického ústavu 3. LF UK	22
Nejlepší publikace	26
Nová učebnice	26

ALMA MATER

Pražský 17. listopad 2010	28
V. Hampl: Získejme pro své sny podporu společnosti	28
S. Elčič: Hájit svobodu je soustavná činnost	32
Kritika a apel	34
Zpráva České konference rektorů	34
Den vědy	35
Na otázky VNR odpovídají dva rektori	35
M. Fleissigová: Lituji	37

VĚDA

Nobelova cena za lékařství	40
L. Fialová: Děkuji, že jste mi daroval život	40
M. Černá: Humánní biomonitoring (HBM) jako nástroj k odhadu expozice chemickým látkám z prostředí, zátěže populace a nežádoucích zdravotních účinků	46
J. Ramba: Dobře utajený úraz Karla IV.	50

OŠETŘOVATELSTVÍ

Konference o etice	60
J. Heřmanová: Sestra a odpovědnost	60
H. Svobodová: Jak učit respektu k důstojnosti člověka?	65
R. Rozbroj: Utrpení a bolest z pohledu filozofie	69
R. Honzák: Mým sestřám	75
J. Neumannová ml.: Sociální práce u protinožců	76

O TEMPORA O MORES

Z. Bárta: Bylo i hůř	80
J. Topol: Lepší svět nikdy neexistoval	82
I. Pondělíček: Morálka nejde ruku v ruce s pokrokem	85

TEXT

J. Hermach: Sváteční přemítání	92
--------------------------------------	----

POSTSKRIPTUM

P. Pithart: Betlémy	106
---------------------------	-----

Obrázek na obálce z katalogu výstavy Historické lékařské nástroje a pomůcky (Praha, 1. LF UK a Zdravotnické muzeum, 2008)

Kresby v textu: Martina Špinková

RES PUBLICA

PROBLÉMY DEMOKRACIE

MOŽNOSTI OBČANŮ

Vladimír Špidla

Smrt Československa

Státní svátek 28. října je dobrou příležitostí se zamyslet nad osudem Československa.

Narodil jsem se jako občan Československé republiky. Československo zůstává součástí mé identity. Svým způsobem se stále ještě cítím Čechoslovákem a rozpad společného státu chápu jako selhání tehdejších elit.

Československo, vzniklé na troskách z první světové války, se zrodilo jako komplikovaný průsečík vůle vítězných mocností a vůle tehdejších národních elit. Vznikl tak stát s mnoha vnitřními problémy, se kterými neměla tehdejší politická elita mnoho zkušeností. Okamžik zrodu otevíral i řadu témat, která se nám nyní ve světle historie zdají zcela absurdní. Jen namátkou: otázka kolonií v Africe, propojení koridorem s Jugoslávií (podle vzoru Gdaňského koridoru), úvahy o připojení území mezi hranicemi a Drážďany.

Nový stát měl ze všech hledisek komplikovanou vnitřní strukturu a nebyl si jist odpověďmi na většinu otázek. Nebyli jsme si jisti, zda existuje československý národ, nebo samostatně Češi a Slováci. Nebylo nám jasné, jaký vztah se slovenskou částí republiky máme vytvořit, otázkou samou o sobě byla Podkarpatská Rus, bolestně otevřená zůstávala otázka postavení německé menšiny.

S odstupem času je zřejmé, že Československo bylo nejen nástupnickým státem po zaniklé říši, nýbrž že bylo daleko více jejím dědicem, než jsme často ochotni připustit.

Prvním dědictvím byla složitá národnostní struktura. Na československém území žili Češi, Slováci, Němci, Maďari, Poláci, Rusíni. Každá z těchto skupin měla své samostatné ambice.

Veškerá politická elita se kulturně a politicky zformovala v době Rakouska-Uherska. Všechny naše největší politické osobnosti byly v roce 1918 již dospělými lidmi a mnohdy v pokročilém věku.

Totéž platí o naší kulturní elitě. Většina našich nejsilnějších osobností se zformovala v době před první světovou válkou a značná část z nich alespoň díl kariéry prožila ve Vídni.

V politickém důsledku to znamenalo, že konfliktní linie rakouské politiky byly přítomné i v politickém životě meziválečných republik.

Kromě zcela nepochybných konfliktů dílčích nacionalismů to byl i svár mezi liberalismem a konzervativizmem či sváry sociální.

První republika byla svým způsobem prosazením liberálně pokrokových idejí zrozených v těle Rakouska-Uherska. Druhá republika pak byla výronem idejí konzervativních opět zrozených již dávno před rokem 1918.

Svým způsobem se Československo podobalo Kakánii Roberta Musila. Bylo státem, o jehož hodnotě nikdo nepochyboval, ale s jehož identitou si nikdo nebyl až tak jistý.

Zlomovým okamžikem byl rok 1938. Bez ohledu na to, zda mělo, či nemělo cenu klást vojenský odpor, sám fakt kapitulace bez boje ideu Československa ještě oslabil.

Vývoj po roce 1989 byl příležitostí k novému zrodu Československa. Mezinárodní tlak neexistoval a vnitřní demokracie otevírala nové možnosti pro formulování autentického konceptu státu.

Nálada občanů jak na Slovensku, tak i v Česku byla pročeskoslovenská. Strany, které měly ve svém programu rozdělení státu, ODA na české straně a SNS na slovenské, obdržely jen velmi slabé procento hlasů.

V okamžiku, kdy se již projevil tendence k rozdělení státu, vzniklo spontánní hnutí pro referendum o této otázce. Získalo tehdy na české straně během několika týdnů na milion podpisů a na slovenské kolem tří set tisíc.

Pokud by se tehdy referendum uskutečnilo, byl by to nový a definitivní vznik Československa jako projev svobodné vůle jeho občanů. To by byl základ daleko pevnější identity než základy předchozí.

Je temným okamžikem tehdejších dějin, že politické elity se z různých důvodů vydaly jinou cestou, již charakterizuje mj. pasivita Václava Havla. Chování tehdejších protagonistů, Václava Klause a Vladimíra Mečiara, se pohybovalo na hranici ústavnosti. Přísaha ústavních činitelů nedávala možnost k tak přímočaré akci, jakou bylo rozbití společného státu. Po mém soudu jediný ústavně zcela konformní postup bylo vyhlásit referendum a jednat na základě jeho výsledku.

A tak jsme v roce 1992 zažili to, co se až příliš často opakuje v našich dějinách. Hodnota společného států, ač tušená, nebyla dostatečně hájená. A to je osud všech hodnot. Pokud se nehájí, umírají.

Právě tak zemřelo i Československo.

Aktualne.cz 26. 10. 2010

Jaká je budoucnost demokracie?

Demokracie, onen nejlepší ze všech špatných politických systémů, jak by řekl Winston Churchill, čelí vážným problémům. Upadá role politických stran, klesá volební účast, nastupují nové komunikační technologie, které mění způsob účasti občanů na veřejném životě.

Rada Evropy, coby klub evropských demokracií, proto uspořádala v arménském Jerevanu ve dnech **19.-21. října mezinárodní konferenci na téma budoucnosti demokracie**, na níž pozvala současné i bývalé politiky, zástupce think-tanků, občanského sektoru a akademického světa. Hlavní projev pronesl bývalý polský disident a nyní šéfredaktor deníku Gazeta Wyborcza Adam Michnik.

Z diskuze vyplynula řada zajímavých závěrů a doporučení, které RE po další diskusi zveřejní v oficiální podobě. Zde jsou nejdůležitější zjištění a doporučení v neoficiální podobě:

Stále větší počet lidí dnes žije ve vzájemně propojeném světě, který přesahuje hranice i měřítka tradičních demokratických systémů, jež vznikly v rámci národních států. Výsledkem je **rostoucí propast mezi touto globální realitou a existujícími strukturami národního vládnutí**.

Tato situace volá po novém vztahu mezi různými (na jedné straně tradičními, národními, na druhé novými, nadnárodními) aktéry demokratického procesu a po rozšíření nových forem účasti v demokratickém procesu (přímá demokracie, občanská společnost organizující se na internetových sociálních sítích atd.). Je přitom důležité, aby neoslabovaly zastupitelskou demokracii tam, kde může jen ona nadále hrát hlavní roli.

V důsledku globalizace se stalo tradiční spojení mezi občanem a jeho národním státem problematické, navíc se národní státy musejí potýkat se začleněním lidí, kteří nejsou jejich občany, do demokratického procesu. Tato situace si žádá, aby evropské demokracie hledaly nové formy začlenění „ne-občanů“ do demokratického procesu.

V důsledku globalizace je **stále více rozhodnutí, jež se týkají budoucnosti celých národů, přijímáno nestátními aktéry**, s malou nebo žádnou účastí těch, kterých se to týká, nebo jejich zvolených zástupců. Je třeba urychleně najít způsoby, jako tyto nestátní aktéry učinit politicky odpovědnými vůči národním státům i nadnárodním institucím vytvořenými národními státy.

Zároveň je ale zřejmé, že **stále větší počet problémů lze dnes řešit jen na nadnárodní úrovni**. Tento vývoj oslabuje národní instituce politické reprezentace, ale zároveň nabízí možnost posilování občanské společnosti na nadnárodní úrovni.

Demokratický systém na národní úrovni se také ocitá pod rostoucím tlakem proto, že **veřejný prostor je stále více kolonizován soukromými zájmy**, což zužuje prostor pro demokratickou interakci. Rada Evropy a další organizace pracující pro demokracii musí najít nové způsoby, jak chránit veřejný prostor, například v podobě nových forem veřejnoprávních médií.

Média mají sociální a politickou odpovědnost a nemohou být ovládána jen tržními silami.

Je třeba najít způsoby, jak **chránit demokratický systém před jeho zneužíváním silami, které využívají jeho otevřenosti a mechanismů k destrukci lidských práv a vlády zákona**. Současný růst extremismu a radikalismu, založených na rasismu a xenofobii, jsou projevy těchto trendů, kterým se demokraté musejí účinně postavit.

Je přitom nutné se **více otevřít novým formám demokratické participace, které souvisejí s novými komunikačními technologiemi**. Důležité je zejména hledat urychleně způsoby, jak přibývající občanské aktivity, odehrávajících se v kyberprostoru, zejména na různých sociálních sítích, učinit produktivními pro demokratický proces. Mnohé aktivity jsou jen jednorázové, poháněné spíše zábavou než občanským uvědoměním, což může mít pro demokracii závažné důsledky, neboť ta nemůže přežít bez strukturované občanské společnosti a seriózního veřejného diskurzu.

Demokracie není udržitelná bez demokratické kultury. Proto je důležité najít nové formy vzdělávání k demokratickému občanství a respektu pro lidská práva.

V tomto procese mají v demokratických zemích zásadní úlohu školy na všech úrovních.

Demokracie je proces, nikoliv konečný stav. I proto je třeba prosadit, **aby byly všechny členské země Rady Evropy otevřeny monitorování kvality svých demokracií a aby se řídily doporučeními institucí RE a dalších organizací.**

Všechny členské země se přitom musejí řídit stejnými závazky a kritérii.

Deník Referendum 26. 10. 2010

Když volby nestačí aneb jak se zbavit kmotrů

Není divu, že řada lidí v mém okolí propadá skepsi. Je vůbec možné zbavit se standardními demokratickými prostředky partiček kmotrů, podnikatelů a politiků, kteří slušně bohatnou z veřejných zakázek, zisků městských firem, rozprodeje obecního majetku a odměn od developerů, dokážou-li obsadit obě velké strany?

Samozřejmě, že je to možné. Respektive: nemáme nárok propadat skepsi a apatii, dokud jsme všechny ty standardní demokratické prostředky opravdu nevyzkoušeli. A volby opravdu zdaleka nejsou všechno, čím jest občan ozbrojen.

Bylo by nesmírně užitečné, kdyby voličská nespokojenost vyústila – alespoň ve větších městech – ve vznik takzvaných watchdogových iniciativ či organizací. V mnoha zemích je to „standardní demokratický prostředek“ kontroly moci, a poměrně silný, v Česku zatím nepřiliš doceněný. Klientelismu se totiž dobře daří tam, kde na něj nikdo nevidí, a to je bohužel častý případ. Namátkou několik technik, které mě napadají:

Například postup, který se osvědčil Inventuře demokracie: vytipovat si několik pravidel, které mají platit na každé radnici otevřené víc občanům než kmotrům, vzít kameru, začít obcházet jednotlivé zastupitele a chtít po nich, aby je zavedli. Už jen reakce na to mohou dobře ukázat, kdo chce na radnici skutečně hájit veřejný zájem a kdo se transparentních pravidel děsí jak čert kříže.

Velmi efektivní a na Západě hodně využívanou technikou jsou mapy obchodních, rodinných a přátelských vztahů konkrétních politiků a podnikatelů; často nepotřebují velký komentář.

Zajímavý nápad je také mapa městských kauz, před nedávnem s takovou věcí přišli na www.praguewatch.cz. Můžete se tak podívat, kde všude ve městě něco nevhodně prodali, zničili a tak podobně, kdo z toho asi něco měl a který úředník či politik to odklepl.

Anebo prostě vzít kameru a natočit, kdo s kým hraje golf na hlubockém hřišti, které nechal pan Dlouhý postavit z evropských peněz na drogovou prevenci. Nápadům se prostě meze nekladou.

Další velká porce práce je, řekněme, intelektuálně-právní. Měli bychom zahájit podrobnou veřejnou diskuzi o tom, nakolik jde kmotrům na ruku současné právní nastavení dozorčích rad (odměny, mnohoobročnictví atp.), pravidla komunálních voleb, která víceméně neumožňují „vykroužkování“ a další věci, které je nutno řešit na celostátní úrovni. Bude dobré podívat se do zahraničí, zda tam něco nemají vymyšleno lépe, případně to vymyslet sami, a nakonec navrhnout a prosadit potřebné změny, které by komunálnímu klientelismu zkomplikovaly živobytí.

A konečně jeden speciální úkol pro všechny ty, kdo uvěřili příslibům obrody a novým tvářím na billboardech. Jako pokání za svou voličskou naivitu by myslím měli do stran, které volili, okamžitě vstoupit a ve vnitrostranických volbách důsledně volit proti kmotrům. Několik set nových členů by mohlo s poměry ve straně pěkně zamávat. A několik hodin měsíčně strávených schůzováním a dohledáváním informací o lídrech buňky není zas tak těžkým pokáním, nebo se mýlím?

Uznávám, je to mnohem víc práce, než jít k volbám a kmotry odstřelit hlasováním. Jenže kmotři se také nebáli věnovat spoustu úsilí na vytvoření svých sítí, a tak teď mají navrch. A pokud někoho dostatečně nemotivuje „veřejný zájem“ a potřeba mít fér radnici, nechť zváží, jestli by boj proti klientelismu neměl být také jeho zájmem docela sobeckým: už řada lidí na jihu Čech byla náhle odejita z práce proto, že odmítla přihrát zakázku konkrétní firmě – třeba ředitel nemocnice od Hluboké na Vltavou velmi, velmi vzdálené. Kmotři mají dlouhé prsty, a kdo si může být jistý, že na něj jednou nedosáhnou?

Aktualne.cz 8. 11. 2010. Kráceno

Hana Holcnerová

Lidská práva

Anna Šabatová opustila po sedmi letech Radu vlády pro lidská práva. „Prostě si myslím, že nemá cenu být členkou orgánu, který nefunguje, a radit vládě, u níž mám pochybnosti, zda to myslí s lidskými právy vážně,“ řekla ke své rezignaci.

Poopravila bych výrok Anny Šabatové. Současná vláda to s lidskými právy mívá vážně, ale tak nějak po svém. Nejenže pro ni nejsou důležitá, ale minimálně slovy Romana Jocha je považuje za dostačující, ba nadbytečná. Podle Jocha je lidským právem svoboda a ochrana majetku. Rovněž tak právo majetek vlastnit. Michael Hauser napsal, že v liberální demokracii neběží ani o liberalismus (jako svobody pro všechny), ani o demokracii, ale jen o soukromé vlastnictví. Jak výrazně to koresponduje se zásadními změnami, které vláda prosazuje v sociální oblasti! Vzpomeňme slov o příživnících, které nebudeme podporovat my ostatní, co poctivě pracujeme a odvádíme daně. Příznačný je i nápad, že pokud někdo o své vůli opustí zaměstnání, podporu dostane jen v případě, stane-li se z něj okamžitě živnostník a rozhodne se takzvaně o sebe a rodinu postarat sám. Podpora, samozřejmě mizivá, má být státním dárkem do začátku.

Nemusíme příliš přemýšlet, je to zcela evidentní. Představme si živitele rodiny například na Jesenicku, kde nezaměstnanost přesahuje padesát procent. Bude-li mít

práci, jistě ji neopustí dobrovolně, ale stát se to může. Šikana zaměstnanců, neplacené vynucené přesčasy, tlak na výkon, ignorace odborů, ne každý to vydrží. Začít podnikat tam, kde jsou lidé vděční za 40 korun za hodinu práce, je absurdní. Tam už nikdo nic nepotřebuje, jen přežít. Rozvineme-li úvahu nad člověkem ve zmíněné situaci dál, dojde nám, že se vlastně ani nemůže přestěhovat za práci jinam. Kdo by chtěl bydlet v Jeseníku, kde je sice krásně, ale o práci by nezavadil. Téměř k ničemu je i situace rodiny, která vlastní domek na krásném místě Jesenicka, kde by se nějakému majetnému podnikateli líbilo trávit víkendy. Pokud by totiž domek prodala, nebude jí výnos stačit na to, aby se přestěhovala do Prahy, kde je pravděpodobnost zisku práce nejvyšší. Bydlení tam nezaplátí.

Mohl by živitel rodiny jistě za práci dojíždět. Při mizerné dopravní obslužnosti a rostoucím rušení železničních spojů byl by nucen dojíždět autem a je dosti pravděpodobné, že by za pohonné hmoty vydal tolik, že by se jeho zisk z pracovní činnosti blížil nule. Totéž nastane, i pokud by za práci odešel bez rodiny a žil na ubytovně někde, kde by mu aspoň těch padesát na hodinu dali. Můžeme říct, že takový člověk pracovat nechce a rozhodl se parazitovat na práci poctivců, odvádějících daně?

I předložené sociální škrtky jsou výrazem neochoty zabývat se lidskými právy. Práva mají jen majetní. Nezavidím jim jejich majetek, je-li nabyt onou poctivou prací, o které neustále hovoří vláda. Dobré ale není, pokud se právo na majetek ústy zástupce vlády Jocha stává lidským právem jediným. V sociálním státu, kterému hrozí demontáž, je základním principem prostá solidarita. I bohatý může být například špatnou investicí na burze najednou chudý. Neberme se proto jen za citlivé sociální reformy, soustřeďme se i na to, co vláda zcela opomíjí, na příjmovou stránku státního rozpočtu.

Základní tezí obdivovatelů reforem a faktu, že se o sebe každý musí postarat sám, protože oni to také dělají, je tvrzení, že pokud se jim zvednou daně, budou své zisky ulévat do daňových rájů. No je toto možné? Proč ti, kteří dokážou samoživitelku s malými dětmi připravit i o sociální příplatek, nepřijmou opatření, která by přinutila k sociální solidaritě všechny? Je to banální a není nutné v těchto úvahách pokračovat, byť je mnoho dalšího, co k nim dodat.

Výrokem senátu Krajského soudu v Ostravě ve věci žhářů z Vítkova se stát poprvé jednoznačně vymezil vůči projevu rasismu. Díky za to! Tentýž stát ignoruje, ba schvaluje ústy premiéra, že senátní kandidátka v tentýž čas rozesílá voličům zápalky a souvislost s Vítkovem popírá. Tentýž stát ignoruje právo všech svých občanů na důstojný život.

Nabízí se tak otázka, zda za této situace vyklízet pozice, tak jako to učinila Anna Šabatová. Zřejmě bych to udělala také. Na druhé straně mně život už mnohokrát ukázal, že takový morální krok vede jen k horšímu.

Deník Referendum 8. 11. 2010. Kráceno

QUOD BONUM

PROJEVY DĚKANA

ABSOLVENTI

FYZIOLOGIE

Projevy děkana k nováčkům a absolventům

Akademická obec a význam veřejného prostoru

Imatrikulace patří mezi nejdůležitější univerzitní slavnosti. Právě díky ní a skrze ní se ti, kteří byli ke studiu přijati, stávají nejen studenty fakulty, ale členy akademické obce, civitas academica. To může znít nejen docela jako fráze, nejen jako prázdná fráze, ale jako stokrát opakovaná prázdná fráze. Přesto jsem přesvědčen, že tomu tak není a snad je tedy na místě vás seznámit s tím, co vše vaše členství v akademické obci obnáší.

Akademická obec, tedy komunita studentů a učitelů, má jeden společný cíl. Rozvíjet vzdělanost, ať již tu, která je petrifikovaná a při výuce předávána, nebo tu, během níž vznikají nové poznatky. Tu první označujeme jako studium a výuka, tu druhou jako věda. Na dobře vedené univerzitě nelze tyto dvě strany jedné mince oddělit. Jen na okraj poznámka pro vás už trochu z doby diluviální: za komunismu bylo státní politikou vědu a výuku oddělit. Na vědu byla Akademie věd, na výuku vysoká škola. Proto také věda tolik utrpěla, a proto se na vysokých školách rozrostla jinde nevídaná vrstva učitelů, kteří nebyli současně vědci. To vedlo k tomu, že úcta k vědecké práci na vysokých školách klesala a že vědecká práce na nich byla popelkou. Je nesporným úspěchem posledních dvaceti let, že se věda na univerzitu postupně vrací a že vy máte možnost se setkávat s těmi, kteří posunují hranice lidského poznání o kousíček dál.

To ale není nejdůležitější, k čemu na vysokých školách došlo. Právě **znovuoživení pojmu akademická obec je tím, co je snad ještě důležitější.** Každý z vás, kteří za chvíli složíte akademický slib, jste stejnými členy akademické obce stejně jako ostatní studenti, jako vaši asistenti, docenti a profesori, stejně jako děkan i rektor. Nejen symbolicky je to ilustrováno v akademickém senátu jak naší fakulty, tak naší univerzity. V obou těchto senátech mají studenti polovinu všech senátorských míst a polovinou všech hlasů se podílejí nejen na schvalování předpisů univerzity či jejího rozpočtu, ale i na volbě děkana fakulty a rektora univerzity. Nejen v rovině hluboce symbolické, ale také pro současnou dobu i zřetelně praktické, vám toto zřízení posílá několik poselství.

Tím prvním je, že prostředí fakulty i univerzity je otevřeným a pro akademické občany veřejným prostorem. S výjimkou osobních údajů je všechno předmětem veřejné diskuze. Ta může probíhat na zasedáních akademické obce či akademického senátu. Může se týkat uspořádání výuky, rozpočtu fakulty, studentských stipen-

dií či dotazů na to, jak jsou naplňovány děkanovy volební sliby či dlouhodobý zá-
měr fakulty. Prosím, snažte se využívat prostor, který je vám k dispozici. Nevyklí-
zejte ho s prvním pocitem, že jste nebyli vyslyšeni. Právě **vědomí existence veřej-
ného prostoru je to, co může zachránit naši společnost na nejrůznějších úrov-
ních: na úrovni malé komunity, jakou je naše škola, na úrovni komunity větší,
jakou je například univerzita, ale i na úrovni vesnice, malého města či velkoměs-
ta.** Jedním z nejstrašidelnějších aspektů komunistického režimu bylo zrušení veřej-
ného prostoru, vytlačení občanů z něj do nadiktovaných organizací či ještě lépe do
soukromí chalup či chat. To vedlo k tomu, že veřejná diskuze přestala existovat, že
byli nositelé věčných pravd i předem daných řešení, že řešení nevznikala jako hle-
dání složitých rovnováh vyvažujících často protichůdné zájmy. Chci vás ujistit, že
vedení naší školy se snaží, aby všechny věci na ní byly řešeny v prostoru veřejném
a jeho institucích. To, jak bude tento prostor vypadat, však jen na vedení školy ne-
záleží. Záleží i na ostatních členech akademické obce, tedy i na vás všech, nebo ješ-
tě lépe, na každém z vás. Občas si na to, prosím, vzpomeňte.

Teď na vás čeká šest let studentského života. V příštích dnech dozajista budete in-
struováni o tom, co všechno se musíte učit a jak se musíte učit pravidelně a každý
den. Nechci to zlehčovat, studium medicíny je složitější a především časově nároč-
nější než studium zahradnictví či práva. Nad učebnicemi budete jistě trávit hodiny.
Není však cílem vás vyučit kdejakým podrobnostem. Cílem je naučit vás principy
a z detailů pak ty, které jsou nezbytné buď pro kliniku nebo pro uchopení principu.
Vedení školy činí vše možné pro to, aby zbytečné detaily z výuky zmizely. To nezna-
mená, že byste se neměli učit systematicky. Přes všechnu potřebu pilné a systema-
tické práce ještě jednou vám chci zdůraznit: nenechte se zatlačit množstvím stran,
otázek či schémat do situace, kdy se budete věnovat jen a jen jim. Studium ve vašem
věku znamená však něco víc, než jen získávání poznatků lékařské vědy. Neopouštěj-
te své koníčky, své zájmy, své sporty. Chodte na koncerty, do divadel, snažte se vy-
užít všech dobrých věcí, které vám toto město může poskytnout. Fakt, že se velmi
rychle budete muset umět vyrovnat s takovými jevy, jakými jsou umírání, smrt či
mrtvé tělo, pacientova nemoc, deprese či beznaděj, činí apel na to, abyste nezůstali
zapouzdření jen ve vlastní studijní materii, ještě větší. Věřím, že pro naprostou vět-
šinu z vás je to však apel zbytečný a že si svůj soukromý život vzít úplně nenecháte.

Pro nastávající studium vám nakonec popřeji hodně pokory před ním, hodně
respektu k němu i vědomí toho, že moderní medicína těží z poznatků starých čas-
to tisíciletí, také hodně radosti z něj, radosti z objevování nových souvislostí a sou-
vislostí těchto souvislostí.

Imatrikulace 19. 10. 2010

Široké kontexty vzdělanosti a úcta k nim

Od přijímacích zkoušek po promoci byly pro někoho cesta přímá, pro jiného plná zataček a zúžení. Přesto většina z těch, kteří byli na naši fakultu přijati, se dočká promoce. Pro někoho to byla spousta práce, jiný, díky svým zkušenostem, nadání či talentu měl studia velmi snadná. Brzy převezmete do svých rukou diplom stvrzující, že jste se stali bakaláři. To vám pomůže v pracovním postupu i platově. Zůstává však otázka, zda vám ten diplom, ten postup či ty peníze za to stojí. Je titul bakalář, který si někdo dává na vizitku či na dopisní papír něco, kvůli čemu jsem se musel vrátit se vším tím dobrým i zlým do školních lavic? Stojí za to, být ještě ve středním věku exponovaný zkouškám, někdy probíhajících u examinátorů mladších, než jsou sami studenti? Z osobních rozhovorů vím, že vás někdy takové myšlenky musely napadnout, zejména ve chvílích přípravy na ty nejtěžší zkoušky či tehdy, když se zkouška na první termín nezdařila.

Dovoľte mi, abych se nad podobnými tématy na chvíli zamyslel.

Předně člověk by neměl studovat pro dosažení titulu. Výroky typu naše Alenka dělá bakaláře či Josef dělá doktorát, či dokonce takové, že někdo si „dělá“ docenturu či profesuru jsou hlubokým neporozuměním, co vysoká univerzita je či vlastně čím má být. Titul jen trochu stvrzuje fakt, že někdo studoval a uspěl v bakalářských či dalších zkouškách a že naplnil podmínky pro to, aby mu byl titul udělen. Pro někoho snad může být cíl. Přesto však i zde téměř úplně platí, že cesta je často stejně důležitá jako cíl. Na cestě jste se měli změnit. Měli jste se nejen naučit fakta, ale také způsoby, jak s fakty pracovat, jak je řadit, jak je interpretovat a jak je obnovovat. Schopnost něco vědět či schopnost něco znát, či dovednost, kterou jsem získal, představuje často cosi, co se nedá vyvážit penězi. Také se říká, že je to něco, co vám nikdo nemůže vzít.

Jak je to ale opravdu? Změnili jste se proti tomu, co jste byli na začátku své cesty? Jste osoby, pro které je vzdělání tím, co bude do budoucna určovat jejich rozhodování odborné, ale také občanské? Naplňuje se sen těch, kteří snili o tom, že mnohá zdravotnická povolání nelékařská se mají studovat na vysoké škole?

To, že jste všichni naplnili požadavky na ukončení studia a udělení titulu bakalář, je jednoznačné. Vaše radost, štěstí i hrdost jsou tedy oprávněné. Intimní zážitky ze studia si ale každý z vás uvědomuje sám. Zda někdo myslí trochu jinak, zda získal úctu k vzdělanosti a vědě a taky k vzdělavcům a vědcům, je jistě otázka nejen intimní, ale velmi individuální. **Je to při tom vzdělanost v tom nejširším slova smyslu, co pohání v dobrém a někdy i méně dobrém naši civilizaci.** Její základy sahají hluboko do období, kdy naši předkové vyšli z lesů a savan a začali pěstovat obilí a chovat dobytek. Toto období nazýváme neolitická zemědělská revoluce. Ta způsobila nejen revoluci v zemědělství a výživě, ale také v dělbě práce. Z většiny našich předků se stali pastevcí či pěstitelé obilí, jiní se stali vojáky a jiní kněžími. Ti dali základ vzdělavcům. Asi osm set let před Kristem se na ostrovech dneš-

ního Řecka objevilo souhláskové fénické písmo. Řekové k souhláskám přidali samohlásky a vytvořili základ evropského písma. Již po dvou stech letech byly do něj zapsány Illias a Odyssea. Objevilo se umění přednášet či hrát. Okolo roku 400 před naším letopočtem začalo období rozkvětu antické medicíny. Na ostrově Kos založil první velkou známou antickou školu medicíny Hippokrates. Jeho přísaha, jakkoliv modifikovaná, rámuje etické hranice medicíny dodnes. Již tehdy se vedle spekulativních teorií o vzniku a léčení nemocí objevily v lékařství empirické prvky. Univerzitním oborem se stala medicína již ve středověku, ostatní obory zdravotnické většinou až v průběhu dvacátého století. S tím, jak se obory pěstované dříve mimo univerzitu postupně stávají obory univerzitními, se rozvíjí jejich vlastní vzdělanost. Tyto obory postupně získávají nejen svá odborná a etická paradigmaty, ale postupně začínají rozvíjet i to, co je na vzdělanosti nejdůležitější, totiž vědu. K vědě pak patří hledání, někdy i tápaní, rozmyšlení či přemítání. Bez vědy bychom však neměli ani inzulin, ani penicilin, ani léčení hypertenze či infarktu myokardu. Věda je to, co činí náš život klidnějším i naplněným méně starostmi. Typická témata pro vědu v ošetrovatelských či dalších zdravotnických oborech pak jsou například nemocniční hygiena, psychologie pacienta či prevence dekubitů.

Právě vědomí širokých kontextů vzdělanosti a úcta k nim je jednou z nejdůležitějších věcí, které si máte z univerzity odnést. A také víru v to, že pokrok daný rozvojem vědy dovede řešit mnoho problémů, které ve světě okolo nás ještě jsou.

Je jisté, že dnes ani v příštích dnech nebude na tak závažná témata myslet. Teď jste plni radosti i úlevy a mnoha dalších životních plánů. Přesto, až někdy vzpomenete na svoji alma mater, vzpomeňte prosím také obecněji na to, co uznamená, co by znamenat měla a v jakém kontextu jste vlastně studovali a dostudovali.

Teď je však již chvíle na staré univerzitní přání štěstí, dobra i šťastného osudu. Necht' platí plnou měrou pro každého z vás!

Quod bonum felix faustum fortunatumque eveniat.

Bakalářská promoce 19. 10. 2010

Nemocnice je veřejný statek

Pro vás, studenty promočního ročníku 2010, je tento rok v mnoha smyslech pozoruhodný. Především končíte svá univerzitní studia, přinejmenším jejich první základní stupeň.

To s sebou nese celou řadu práv, ale také závazků. Jste také součástí společnosti, která právě letos ukázala, že je schopna reflektovat problémy ve svém okolí a přirozenými instrumenty svobodné společnosti je řešit. Dovolte mi, abych se na chvíli nad těmito věcmi zastavil.

Letošní dvoje volby ukázaly něco, v co mnozí z nás už ani nedoufali. Totiž to, že ve společnosti se naleznou přirozené síly, které mohou skoncovat s neprůhledností, s nadutostí a arogancí, s mlžením, zatemňováním či ohlupováním. Majitelé samozřejmých pravd, nových pouček a prázdných floskulí, kterými často zastírali dosti přízemní pohnutky, se najednou musí vypořádat se situací, kdy v obcích, městech a často i na krajské či národní úrovni se objevují lidé schopni dávat jednoduché a zřetelné otázky. Kolik co stojí, jak se co rozděluje, jak jsou obecné ústavní principy aplikovány v daném případě či jak se rozhoduje ve veřejné zakázce. Co se děje s veřejnými stavbami či pozemky. Občanům náhle přestaly vyhovovat blazeované odpovědi na otázky, proč u nás stojí dálnice dvakrát tolik, jako v Německu či pancéřovaný transportér třikrát tolik jako v Portugalsku. Nejde zdaleka jen o to, že někdo získal nějakým, nejasným způsobem miliony či ještě více. Jde o to, že peníze z veřejných rozpočtů neodtekly na platy lékařů, sester či učitelů, či že se nedostává na léky nebo speciální zdravotnický materiál.

Ani v českých nemocnicích není zdaleka vše ideální. Z mnoha nemocnic byly nevýhodnými smlouvami převedeny finančně nejvýhodnější metody péče do soukromých zařízení. Většinou jde o hemodialýzu, někdy i o invazivní kardiologii a různé další provozy, které jsou z hlediska momentálního sazebníku výhodné. V nemocnicích tak často zůstávají ty provozy, které jsou v sazebnících pojištěveny hodnoceny ne zvláště výhodně, nebo dokonce nevýhodně. Personál nemocnic do těchto rozhodnutí nemá žádnou možnost zasahovat. Posléze je konfrontován s faktem, že nemocnice nevydělává. Jak by mohla vydělávat, když byla řada výhodných provozů z nemocnic vyvedena! Někdo to módně nazývá outsourcing, běžná hovorová řeč to již dávno pojmenovala příhodněji.

Sám mám velmi nejasný vztah k tomu, zda může být krajská či okresní nemocnice soukromá. I v soukromých zařízeních, jak jsme se opakovaně dozvěděli, dochází k tomu, že jsou předražené nákupy a neprůhledná personální politika. Ve veřejných nemocnicích, tedy těch, které spravuje stát, je mnohem méně zřetelných pravidel pro personální politiku či pro konsenzus o rozvoji nemocnice, než je tomu například v sousedním Rakousku či Německu. **Nemocnice nejsou obchodní společnosti, jak se mnozí nás snaží přesvědčit. Stejně není obchodní společností základní či střední škola či univerzita, soud či policie. Z tohoto hlediska je nemocnice veřejný statek, který je potřeba spravovat průhledně.** K tomu je potřeba celá řada pravidel. A ta je potřeba nějakým způsobem zavést.

Mluvím o tom zejména proto, že z rozhovorů s těmi, kteří byli na praxi či pracují v německých, anglických či švédských nemocnicích, se dozvídám nejen o tom, jak jsou honorováni lékaři a sestry, ale také o tom, jaká pracovní a lidská atmosféra v nemocnicích v těch zemích panuje. Jen malý příklad: v Německu nového přednostu kliniky volí sbor profesorů, které pro to jmenuje děkan fakulty. Bývá jich až 30 a volí si vlastně svého kolegu. Před tím ho podrobně poznávají: z doporučení,

z jeho publikací, ale také z přednášek či ze společenského setkání. U nás jmenuje poměrně úzkou komisi děkan po projednání s ředitelem nemocnice. Ředitelé a děkani se střídají, přednostové zůstávají. Na první pohled je zřetelné, který postup je nejen průhlednější, ale vyváženější a neváhám použít slova civilizovanější. Nemocnice jako věci otevřené, jako věci veřejné, jako místa, kde se dobře a v klidu pracuje, kde je pocit elementární spravedlnosti.

Všude okolo nás se nashromáždila spousta různých problémů, o kterých je třeba mluvit. Mnohé z těchto problémů nemají jednoduchá řešení. Myslím ale, že už přestává být ta tam doba, kdy se řešení někde hledala a jinde realizovala. Že začíná být slyšet hlas těch, kteří mají elementární právo se ptát a také právo dostávat odpovědi na otázky.

Tím se dostáváme k tomu, že společnost zraje. Pevně věřím, že kromě mnoha faktorů spojených s otevřeností a svobodou ve společnosti k tomu také přispívá vzdělání. Vzdělání totiž neznamená ani na úrovni bakalářského odborného studia se jen něco naučit, vzdělání také znamená umět posuzovat věci z různých úhlů pohledu, znát jejich přímé i širší souvislosti a vědět, jaké silné a jaké slabé stránky přináší to či ono řešení konkrétních problémů.

Jeden z posledních apelů děkana fakulty, na které jste vystudovali, je spojen s tím, že vás prosím, abyste své působení v nemocnicích a dalších zdravotnických pracovištích nevnímali jen jako úzce zaměřený profesní úkol. Vaše povolání sebou nese také stránky veřejného působení. Pevně věřím, že i v tom vám studia na naší fakultě mohla pomoci.

Teď vám však přeji hodně štěstí, zdraví i dobrého osudu, tak jak tomu děkan na univerzitní půdě přeje staletí starou formulí

Quod bonum felix faustum fortunatumque eveniat

Promoce bakalářů 19. 10. 2010

Důležitým předpokladem vědecké činnosti je autonomie

Doktorská promoce je pro studenty promoci nejvyšší. Vyššího akademického titulu, než doktor filozofie, mezinárodně zkracovaného jako Ph.D., nemůžete na žádné univerzitě na světě dosáhnout. Těto slavnostní chvíli mnohde odpovídá mnohem slavnostnější ráz promoce. I ve velmi liberální Uppsale se například jak studenti, tak členové akademické obce oblékají do večerních šatů či do fraku. U nás zatím jakoby svou slavnostní atmosférou mnohdy a mnohde převažovala promoce magisterská. Situace se však pomalu mění a doktorská promoce získává své místo. Spolu s tím získává své významné místo i doktorský titul, tedy Ph.D. Na naší univerzitě je podmínkou habilitace a dokonce výchova studenta je podmínkou jak habilitačního, tak profesorského jmenovacího řízení.

Promoční slavnost je však událost veskrze formální. K tomu patří i převzetí diplomu. Jistě všichni dobře víte, že za těmito formálními atributy je ale skryta práce. Práce vás, čerstvých doktorů a bývalých studentů a práce vašich školitelů. Práce, která je spojena jak s intelektuálními výkony, tak s mnoha laboratorními, fyziologickými, epidemiologickými, či statistickými metodami. Intelektuální pozadí těchto postupů v sobě zahrnuje formulaci hypotézy, metody k jejímu ověření, statistické zpracování výsledků a schopnost dobré diskuze jak literární, tak také při obhajobě vaší práce. Vy všichni, kteří tu dnes stojíte, jste museli postupně projít těmito vývojovými stupni zrajícího vědeckého pracovníka či pracovnice.

To základní, co člověka, který se zabývá nějakou formou vědecké práce, napadá, je otázka, zda to vlastně k něčemu přispívá. Dělam to proto, abych si udělal doktorát, či abych získal nezbytnou podmínku pro nějaké místo, pro budoucí habilitaci, abych měl lepší ceduli na dveřích, či delší nápis na vizitce? Má však v dnešní absolutní inflaci titulů, včetně titulů doktorských, však tento ještě nějaký význam? Myslím, že se snadno shodneme na tom, že velký obecný význam nemá. Můžete-li na jiné univerzitě získat Ph.D. dosti snadno, pak zdobení se takovým titulem bez uvezení místa udělení je dle mého názoru celkem jedno. Doktorský diplom z Univerzity Karlovy má však přísná kritéria, obdobná kritériím na kvalitních univerzitách západoevropských či severoamerických. Je svědectvím o tvrdé práci, o systematickosti a o dobrém vedení.

Ti z vás, kteří odcházíte do praktického života, i ti, kteří zůstáváte akademickými pracovníky, jste si jistě opakovaně dávali otázky, co to proboha děláte, co to vlastně ta věda je, zda jste ti praví pro ni.

Věda se v tom skutečném slova smyslu vrátila na české univerzity až před dvaceti roky. Do té doby na univerzitách spíše živořila a programově z nich byla vytěšňována. Věda měla být pěstována v ústavech akademie či v rezortních výzkumných ústavech a vysoké školy respektive univerzity měly být především místem výuky. Došlo tak ke zmrzačení vzdělanosti, která vždy má svou složku vědeckou, tedy badatelskou, a svou složku výukovou, respektive studijní. Teprve propojení výuky, studia a vědy dává vznik těm pravým chrámům vzdělanosti, které jsou proslaveny po celém světě. Každý totiž zná univerzitu Harvardovu, či univerzity v Oxfordu, Cambridge nebo Heidelbergu.

Tyto a podobné nejlepší univerzity nezaměstnávají ve svém středu primárně učitele teoretických či klinických oborů, ale akademické pracovníky. Ti jsou téměř vždy pracovníky výzkumné skupiny či laboratoře, vedené docentem či profesorem. Výzkumná skupina tak tvoří primární, základní jednotku na univerzitě. Má svůj vědecký program a krátkodobé a dlouhodobé vědecké cíle. Pracovníci této skupiny jsou pak podle pravidel dané univerzity a fakulty zapojeni do výuky podle své kvalifikace. Cílem profesora či docenta je vést takovou skupinu a struktury mezi profesorem či docentem a rektorem, tedy například ústav a jeho přednost, fakulta a dě-

kan či vedoucí katedry jsou struktury druhotné, nutné k organizaci výuky či vědy, nikoliv pro to, aby nad profesorem a jeho výzkumnou skupinou dominovaly. U nás oproti tomu klademe velký důraz na ty struktury prostřední, na vedení ústavu, fakulty a podobně. Jsem přesvědčen, že takový posun k nezávislosti, ale také k zásadní odpovědnosti výzkumných skupin, bude také zásadním předpokladem k pozitivnímu posunu nejen v české vědě, ale také v celé sféře české vzdělanosti. **Pouze ti, kteří jsou schopni do výuky zapojit všechny atributy spojené s vědou, jsou totiž plně kvalifikovanými učiteli.** Na nás, kteří jsme starší a zkušenější, pak spočívá důležitá role těch, kteří by postupně měli na fakultách zavést takové změny, které by ke vzniku takových skupin s významnou vědeckou autonomií vedly.

Autonomie je pro vědu a vědce důležitý předpoklad jejich činnosti. Nutno však zdůraznit, že ty nejlepší univerzity nezřizují výzkumné skupiny bezhlavě, ale naopak po zásadní diskusi nutně k tomu, aby bylo zřetelné, jaká skupina je pro fakultu potřeba, jak zapadá do její celkové vědecké a odborné koncepce, jaké bude mít krátkodobé a dlouhodobé cíle, jak bude harmonizovat svou činnost s dalšími vědeckými skupinami na fakultě či univerzitě. A nemusím ani dodávat, že činnost každé takové výzkumné skupiny je podrobně sledována a pravidelně kontrolována.

Systematická vědecká práce má jako jeden z předpokladů víru v možnosti rozšiřovat hranice poznání a obecně také víru v lepší budoucnost. V oblasti základních věd lékařských je ověřování hypotézy často spojeno s očekáváním objevení nějakého principu či alespoň posunu principu stávajícího tak, aby výsledek mohl nějak ovlivnit prevenci, diagnostiku či léčbu onemocnění. Tato víra může učinit z vědce člověka veskrze pozitivního, člověka, který nejen že odhrnuje vrstvy cibule problému a získává tak nové poznatky, ale také člověka, který mění, tu nepatrně, jindy zásadně, dosavadní doktríny. Právě ta angažovanost na straně změny přibližuje k sobě lékařský výzkum s výkonem lékařského povolání. Emoční angažovanost ve vědě pak činí z povolání často suchého a úmorného dobrodružství, které má na konci své odměny. Tím nemyslím zlatý poklad, ale citační či H index.

Vědu kdysi nazval jeden ze zakladatelů moderní fyziologie Claude Bernard rozkvetlou zahradou, do které se musí člověk ale dostat přes nevábnou kuchyni. To je jistě trochu nadneseno, vždyť i cesta kuchyní může být zajímavým dobrodružstvím a nakonec i cesta je pro některé tak trochu cílem. Přesto **radost z komplexity moderní vědy stejně jako z rozkvetlé zahrady je podmíněna tím, že si ji odpracujeme v procesech někdy namáhavých, jindy nudných.**

Když se dostávám na konec svého projevu, dostávám se také k přání, aby ti z vás, kteří se budou vědecké práci věnovat, té rozkvetlé zahrady dosáhli. U těch, kteří ve vědecké kariéře pokračovat nebudou, předpokládám, že si ponechají víru v její možnosti a konečně i víru v to, že věda vydává na zahradách nejen květy, ale i plody.

Doktorská promoce 8. 11. 2010

Absolventi doktorandského studia

MUDr. Bashar Aldhoon	Fyziologie a patofyziologie člověka
MUDr. Lucie Baláková	Neurovědy
MUDr. Spyridon Gkalpakiotis	Fyziologie a patofyziologie člověka
Mgr. Dana Hrnčířová	Preventivní medicína
Mgr. Lenka Hrubá	Fyziologie a patofyziologie člověka
MUDr. Milka Klinčeva	Fyziologie a patofyziologie člověka
MUDr. Karolína Krátká	Molekulární a buněčná biologie, genetika a virologie
Mgr. Lucie Moravcová	Preventivní medicína
Mgr. Michaela Procházková	Farmakologie a toxikologie
MUDr. Michal Raszka	Neurovědy
MUDr. Robert Rusina	Neurovědy
MUDr. Petr Schalek	Preventivní medicína
MUDr. Barbora Schutová	Fyziologie a patofyziologie člověka
MUDr. Jiří Skála-Rosenbaum	Experimentální chirurgie
PharmDr. Marie Soukupová	Farmakologie a toxikologie
Mgr. Michaela Tencerová	Molekulární a buněčná biologie, genetika a virologie

Absolventi magisterského programu všeobecné lékařství

Studium v anglickém jazyce

Bratland Benedicte	Slaatta Mari
Conde Catarina Saavedra	Ramstad Gunnar Alexander Wilso
Paltiel Monica	Slyngstad Maria Strom

Studium v českém jazyce

Opatrná Sylvie	Hlavatá Kateřina	Kouba Daniel
Bouchner Karel	Hruda Martin	Kozák Šimon
Čurdová Anna	Hzán Lukáš	Kroupová Monika
Eichlová Lenka	Jančušková Eva	Krpešová Jana
Farková Blanka	Kafková Simona MUDr.	Kubešová Anna
Hábová Kateřina	Kohutiar Matej	Kultanová Mária MUDr.
Hájek Přemysl	Korček Jozef	Martincová Petra

Meleg Roland MUDr.	Němečková Věra Bezděková	Ratzová Hana
Michalcová Jana	Neužilová Anna	Riško Peter
Mikoláš Pavol MUDr.	Okparaigwe Dana Kopecká	Rosolová Alena
Mírová Anna	Pleštilová Lenka	Svobodová Alžběta
Müller Radek	Pokorná Kateřina	Svrčinová Lenka
Nekovářová Šárka	Procházková Linda	Tichá Zuzana

Absolventi bakalářských studijních programů

Fyzioterapie

Augustinová Kamila	Chorvátová Magdaléna	Nováková Markéta
Čísařová Romana	Janotová Lenka	Rojíková Markéta
Čížková Hana	Kazda Vojtěch	Stránská Lenka
Dihlová Petra	Kozlová Eliška	Svobodová Eliška
Doležalová Vendula	Kubias Vít	Vacková Hana
Doubrava Ondřej	Kupec Karel	Vernerová Lenka
Dušková Tereza	Líbalová Kateřina Bc.	Veverková Helena
Dvořáková Tereza	Měšťanová Petra	Votočková Urbanová Monika
Hejhalová Kateřina	Mířská Eliška	Vrbová Zuzana
Hlaváčková Tereza	Miškovská Anna	
Hubáčková Petra	Morávek Martin	

Všeobecná sestra

Hrdinová Michaela	Kašparová Simona	Pokorná Petra
Oslancová Ivana	Klepáčková Andrea	Sajdllová Magdaléna
Benešová Helena	Knížková Lucie	Syrová Zuzana
Boukalová Naděžda	Kohuťárová Marie	Šubrová Marie
Claessen Gabriela Peková	Kucharíková Anna	Taitlová Eliška
Fetter Lukáš	Lešňovská Lucie	Tkačiková Ivana
Jamrich Lukáš	Nováková Jana	Tošovská Marie
Kadavá Lucie	Nováková Lucie	Vašáková Alena

Zdravotní vědy

Badurová Lenka Bc.	Šimonová Řeháková Simona Bc.
Krejčí Renata Bc.	

Veřejné zdravotnictví

Barvířová Šárka	Nyambe Anayawa
Brettschneiderová Klára	Ottová Bílá Pavlína
Brožová Hana	Packová Kopková Anna
Břízová Miroslava	Pavelková Krůpová Zdeňka
Dolejší Anna	Prokopová Veseleňáková Martina
Dvořáčková Petra	Rychtaříková Třeštková Petra
Halešová Ilona Benišová	Říha Jan
Ištvánková Netolická Marcela	Sabolová Monika
Jíchová Martinů Andrea	Skořepová Stárková Daniela
Juráňová Petra	Štěpánková Michaela
Komárová Tamara	Tintěrová Daniela
Koudelková Zdeňka	Továrková Jana
Kuprová Michaela	Trefancová Petra
Kyprá Nouzecká Veronika	Turková Antošová Michaela
Lipjaková Čermáková Andrea	Valentová Lenka
Marková Eva	Vojáčková Lukavcová Štěpánka
Maxová Petra	Voleníková Marie
Motejlková Kateřina	Volfová Rubešová Eva
Müllerová Cigáníková Vlasta	Zajíčková Michaela
Němcová Monika	Žáková Lucie

Richard Rokyta

Historie Fyziologického ústavu 3. LF UK

Roku 1970 byl založen Fyziologický ústav tehdejší Lékařské fakulty hygienické, dnešní Ústav normální, patologické a klinické fyziologie 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Založením ústavu vyvrcholila snaha, aby po rozdělení jedné pražské lékařské fakulty v roce 1953 byly založeny a dokončovány všechny ústavy a kliniky jak na Lékařské fakultě hygienické, tak i na Fakultě dětského lékařství (pediatrické). Připomeňme, že Fyziologický ústav 2. lékařské fakulty, čili tehdejší fakulty pediatrické, byl založen až v roce 1990.

Již hned po rozdělení (1953) pražské lékařské fakulty na fakulty tři, vznikl na LF hygienické Ústav patologické fyziologie a později Ústav farmakologie. V roce 1955 byl přednostou Farmakologického ústavu jmenován doc. MUDr. PhMr. Z. Votava,

CSc. Ústav patologické fyziologie založil již v roce 1952 prof. MUDr. Josef Skládal, přednosta Ústavu klinické fyziologie.

Fyziologický ústav Lékařské fakulty hygienické byl založen 1. 10. 1970, jeho přednostou se stal doc. MUDr. Stoilov, CSc., který přešel z Fyziologického ústavu Fakulty všeobecného lékařství (FVL UK), odkud také pocházela většina pracovníků. Z nich už v ústavu pracuje pouze paní Hana Šťastná jako laborantka. Doc. Stoilov byl přednostou ústavu až do své smrti v roce 1982. Po něm nastoupil 15. 9. 1982 doc. MUDr. Richard Rokyta, CSc., který se stal zároveň vedoucím Ústavu fyziologie a klinické fyziologie. V roce 1986 byla vytvořena Katedra fyziologie a patologické fyziologie skládající se z ústavů fyziologie a klinické fyziologie a z Ústavu patologické fyziologie. Přednostou tohoto ústavu byl opět doc. Rokyta.

V roce 1990 se Lékařská fakulta hygienická transformovala v 3. lékařskou fakultu Univerzity Karlovy a vznikly dva nové ústavy, Ústav fyziologie a klinické fyziologie a Ústav patologické fyziologie. Tento stav trval až do roku 1997, kdy vznikl opět společný ústav, Ústav normální, patologické a klinické fyziologie. Jeho přednostou se stal prof. MUDr. Richard Rokyta, DrSc., a zůstal jím až do 1. ledna roku 2009. Poté nastoupil jako nový přednosta ústavu doc. MUDr. Jan Mareš, CSc., který předtím měl jako zástupce přednosta převážnou zodpovědnost za oddělení patologické fyziologie. Stejně tak se zástupcem doc. Mareše od roku 2009 stala doc. MUDr. Romana Šlamberová, CSc., rovněž s převážnou působností a zodpovědností za část fyziologického ústavu.

Musíme konstatovat, že vznik nového ústavu zahájil revoluční sjednocení fyziologických oborů. Nové výukové curriculum vzniklo za působnosti kolegia děkana prof. Höschla, kdy prof. Rokyta působil jako statutární zástupce děkana a proděkan pro vědu a zahraniční styky. Vzniklo několik modulů výuky, prof. Rokyta byl jedním z tvůrců tohoto nového systému - nejprve jako vedoucí Modulu IC a později Modulu IA „Struktura a funkce lidského těla“, tedy klíčového modulu prvních dvou ročníků studia na lékařské fakultě.

Předělávat se muselo celé curriculum. V prvních dvou ročnících se učí fyziologie v Modulu IA a prof. Rokyta byl jeho vedoucím, po něm nastoupila v roce 2009 jako vedoucí doc. MUDr. Romana Šlamberová, CSc. Modul IIC „Klinicko-patologické základy medicíny“, vyučuje oddělení patologické fyziologie, které zároveň vyučuje v Modulu IIA „Obecné základy klinické medicíny“. To znamená, že je kontinuální přemostění mezi fyziologickými obory, které se na 3. LF vyučují celé čtyři roky. Proto je výuková zátěž poměrně velmi rozsáhlá, musela se předělávat curricula všech modulů, což bylo velmi pracné a domnívám se, že zejména Modul IA se velice stabilizoval. Modul IIC prochází stále ještě dalšími změnami, nicméně patologická fyziologie v ní hraje velmi významnou úlohu.

Nový ústav se také zabezpečil vědecky, především se koncentroval na účast ve Výzkumných záměrech a v Centrech. V prvním Výzkumném záměru, který probí-

hal v letech 1999-2004 pod názvem „Vznik, prevence a terapie poruch funkcí nervového systému“ (hlavní řešitel prof. Rokyta) byla zapojena většina členů ústavu. Záměr zajišťoval trvalý přísun prostředků, zejména také prostředků investičních, a tak se ústav mohl velice dobře vybavit.

Od roku 2005 až do roku 2011 probíhá druhý Výzkumný záměr „Patofyziologie neuropsychiatrických onemocnění a její klinické aplikace“ – opět se na něm s hlavním řešitelem R. Rokyta podílejí prakticky všichni členové ústavu. Fyziologický ústav je v tomto směru jednou z hybných sil tohoto záměru, zejména z hlediska publikační aktivity v impaktovaných publikacích. Kromě toho od roku 2000 se členové fyziologické části ústavu účastní v centru aplikovaného výzkumu - Centru neuropsychiatrických studií; jeho první část končila v roce 2004. Od roku 2005 jsou nadále členy CNS IM0517, vedeného prof. MUDr. Cyrilem Höschlem, DrSc., a prof. MUDr. Jiřím Horáčkem, Ph.D. Centrum pokračuje do roku 2011. Někteří pracovníci fyziologické části ústavu jsou kromě toho členy Centra neurověd CN vedeného prof. MUDr. Josefem Sykou, DrSc.

Z hlediska materiálního zabezpečení je na tom tedy ústav velmi dobře, potřebuje ovšem více vědeckých pracovníků a pracovníků vůbec, kteří by všechny úkoly vyplývající ze záměrů a center stačili řešit. Určitý počet lidí je ve všech třech institucích, to znamená ve výzkumném záměru, v centrech je celkem sedm pracovníků z fyziologické části ústavu a jeden z patologické fyziologie. Tato účast umožnila nákup kvalitních investic s následným zlepšením publikační aktivity, zejména u těch pracovníků, kteří jsou ve více centrech. Kromě toho ústav úspěšně řešil několik grantů GA ČR, IGA a grantů Univerzity Karlovy, eventuálně dalších grantů.

Ústav se také významně podílel na habilitačních a profesorských řízeních. Jako předseda profesorského řízení habilitační komise pro obor Lékařská fyziologie a patologická fyziologie na 3. LF vedl R. Rokyta profesorská řízení a docentské habilitace i z jiných fakult; co se týče vlastního ústavu, habilitoval jednoho profesora, pět docentů a jako hlavní školitel vyškolicil šest Ph.D. studentů, teď se připravuje dokončení Ph.D. sedmé studentky. Doc. Mareš vyškolicil jednoho studenta Ph.D. a doc. Šlamberová dva studenty Ph.D. Čtyři další doktorandi se připravují na obhajobu u Ing. Jurčovičové, prof. Rokyty a doc. Mareše. Podle údajů zveřejněných v časopise VNS je náš Fyziologický ústav nejúspěšnějším školicím pracovištěm na 3. LF UK a prof. Rokyta třetím nejúspěšnějším školitelem.

V přehledu jsou uvedeny počty publikovaných prací v imputovaných časopisech v letech 2005 – 2010:

2005 – 12
2006 – 7
2007 – 6
2008 – 8
2009 – 18
2010 – 16

Celkem 67 impaktovaných publikací

Ústav se zabývá hlavně studiem bolesti, dále adiktologií, a to ve fyziologické části, Ústav patologické fyziologie pak epilepsií a hypoxií.

Doufáme tedy, že Ústav normální, patologické a klinické fyziologie bude dál přispívat jednak k rozvoji vědy na fakultě a samozřejmě také k rozvoji výuky a že bude participovat na všech zásadních reformních změnách, které na fakultě probíhají v rámci výuky. Samozřejmě je potřeba zajistit kontinuální přísun postgraduálních studentů a jejich dalšího zapojení do různých fakultních aktivit, aby mohli úspěšně pokračovat jak v náročné výuce, tak v ještě možná náročnějším vědeckém výzkumu. Doufejme, že dalších 40 let ukáže oprávněnost vzniku samostatného fyziologického ústavu na 3. LF, který patří v České republice určitě mezi nejlepší zejména z hlediska kvalitních publikací a předčí i mnohem dříve založené ústavy.

Přednostové

Ústav klinické fyziologie

1951–1969 prof. MUDr. Josef **Skládal**

1970–1986 doc. MUDr. Václav **Dejmal**, CSc.

1986–1987 doc. MUDr. Lubomír **Kužela**, CSc.

1990–1997 doc. MUDr. Ladislava **Horanská**, CSc.

Ústav a oddělení patologické fyziologie

1958–1971 prof. MUDr. Josef **Skládal** – Katedra patologické fyziologie a farmakologie

1971–1975 doc. MUDr. Růžena **Šmahelová**, CSc. – Oddělení patologické fyziologie

1975–1986 doc. MUDr. Josef **Čícha**, CSc. – Oddělení patologické fyziologie

1980–1986 doc. MUDr. Josef **Čícha**, CSc. – Katedra patologické fyziologie

1986–1990 prof. MUDr. Richard **Rokyta**, DrSc. – Katedra fyziologie patologické fyziologie

MUDr. Pavel **Mareš**, CSc., vedoucí Ústavu patologické fyziologie

1990–1995 doc. MUDr. Pavel **Mareš**, CSc. – Ústav patologické fyziologie

1995–1998 doc. MUDr. Libor **Velíšek**, CSc. – Ústav patologické fyziologie

1998 – 2009 prof. MUDr. Richard **Rokyta**, DrSc. – Ústav normální, patologické a klinické fyziologie

doc. MUDr. Jan **Mareš**, CSc., zástupce přednosty a vedoucí Oddělení patologické fyziologie

Ústav fyziologie

1970 – 1982 doc. MUDr. Stoil **Stoilov**, CSc. – Ústav fyziologie

1982 – 1986 doc. MUDr. Richard **Rokyta**, CSc. – Katedra fyziologie
1990 – 1998 prof. MUDr. Richard **Rokyta**, DrSc. – Ústav fyziologie a klinické
fyziologie
1998 – 2009 prof. MUDr. Richard **Rokyta**, DrSc. – Ústav normální, patologické
a klinické fyziologie

Nejlepší publikace

V Senátu Parlamentu ČR byly 3. listopadu předány ceny České lékařské společnosti JEP za knižní a časopisecké práce loňského roku. Nejlepší knižní publikací roku 2009 byla vyhlášena učebnice **Infekční lékařství** (Galén), jejímž hlavním autorem a pořadatelem je přednosta 2. infekční kliniky 3. LF UK a FN Na Bulovce doc. MUDr. Jiří Beneš, CSc. Podle prof. Paličky, který cenu předával, kromě kvality odborného zpracování sehrál svou úlohu i fakt, že s infekcemi jsme se ještě zdaleka nevypořádali. Svědčí o tom například expanze HIV, průběžně se modifikující spektrum infekčních chorob, nárůst migračních infekcí a diskuse o různých očkovacích problémech.

Nová učebnice

V recepčních prostorách Karolina byla v podvečer 18. listopadu představena veřejnosti kniha **Komplexní léčba popáleninového traumatu**. Učebnice vznikla pod vedením **prof. MUDr. Radany Königové** z vinohradské kliniky popálenin, která v publikaci shrnula své celoživotní poznatky. Na monografii spolupracoval MUDr. Josef Bláha a kolektiv. Knihu uvedli „prorektor editor“ prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc., a Mgr. Petr Valo, ředitel nakladatelství Karolinum, které knihu vydává. Hlavní autorka R. Königová pak krátce shrnula historii léčby popáleninového traumatu, od druhé světové války až do současnosti a ocenila při této příležitosti práci nejenom lékařů a vědců, ale také zdravotního personálu, sester a psychologů. Poděkovala rovněž svým spoluautorům a zvláště vyzdvihla pomoc MUDr. Bláhy, bez jehož technických znalostí by podle ní dílo vůbec nemohlo vzniknout.

Učebnice je určena všem specialistům, studentům medicíny a lékařům v postgraduálním vzdělávání i v praxi. Vyznačuje se přehledným shrnutím všech aspektů popáleninové medicíny a jasným a precizním definováním složité problematiky. Kniha je doplněna o DVD, na kterém základní chirurgické úkony při léčbě popálených pacientů demonstruje několik videosekvencí a více než 600 obrázků.

ALMA MATER

OSLAVY A OBAVY

Pražský 17. listopad 2010

Ve výroční den 17. listopadu uctili památku odboje proti nacistům v roce 1939 před Hlávkovou kolejí v Praze představitelé akademických institucí, politici a studenti. Pozvání Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových přijal i prezident Václav Klaus.

Studentská komora Rady vysokých škol uspořádala průvod od Hlávkovy koleje k pamětní desce Jana Opletala a Václava Sedláčka, dvou obětí z roku 1939.

Večer pak oslavy vrcholily shromážděním v Betlémské kapli (ČVUT) a pobožností ve Svatovítské katedrále; novináři tam mezi špičkami politického života postrádali přítomnost Václava Havla - nebyl pozván.

Univerzita Karlova v Praze si připomněla Mezinárodní den studentstva a Dne boje za svobodu a demokracii slavnostním koncertem pořádaným ve Velké aule Karolina. Promluvili na něm rektor UK prof. Václav Hampl a zástupce studentů Slaven Elčić.

Václav Hampl

Získejme pro své sny podporu společnosti

Projev rektora UK

Dobrý večer, vážené dámy a pánové,
srdečně vás všechny vítám na tomto našem tradičním univerzitním slavnostním setkání při příležitosti jednašedesátého výročí studentské revolty proti nastupující totalitě a následného nacistického zásahu proti českému studentstvu a českým vysokým školám. Postoje našich studentů oslovily světovou veřejnost do té míry, že ještě v první polovině druhé světové války byl 17. listopad prohlášen Mezinárodním dnem studentstva. A studenti tomuto svému svátku nemohli udělat větší čest, než když téhož dne o půlstoletí později zažehli řetězovou reakci, která další totalitu – tentokrát komunistickou – svrhla. Ty dva dějinné mezníky vyznačují symbolický počátek a symbolický konec „temných let“ našeho národa, vyznačují velmi těžké a namnoze traumatické období dějin naší alma mater. Obrácíme-li se k nim, musíme vzpomenout na stovky obětí z řad našich učitelů i studentů, kteří zahynuli v lágrech a na popravištích především nacistického, ale také komunistického režimu nebo kteří padli na frontách II. světové války v řadách exilových armád, do kterých statečně odešli dobrovolně a často navzdory velkým obtížím a nebezpečí. Musíme

vzpomenout na ty studenty, učitele i absolventy naší univerzity, kteří museli z rasových i politických důvodů emigrovat a jejichž intelektuální potenciál nemohl pomocí rozvoji a zrání české společnosti a naší univerzity – nebo tak mohl učinit jen nepřímou nebo se zpožděním, nejednou desítek let. Měli bychom si připomenout i ty mladé a nadané lidi, kteří v těžkých desetiletích nacismu a komunismu nesměli studovat nebo přinejmenším jim nebylo umožněno studovat ty prestižní obory, které jim byly blízké, pro něž měli největší nadání a motivaci. I o ty nás všechny, naši společnost a zejména naši univerzitu, okradla ona temná desetiletí.

Měli bychom ale vzpomenout i všech těch, kdo přes tyto těžkosti nevzdali své úsilí a za nejednou velmi svízelných podmínek dokázali udržovat kontinuitu studia, výuky a vědecké práce: hovořím o tajných přednáškách v lágrech, věznicích a později v tajných kroužcích a podzemní univerzitě předlistopadového období, o českých studentech, kteří za války i v poválečných desetiletích dostudovali na zahraničních svobodných univerzitách, o vědcích, kteří se dokázali akademicky uplatnit v emigraci – a kteří nezanevřeli na svoji vlast a vykonali mnohé pro to, aby se nám po revoluci roku 1989 velmi rychle podařil nový start a plynulé začlenění do mezinárodní komunity vědců.

17. listopad roku 1989 nám dal svobodu a umožnil, abychom tuto svobodu kultivovali ve formě racionálně institučně zbudované a právně zakotvené akademické samosprávy a autonomie. Po letech nesvobody jsme se po 17. listopadu 1989 opět stali obcí těch, kdo studují a kdo vyučují, těch, kdo se na svobodně akademické půdě scházejí k řešení vědeckých problémů a k diskutování závažných společenských otázek.

Otevřela se nám vynikající příležitost oživit univerzitu jako dělné, mezinárodní a svobodné společenství lidí zaujatých vědou a její rolí ve společnosti. Univerzita Karlova těchto příležitostí za uplynulé dvě dekády hodně využila. Vytvořili jsme kvalitní a produktivní síť partnerství, která obepíná celou zeměkouli. Z instituce nahlížené významnými světovými univerzitami zpočátku s opatrností, až nedůvěrou jsme se již v průběhu 90. let a o to více dnes stali tak vyhledávaným partnerem, že si své protějšky pečlivě vybíráme s ohledem na jejich prestiž a vědecký a studijní přínos spolupráce. UK je dnes univerzitou s jednou z největších akademických mobilit mezi evropskými i světovými univerzitami.

Vzhledem k tomu, že dnes má plný smysl pracovat, podáváme také nesrovnatelně větší a lepší výkony než dříve: za oněch jednadvacet porevolučních let se zhruba zesedminásobila vědecká publikační aktivita pracovníků UK. Z akademické instituce s tak malou vědeckou publikační produkcí, že by se bývala ani neobjevila v hledáčku světových rankingů (kdyby tehdy existovaly), jsme se dnes v rodině světových vysokých škol propracovali mezi 1,5 % výkonnostně nejlepších. Nejde jen o znásobení a zefektivnění našeho výzkumného úsilí a o schopnost uplatnit naše výsledky na světovém fóru. Prosadili jsme se i jako relevantní partner institucí, kte-

ré mají vědeckou práci za svůj jediný a dostačující úkol. V 50. letech panovala sovětským modelem zaštitěná představa, že výzkum patří akademii věd a univerzita pouze pedagogicky zprostředkovává jeho výsledky. Toto bolševické vyhnání vědy z univerzity je dávnou minulostí. Dnes máme prakticky stejně rozsáhlou a mezinárodně úspěšnou vědeckou publikační produkci jako souhrn ústavů AV, a to – mimochodem - při stejném počtu akademických pracovníků.

Nezapomínáme přitom, že spolu s výzkumem je naším zásadním a nenahraditelným posláním příprava mladé vědecké nebo širší akademické generace, výchova špičkových expertů, které potřebuje společnost, reagující na ne právě malé výzvy globalizace. UK se otevřela studentům a celé české společnosti: Ve srovnání s rokem 1989 máme dvojnásobek studentů. V nabídce výuky máme širokou paletu oborů, učíme skoro všechno kromě striktně technických oborů. S předstihem a s daleko menšími problémy než jaké jsou diagnostikovány ve většině západoevropských zemí, jsme se zapojili do boloňského procesu. Opět na rozdíl od řady univerzit zemí se snadnější nedávnou minulostí se můžeme pochlubit minimální nezaměstnaností našich absolventů, a to i v evropském a světovém měřítku.

Ohlížíme-li se na těch 21 porevolučních let, můžeme s hrdostí říci, že závazek a odpovědnost vůči české i evropské společnosti, kterou UK přijala spolu s porevolučním ohromným rozšíření horizontu své akademické svobody a autonomie, byla vrchovatě naplňována, že tato důvěra českého státu a veřejnosti ve vitalitu a kreativitu nejstarší středoevropské univerzity nebyla zklamána.

Zkusme se proto dnes na chvíli společně zasnít a představit si, kde můžeme stát za další dvě dekády, jestliže nepolevíme z nároků na naši výkonnost, kompetenci a kritičnost.

Pokud budeme své schopnosti, talent a nadšení svobodně a autonomně rozvíjet nejméně stejně energicky, jako tomu bylo dosud, pokud udržíme atraktivnost UK pro mladou generaci a dokážeme průběžně omlazovat náš vědecký i učitelský potenciál, aniž bychom ztráceli moudrost a nadhled generace našich doyenů, bude vysoce pravděpodobně pokračovat i dosavadní nárůst vědecké produkce UK. Myslím, že máme reálnou šanci se v řadě oborů hodně přiblížit i tak prestižním institucím, jako jsou kupříkladu univerzity v Oxfordu či Cambridge.

Dnes vytváříme – s vědomím, že to není jednoduché přesně změřit - ročně přibližně 40 % toho, co vykazuje Oxford. Před 20 lety, na začátku našeho svobodného nadechnutí, to bylo méně než 10 %. Průměrná publikační aktivita akademického pracovníka u nás ovšem zatím ještě pokulhává za těmito evropsky čelnými univerzitami, nejsme tedy na žádném nepřekročitelném maximu. O stabilizaci a další rozvoj směrem k akcentování kvality naší práce tak, aby docházela uznání světové komunity vědců, je třeba aktivně pečovat. To platí o to víc, že stávající hodnotící a motivační mechanismy státního hodnocení a financování vědy mohou v některých oborech, a to zvláště v humanitních a společenských vědách, motivovat spíše

k preferenci množství produkce nad její kvalitou. Tomu je nutné čelit etablováním mezinárodních standardů úplně všude na naší univerzitě.

V budoucnosti, o které uvažuji, bude na Univerzitě Karlově přibývat pracovišť, která nejen že budou vysílat své studenty, zvláště doktorské, a akademické pracovníky na partnerské zahraniční univerzity, ale která se stanou magnetem pro stáze nadaných mladých akademiků z ciziny. Tvrdé úsporné programy řady západních zemí k nám možná přivánou vlnu zájemců o finančně dostupné, a přece kvalitní studium. Snažme se, abychom si z nich mohli vybírat a vychovávat partnery s velkou budoucností. Využijme problémů dnešní doby pro posílení pozic naší univerzity.

Vědeckou kapacitu UK dále posílí vyřešení problematiky univerzitních nemocnic a prohloubení již dnes těsných vztahů s kvalitními pracovišti ústavů Akademie věd. Kombinací těchto faktorů a proaktivních cílených kroků se naše univerzita v budoucnu stane domovem i několika světově nejprestižnějších vědců - od takových, kteří figurují v databázi nejvíce citovaných vědců, až po držitele Fieldsovy medaile či Nobelovy ceny. Nejprve budeme tyto vědecké a učitelské osobnosti získávat odjinud, posléze si k těmto nejvyšším metám své osobnosti sami dovedeme.

UK bude v budoucnu jednou z nejvýznamnějších doktorských škol střední Evropy - vědecký výkon sem bude přitahovat nejlepší doktorandy nejen z ČR, ale mezinárodně. A naši nadaní a schopní doktorandi zase budou magnetem pro zajímavé akademické pracovníky - opět mezinárodně. Vnitřní prostředí UK tak získá v příštích letech ještě více mezinárodní charakter. Řada doktorských programů se čím dál více bude etablovat jako společné školy s prestižními evropskými a snad i mimoevropskými univerzitami.

Jako škola bude UK blízké budoucnosti velmi výběrová, zaměřená dominantně na pokročilé stupně studia pevně ukotvené v kreativní a vysoce expertní vědecké a odborné činnosti společných učitelско-studentských týmů. UK pak bude ještě více než dnes známa jako místo přípravy vyspělých, samostatných, odpovědných a flexibilních osobností. Učitelé mohou doktorandskou generaci motivovat k maximalizaci jejího potenciálu především, ne-li výhradně, svým vlastním příkladem, inspirativností a vysokými odbornými nároky, kladenými na studenty i sebe sama. To nelze uskutečnit v masové podobě výuky. Poměr počtu studentů k AP bude tedy v budoucnu takový, aby individuální a partnerský přístup učitelů k pokročilým studentům byl nejen možný, ale i běžný. **Když už tu sním s otevřenými očima, mohu snad vyslovit i přesvědčení, že v této Univerzitě budoucnosti se dnešní tíživé prostorové problémy stanou definitivně minulostí.**

Jaké jsou podmínky pro to, aby se toto všechno stalo realitou? Nutným základem je podpora společnosti. Pojďme ji pro to zkusit nadchnout. S tím souvisí - a je nepostradatelná - i vyšší finanční dotace pro akademickou vědu. Ta musí odpovídat výkonu a standardně vysoké kvalitě ve všech oborech. Bezprecedentní snížení už tak v mezinárodním srovnání velmi nízkých veřejných výdajů na vy-

soké školy, obsažené v nyní projednávaném návrhu státního rozpočtu na příští rok, rozhodně není cestou k naznačeným ambiciózním cílům.

Obdobně nepostradatelná bude pro UK i průběžně modernizovaná infrastruktura našich pracovišť. A nakonec, ovšem vlastně jako obecnou podmínku a předpoklad pro budoucí úspěch UK, musím jmenovat udržení a kultivaci naší akademické autonomie - a naše moudré a odpovědné zacházení s ní.

Možná některé z těchto mých představ znějí někomu z vás příliš optimisticky a snad až nereálně. Ale jsem přesvědčen, že naše země a naše budoucnost v globálně extrémně kompetitivním světě něco takového potřebuje. A také si moc dobře pamatuji svůj depresivní pocit z let předcházejících 17. listopadu 1989, kdy se mi zdálo, že svobodná, mezinárodně bohatě kooperující a vědecky i studijně věhlasná univerzita, tak jak ji máme dnes, je nerealistickou utopií. Neuměl jsem si představit, že by mohla nastat tak nádherná doba, jakou v tomto smyslu dnes žijeme. Ale – stalo se, dokázali jsme to. A tak i do nadcházejících let a dekad nám může být inspirací a motivací ona památná a moudrá výzva, která před 21 lety pohnula dějiny: kdy, když ne teď, kdo, když ne my!

Karolinum 17. 11. 2010

Slaven Elčič

Hájit svobodu je soustavná činnost

Dne 17. listopadu si připomínáme odvahu studentů, kteří vystoupili proti zločinným režimům v letech 1939 a 1989. Je to také den, kdy si připomínáme sílu studentstva změnit běh celé společnosti a určit její další vývoj na mnohá desetiletí. Tato síla je vlastní především studentům, kteří jsou velmi vnímaví vůči situaci ve společnosti a zároveň dostatečně energičtí na to, aby vyrazili něco změnit.

My, studenti a studentky dneška jsme vyrůstali ve svobodné společnosti. Nepocítili jsme politický útlak nebo ozbrojené represe, pokud jsme chtěli nahlas projevit svůj názor. 17. listopad je a měl by pro nás být především připomínkou, že svoboda není nic samozřejmého ani jistého.

Víme, že o svobodu musíme pečovat, jinak nám proteče mezi prsty. Uvědomujeme si, že svoboda na nás klade zodpovědnost. Jsme součástí akademické obce a chceme, pokud naším cílem není pouze získat titul a opustit navždy brány vzdělávacích ústavu, za sebou nechat otisk. Znamení, že jsme zde byli, odkaz pro budoucí studenty.

Ti z nás, kteří se aktivně zapojují do dění na univerzitě, ať už na úrovni rozho-

dovacích procesů či společenských, kulturních nebo jiných oblastí studentského života, jsou nezastupitelným zdrojem pohybu věcí na univerzitě.

Zapojení do orgánů akademické samosprávy nebo do jiných studentských spolků a organizací je pro nás příležitostí jak již dnes uchopit základní procesy a mechanismy, podle kterých naše alma mater funguje. Učíme se tak, abychom ji v budoucnu mohli být prospěšní.

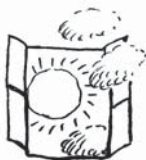
Svoboda dnešní doby nám dává možnost usilovat o dosažení našich cílů cestou odlišnou než v minulosti. Dnes hájíme svobodu stejně intenzivně, méně nutkavě, ale zároveň na více frontách najednou. Je to soustavná činnost a jako takovou je nutné ji vnímat.

Používáme moderních metod pro vyjádření svých názorů a postojů. Komunikujeme na facebooku, icq a twitteru, pořádáme demonstrace ve virtuálním světě. Studium v éře mobilních technologií nám otevírá svět bez komunikačních bariér. Svět, kde vzdálenost nehraje žádnou roli a každý může vyjádřit své postoje a názory. S tím, jak snadné je oslovit stovky či tisíce lidí, je o to větší důraz na kvalitu předávaných myšlenek. V záplavě zpráv a informací není těžké něco důležitého přehlédnout. Orientovat se v informacích a formovat si postoje ke všemu, co je před nás stavěno, nikdy dříve nebylo tak náročné. Důležité je umět rozeznat podstatné informace od těch nepodstatných. Nebezpečné pak nerozeznat nepravdivé od pravdivých. Máme možnost vyjádřit se ke všemu, co se na světě děje. Často se nám ale právě díky tomu stane, že se postavíme do role pasivního příjemce dění. Nesmíme se nechat strhnout do této pozice. Je nutné každou informaci podrobit kritické analýze a zaujmout k ní vlastní stanovisko.

Různíme se v pohledech na věci a nespojujeme se k dosažení jednoho společného ideálu. V tom je zároveň naše síla, protože mnohost dává prostor pro diskusi. Pluralita názorů, kterou podněcuje akademické prostředí, nám otevírá netušené obzory. A my máme možnost diskutovat. Můžeme se postavit v pomyslném akademickém ringu našim názorovým protivníkům a poměřit s nimi síly. Můžeme předstoupit bez obav projevit své názory a budeme vyslyšeni. Důkazem toho je na konec i to, že zde dnes při této příležitosti mluvím. Za tuto možnost jsem vděčný.

Pevně věřím, že většina mých kolegů a kolegyně sdílí tyto myšlenky a chce vytvářet budoucnost, ve které se nebudeme muset bát vystoupit a promluvit, nejenom na akademické půdě, ale i ve společnosti.

Karolinum 17. 11. 2010

Kritika a apel

V předvečer studentského svátku se na zámku v Lužanech předávaly předním akademickým pracovníkům a mladým vědcům ceny Hlávkovy nadace. Čestný předseda Akademie věd **prof. Rudolf Zahradník** na slavnosti poukázal na propastný rozdíl úrovně získaného vzdělání českých ministrů a ministryň školství se světem, na neprofesionální složení některých státních institucí, zabývajících se vědou a především na novodobý nešvar politických představitelů a pracovníků ministerstev neodpovídat na přednesenou otevřenou kritiku. Vědce pak vyzval: „Ať jste sebevíc rozladěni z toho, co slyšíte, nezatrpkněte, buďte alespoň trochu bojovní.“

S hesly „Bohaté rodiče pro všechny“, „Nejsme automaty na zisk“ či „Dluhy základ života“ pochodovali Prahou 17. listopadu **studenti**. Na výzvu iniciativy Vzdělání není zboží protestovali proti vládním škrtům v oblasti vzdělávání, zavádění školného a zápisného a ovlivňování univerzit ze strany soukromého sektoru. Socioložka Tereza Stöckelová z iniciativy ProAlt upozornila na širší kontext změn: tzv. Bílá kniha vznikla ještě před současnou krizí a je součástí procesu, který probíhá i jinde v Evropě. Změny mají systémový ráz, který má vést k individualizaci a omezení akademických svobod. Po demonstraci se někteří její účastníci setkali se svými kolegy z Vídně, kteří se loni podíleli na obsazování rakouských škol.

Zpráva České konference rektorů

Na základě připomínek členů České konference rektorů přijala 19. 11. 2010 ČKR stanovisko k návrhu novely zákona o vysokých školách (návrh MŠMT, korigovaná verze z 10. 11. 2010):

- ČKR upozorňuje, že s ohledem na proklamovanou přípravu nového zákona o terciárním vzdělávání je řešení úprav zákona o vysokých školách pomocí novelizací nekoncepční a mělo by se týkat výhradně „technických“ otázek. Vyjádření k záměru přípravy nového zákona o terciárním vzdělávání není součástí tohoto stanoviska.
- ČKR nesouhlasí s návrhem na zavedení zápisného v podobě, v jaké je prezentováno v předkládaném návrhu novely (část první, článek I, bod 5). ČKR doporučuje zavedení zápisného až v návaznosti na realizaci systému státní finanční pomoci studentům vysokých škol a zejména po vyjasnění, že půjde o trvalé, nikoli krátkodobé řešení.
- ČKR nesouhlasí s návrhem na změnu § 79 – rozšíření o garanta studijního oboru (část první, článek I, body 17 a 20).

Den vědy

Letošní ročník Scientia Pragensia seznámil 26. listopadu zájemce s nejnovějšími poznatky z oblasti vědy a výzkumu předních pražských vědeckých center. Tento ročník Dne vědy představili o dva dny dříve rektori všech pěti pražských vysokoškolských učilišť – Univerzity Karlovy, České zemědělské univerzity, Českého vysokého učení technického, Vysoké školy ekonomické a Vysoké školy chemicko-technologické.

Na tiskové konferenci jednomyslně vyjádřili své obavy nejen z důsledků očekávaných změn financování vysokého školství, ale i z dopadů nevyvážené alokace peněz VaVPl. „V hlavním městě vzniká více než polovina vědeckých výsledků v republice, přesto je v posledních letech, zejména díky strukturálním fondům, péče o rozvoj infrastruktury dominantně směřována jinam než do Prahy,“ uvedl rektor UK prof. Václav Hampl.

Ze slov rektorů dále vyplývá, že pouze třetina mladých badatelů pokračuje ve vědecké kariéře, doktorandy odrazuje malý plat. Rektori z Prahy se navíc bojí, že jim jejich absolventy odlákají nová vědeckovýzkumná centra, která vznikají po celé republice za peníze z EU. Na konferenci se proto shodli, že mladé badatele by na mateřských univerzitách a vůbec v ČR udržely takzvané návratové granty. Ty do budoucna sice plánuje ministerstvo školství, ale rektori by chtěli podporu také od Grantové agentury - nebo od soukromých firem.

Studenti mohou v zahraničí využívat dobré materiální a finanční podmínky, ale po návratu jim naše univerzity jen obtížně mohou motivovat k udržení na mateřské škole. Na Vysoké škole ekonomické navíc odvedou podle rektora prof. R. Hindlse vědce i „lákadla byznysu“. Průměrný plat asistentů na fakultách se podle posledních statistik Ústavu pro informace ve vzdělávání pohybuje kolem 22.000 korun.

**Na otázky VNR odpovídají dva rektori:
prof. Ing. Václav Havlíček, CSc., rektor ČVUT
doc. Ing. Josef Koubek, CSc., rektor VŠCHT**

Několikrát jste se zmínili, že vědci jsou málo placeni a že proto mají-li na vybranou mezi kariérou doma nebo v zahraničí, dávají přednost těm lepším podmínkám. Vracejí se ale někteří vědci?

HAVLÍČEK: Na tom, že vědci odcházejí za kariérou do zahraničí, není nic špatného. Ideální situace je, když odejdou a zase se vrátí, protože ten, který je celý život

doma, je samozřejmě vždycky trochu omezený v rozhledu. Kdybych neměl možnost působit jeden semestr v USA jako učitel, nedovedu si představit, že bych mohl být rektorem ČVUT.

KOUBEK: Ve světě se tomu říká mobilita - lidé se stěhují z jedné země do druhé. U nás to bereme trochu skepticky, protože ti nejlepší se obvykle výrazně prosadí i v zahraničí, a pak už se jim nechce zpátky. Hlavní důvody jsou finanční. V řadě případů už to není tak špatné s vybavením laboratoří, za posledních 20 let se přece jenom hodně zlepšilo, ale hlavní jsou teď pro vědu mzdové prostředky - a možná i životní podmínky. Kdybychom chtěli mít na univerzitách například amerického profesora nebo někoho z amerického průmyslu, tak mu ani nemůžeme nabídnout byt.

Masivního odchodu vědců se nebojíte?

KOUBEK: Ten odchod není zase tolik masový. Konkurence je ve světě velká a prosadit se v západních zemích není tak úplně jednoduché - jdou tam právě jenom ti nejlepší a nejrazantnější, aby prosadili své znalosti.

Ve kterých oborech by se nedostatek vědců a vůbec významné podfinancování projevilo nejvíc?

HAVLÍČEK: Jsem rektorem technické univerzity, tedy školy, která vychovává značnou část odborníků pro průmyslovou praxi a tady se nejrizikovější situace jeví podle kvalifikovaných odhadů v oblasti energetiky, kde v horizontu pěti až deseti let bude v ČR chybět 18 tisíc odborníků, a nejméně třetina z nich by měli být vysokoškoláci.

Získat vysokoškoláky - to znamená mít pro ně i učitele. A ty dobře zaplatit - nebo bychom je snad měli odněkud ukrást?

HAVLÍČEK: Ukrást těžko, to bychom je museli přeplatit; ideální je si je vychovat, ale ne tak, abychom je vychovávali jenom my. Je nutné, aby měli zahraniční zkušenosti.

Takže jde o to, aby se vědci zase vrátili. Vracejí se sem?

HAVLÍČEK: Ti, kteří u nás začali pracovat na špičkových pracovištích, tak ti se vracejí. Ti, kteří odešli hned po absolutoriu vysoké školy, tak se obvykle nevracejí.

Není to přece jenom škoda?

HAVLÍČEK: Škoda to určitě je, protože náš stát do nich investoval nemalé finanční prostředky, a ty se nám vrátí jenom zčásti. Ovšem ani když odejdou kvalitní odborníci, které jsme vychovali, není to ztráta úplná. Dělají nám aspoň dobré jméno ve světě, mohou napomoci k obchodním i dalším kontaktům, takže to rozhodně není ztracená investice. Ale přece jenom kdyby se část z nich vrátila, bylo by to pro nás lepší.

Právě v těchto týdnech organizují hromadné odchody nespokojení lékaři. Co tomu říkáte?

HAVLÍČEK: Vzhledem k tomu, že zdraví je pro člověka to nejcennější, bude opravdu škoda, pokud by odešli odcházejí kvalitní lékaři. Domnívám se ovšem, že situaci sdělovací prostředky trochu dramatizují a že tak velké množství, jaké je signalizováno, neodejde. Takže kolaps zdravotnictví to pravděpodobně nezpůsobí, ale škoda to je.

KOUBEK: Je mi to samozřejmě líto, že chtějí odejít, lékaře potřebuje každý národ, každý stát. Je jasné, že dnes výchova lékařů stojí hodně peněz, ale já se na ty lidi nezlobím. Musíme najít cestu, kdy si řekneme: Tak potřebujeme ty lékaře, nebo je nepotřebujeme? Odpověď je myslím jednoznačná: Potřebujeme je, a tak je musíme zaplatit.

Totěz by asi mělo platit o těch vědcích – potřebujeme je, nepotřebujeme je?

KOUBEK: Ano. Musím říci, že potřeba vědců závisí i na a vztahu průmyslu k nim a na ztah celé společnosti, ale u těch lékařů je to jednoznačné. Ti jsou zapotřebí všude.

Marie Fleissigová

Marie Fleissigová

Lituji

Lékařům, kteří hrozí odchodem, věnuje veřejnost, zastupovaná v tomto případě médií, značnou pozornost. Tu by si však měli zasloužit i vědci, z nichž ti nejnadějnější odchází za štěstím do světa.

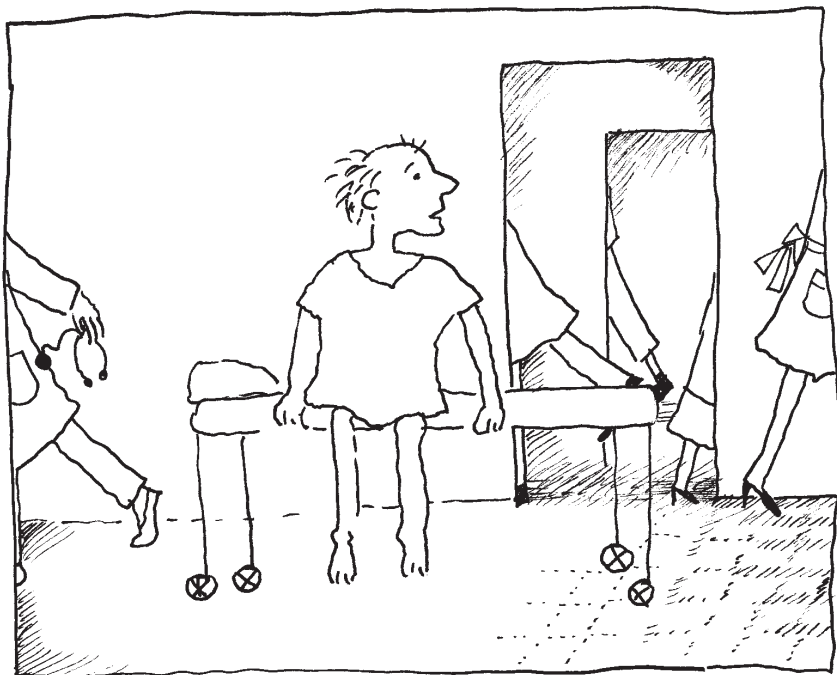
Převažujícím důvodem jsou peníze. Finanční požadavky jak lékařů, tak vědců jsou však odmítány s tím, že je krize a že šetřit musíme všichni. V situaci, kdy se státním zaměstnancům snižují platy a dokonce se retroaktivně omezují slibované státní příspěvky, má tato oficiální argumentace něco do sebe: Česká republika na tom skutečně není nejlépe. Avšak zůstává otázkou, proč tomu tak je - kvůli ekonomické krizi? Kvůli všeobecné rozhazovačnosti, nebo neschopnosti spravovat státní kasu? Kvůli těm, co tyjí ze společného - ať už neoprávněným pobíráním sociálních dávek nebo snad tunelováním? Kdyby toto bylo známo, mohla by se očekávat změna - a naděje, že se poměry skutečnělepší.

Nechci a ani to nemohu posuzovat, i kdybych měla k ruce experty a superpočítačové programy. Jisto zůstává pouze to, že se mnoha lékařům a vědcům (a nejenom jim) po hmotné stránce nežije tak dobře, jak si to před 21 lety představovali. A že nejspíš

oprávněně věří, že v otevřeném evropském prostoru a třeba i dál skutečně uplatní své vědomosti, píli, talent a zkušenosti - a to za důstojných podmínek. Konečně mají na to právo, žijeme v demokratickém světě a svobodu pohybu zaručují zákony.

Pokud skutečně dojde k takovým masivním odchodům, bude to další vlna exodu české elity. Jen v uplynulém století české země to zažily několikrát, vzpomeňme jen let 1938, 1948 a 1968; protože před nacisty a bolševiky odcházeli ti nejchytřejší, nejsamostatnější, nejprůbojnější, poznamenalo to vždy na generaci duchovní život českého národa a pokles jeho vzdělanosti. V roce 1938, 1968 nebo 1948 to však způsobla hrozba nebo přímo zásah cizí moci.

Tentokrát však je tomu jinak, máme demokracii, vládeme si sami - a možnému odchodu elit, jaké vědci a lékaři rozhodně představují, stát - zdá se - pouze nečině přihlíží. Neměli by se ozvat aspoň ti, kteří tak halasně proklamují národní zájmy? A tak převládající pocit, který mne sužuje, je smutek, že žiju v zemi a mezi lidmi, které si svých elit neváží. Je mi to skutečně líto.

VĚDA

NOBELOVA CENA

BIOMONITORING

KAREL IV.

Nobelova cena za lékařství

Letošní Nobelovu cenu za lékařství a fyziologii získal v v říjnu britský pětáosmdesátiletý fyziolog **Robert Edwards**, bývalý profesor na univerzitě v Cambridge, průkopník umělého oplodňování a tedy léčby neplodnosti u lidí. Jeho výzkum prováděný v 60. letech 20. století spolu s jeho již zesnulým kolegou gynekologem **Patrickem Steptoem** umožnil řešit problém, který trápí více než deset procent všech párů na světě. Díky jim se v roce 1978 narodilo první dítě „ze zkumavky“ a následně se mohly miliony neplodných párů těšit z potomků.

Na metodě mimotělního oplodnění (resp. „asistované reprodukce, in vitro fertilizace“) začal Edwards pracovat počátkem 50. let minulého století. Během svého výzkumu popsal princip dozrávání vajíček, objasnil význam hormonů pro tento proces a objevil podmínky, za kterých jsou vajíčko a spermie schopny oplodnění.

Jak tato metoda funguje? Ženský organismus je hormonálně stimulován tak, aby vytvořil několik vajíček místo obvyklého jednoho. Vajíčka jsou laparoskopicky odebrána a v Petriho misce smíchána se spermii. Embrya jsou v první fázi kultivována in vitro – to znamená ve zkumavce. Jakmile se dostanou do vývojového stadia blastocysty, je jich několik přeneseno do dělohy. Protože je tato metoda ne zcela spolehlivá, embrya, která se neuplatní v první fázi, jsou zmrazená a mohou být přenesena do dělohy v dalších pokusech o IVF.

Lydie Fialová

Děkuji, že jste mi daroval život

Ústav lékařské etiky 3. LF UK

Nebylo těžké odhadnout, ve kterém domě bydlí: jako jediný v ulici měl nájezdovou rampu pro invalidní vozík. Pavla mi přišla – tedy přijela – otevřít dveře a pozvala mě dál. Na klíně držela svého patnáctiměsíčního syna Davida, kterého mi s velkou radostí představila. Zнала jsem ji od třetí třídy, před dvanácti lety jsem byla pozvaná na její svatbu a nedlouho poté jsem ji začala navštěvovat v nemocnici: pomalu začala ochrnovat, nejprve nohy a později i ruce se svíraly neuvolnitelnou a bolestivou křečí. Byla jí diagnostikována Wilsonova nemoc, dědičná porucha metabolismu mědi, která nevratně postihuje pohybový aparát.

„Představa, že bychom nikdy nemohli mít děti, byla opravdu velmi tíživá. Trápí-

lo nás to hodně let,“ vypráví Pavla. „Většina lékařů mé dotazy o možnosti těhotenství buď ignorovala, nebo považovala za nehoráznost. Jak si v takovém stavu můžu vůbec dovolit uvažovat o dětech?“

Pavla s manželem nakonec vyhledali pomoc v centru reprodukční medicíny. Vlídne je tu přijali, provedli vyšetření a doporučili metodu umělého oplodnění.

Nechte to na nás

V létě roku 1978 se v Británii narodilo první „dítě ze zkumavky“. Titulní stránky časopisů tehdy zaplavily obrázky embryí, oblíbeným symbolem nového průlomu v medicíně se stal známý obraz Stvoření ze Sixtinské kaple.

Od té doby přišly na svět díky oplodnění in vitro (IVF) téměř čtyři miliony dětí a první generace se již postupně stává rodiči. Metoda však s sebou přinesla mnohem více než jen léčbu neplodnosti. Objevují se nové podoby rodiny, kdy se rodiči mohou například stát i lidé stejného pohlaví. Rozšířilo se cestování za umělým oplodněním do jiných zemí. Rodiči se stávají také lidé výrazně starší než v reprodukčním věku. V souvislosti s tím vším se vynořila řada etických otázek, na které neexistuje snadná odpověď. Svědčí o tom i Pavlin příběh.

„Překvapilo mě, jak obtížné je získat informace o celém procesu,“ vzpomíná Pavla. „Lékaři nám dali list A4, z jedné strany byl postup léčby se spoustou odborných termínů, kterým jsem nerozuměla, a z druhé strany ceník, kde zaškrtili několik kolonek: ICSI sedm tisíc korun, prodloužená kultivace dva a půl tisíce, kryoprezervace pět tisíc... Pojišťovna sice hradí první tři cykly léčby, ale tohle jsou výdaje navíc. Nikdo nám ty výrazy nevysvětlil, řekli, ať si projdeme jejich internetové stránky.“

Po hormonální stimulaci se Pavla dostavila na odběr vajíček. Z tištěných informací, které dostala, věděla, že lékaři jich odeberou „několik“. Nenapadlo ji zeptat se, co to přesně znamená. „Myslela jsem, že to budou tak tři čtyři. Když mi dali zprávu o výkonu, kde byl počet 27 odebraných folikulů, nemohla jsem uvěřit svým očím. Požádala jsem, aby neoploďňovali všechna, protože představa tolika embryí mě trochu děsila. Ukázalo se však, že v této fázi do toho nemáme co mluvit, oplodňují se standardně všechna vajíčka, aby se zvýšila šance úspěchu léčby.“ Lékaři Pavle sdělili, že je to čistě záležitostí embryologa a že je třeba mu nechat volnou ruku.

Krátce poté si Pavla měla na kliniku zatelefonovat, zda byl materiál oplodněn a jestli všechna embrya žijí. „Bylo to asi poprvé, kdy mě zaplavila opravdová úzkost. Co když žádné z nich nepřežilo? Když jsem druhý den ráno vzala do ruky telefon, potřebovala jsem, aby manžel byl u toho. ‚Máte jich tady několik,‘ oznámili mi.“ Přesný počet jí nesdělili. „Nemohli prý po telefonu vědět, jestli jsme opravdu rodiče - již ne dárci materiálu, řekli rodiče -, a tak to šlo celkem třikrát, než nás zavolali k embryotransferu.“ Ukázalo se, že embryí vzniklo a přežilo celkem patnáct. Pavla s manželem se rozhodli požádat o přenos pouze jednoho z nich. Vzhledem ke

svému zdravotnímu stavu by se Pavla stěží mohla starat o dvě děti. „Měla bych prý být ráda, lékaři považovali za úspěch, že jich je patnáct, ale po pravdě řečeno jsem se nad tím zhrzola. Došlo mi, že jsem to měla vyřešit předem.“

Pavla si mezitím dohledala řadu dalších informací, o kterých s ní nikdo z lékařů nemluvil. Narazila přitom na slovo, které ji zarazilo - „redukce“. „Uvědomila jsem si, že to není cesta, již bych mohla jít s čistým svědomím. Proto jsme se rozhodli požádat o transfer pouze jednoho embrya.“ Lékaři jí celkem bez námitek vyhověli, i když s upozorněním, že snižuje šanci úspěchu léčby.

Neuhýbej, nebo se netrefím

Při mímce o redukcích se mi nechtěně vybavila vzpomínka na stáž během studia medicíny. V rámci výuky gynekologie a porodnictví jsme navštívili jedno z reprodukčních center, kde nás provedli a s velkou ochotou ukázali celý proces, od spermií pod mikroskopem, kultivačních vzorků embryí až po odběr vajíček pod ultrazvukovou kontrolou. Procházeli jsme také malou místností, kde se skladoval „biologický materiál“ nepoužitých embryí. Ve skupince několika dalších studentů jsem byla přidělena na sál k výkonu redukce 3/1. Neznalá terminologie jsem se obrátila na spolužáka s dotazem, o co se jedná - nevěděl. Nikdo z nás na tento termín nenaznal, přestože jsme probírali teorii IVF celkem důkladně.

Na operačním stole ležela žena pod mírnou dávkou sedativ a na obrazovce ultrazvuku jsme sledovali tři plody v jejím těle. Čtrnáctý týden: výkon se předtím oddaloval, aby bylo možné sledovat vývoj jednotlivých plodů a rozhodnout, který z nich je nejživotaschopnější a nachází se v děloze v nejvýhodnější poloze. Lékař zkontroloval polohu, srdeční činnost a další důležité faktory, vzal do ruky injekci s dlouhou jehlou a rozhodl se pro dvě z embryí. Bylo potřeba velké přesnosti a důkladného soustředění, s blížící se jehlou totiž nebylo úplně snadné odhadnout pohyb plodů, a tak je lékař napomínal slovy: „Neuhýbej, neuhýbej, nebo se netrefím!“

Zamrazilo mě. Jen s velkým přemáháním jsem sledovala, jak se srdeční činnost po chvíli zastavila, a poté znovu stejný proces ještě jednou. Podobnou reakci jsem zaznamenala ve tvářích svých spolužáků. Po šesti letech na medicíně jsme nečekali, že nás něco ještě může zarazit. Požádali jsme lékaře o vysvětlení zákroku. „Standardní postup,“ řekl. „Vícečetné těhotenství představuje riziko jak pro matku, tak pro zdárný vývoj plodů. Řešením je redukce, ukončení plodu. Používá se injekce draslíku do srdce plodu.“

„Ukončený“ plod se částečně vstřebá, zásah však zvyšuje riziko potratu těch ostatních. V současné době se proto doporučuje nevkládat do dělohy více než jedno embryo, u starších matek nebo u žen, kde metoda v minulosti selhávala, pak embrya dvě. V České republice se však stále více než polovina dětí počatých metodou IVF rodí jako dvojčata (evropský průměr je okolo dvaceti procent) a odehrává se zde téměř pětina všech hlášených redukcí v Evropě.

Embrya lze darovat

Po letech bolesti a trápení Pavle a jejímu manželovi svítla naděje. Po devíti měsících Pavla porodila zdravé dítě, Davida. „Bylo to pro nás opravdu neuvěřitelně krásné, že se něco takového podařilo, a David je pro nás obrovskou radostí. Uvědomuje si, jak vzácné to je.“ Podobnou radost pociťují asi všichni rodiče, zvláště v případech, kdy narození není úplně samozřejmé - ani použití IVF není zárukou otehotnění a úspěšného porodu.

Pro Pavlu však příběh ještě nekončil. Nedávno poprvé uhradila poplatek za skladování embryí. Platí se každé dva roky, jinak by - jak Pavle řekli na recepci kliniky - „materiál zlikvidovali“. Když jsem se Pavly zeptala, jaké mají se čtrnácti uloženými embryi plány, usmála se, ale zároveň se v jejích očích objevil zvláštní smutek. „Rádi bychom s manželem ještě jedno z nich použili v naší rodině, pokud všechno dobře půjde. Ale zároveň vím, že všem nikdy nebudu moct ten život skutečně dát.“

Nejpříjemnější by pro Pavlu a jejího manžela bylo embrya darovat, což ale není úplně snadné. „Začínám rozumět svým přátelům, kterým také doporučili IVF, ale představa, že nepoužitá embrya nakonec budou zlikvidována, pro ně byla natolik nepřijatelná, že léčbu nepodstoupili,“ říká Pavla. Pro ni samu je etickou hranicí, kterou by nepřekročila, redukce počtu plodů.

Život za život

„Lékaři předpokládají, že klienti všechno vědí, a oni že už jenom léčí,“ shrnuje svoji zkušenost Pavla a trefně tak připomíná, že v Česku se o etice s pacienty příliš nediskutuje. Etické problémy, které pro Pavlu vyvstaly, nemusejí být důležité pro každého klienta center asistované reprodukce. Otázkou však zůstává, nakolik klienti úskalí metody skutečně znají. Nejsou nejrůznější lékařské eufemismy jako „biologický materiál“ či „ukončení embryí“ poněkud zavádějící, nezastírají váhu, kterou pro pacienty může rozhodování v průběhu léčby nabýt? Nejsnazším řešením složitých otázek často bývá je ignorovat. Nezbavují se však lékaři příliš lehce své odpovědnosti?

Základním paradoxem, a tedy i eticky nejspornějším momentem metody IVF, je skutečnost, že v průběhu oplodnění in vitro dochází jak ke vzniku, tak i ke zničení života. Otázka, zda je vznik nového života ospravedlnitelný za cenu „redukovaných“ plodů a likvidace „nadbytečných“ embryí, proto zásadně dělí příznivce a odpůrce této metody.

Od počátku éry IVF již došlo ke zničení statisíců embryí. Spektrum názorů na etickou přijatelnost IVF se pohybuje od výrazné kritiky ze strany katolické církve (podle jejího názoru „účel světicí prostředky“ není v tomto případě ospravedlnitelný) přes méně vyhraněné postoje, které metodu schvalují v rámci přísně vymezených podmínek (židovská a islámská etika velmi důrazně trvají na uplatnění IVF pouze v rámci manželství), až po velmi liberální přístup absolutní reprodukční svobody, patrný velmi zřetelně v přístupu mnohých lékařů a vědců. Vliv jednot-

livých zájmových skupin se potom odráží v zákonodárství, které ani v rámci Evropy není zdaleka jednotné.

Jedním z problematických momentů je právě otázka zmražených embryí, jejichž počet se podle odhadů celosvětově pohybuje v řádu milionů. Podle práva „patří“ tato embrya svým původcům, kteří se po určité době musí rozhodnout, jak s nimi naloží. Jak se ukazuje, je to pro mnohé z nich velmi náročný problém. I v případě úspěšného rodičovství nejsou obvykle použita všechna embrya a zákon obvykle dovoluje jejich skladování po omezenou dobu. Obvyklou hranicí je deset let, někde je tato doba limitována věkem matky. V České republice se zákon k této otázce nevyjadřuje, a tak záleží na praxi jednotlivých center. Ze zdravotního pojištění lze léčbu hradit ženám do 39 let a centra embrya zpravidla déle neuchovávají. V případě samoplátců jsou však ochotna embrya skladovat o mnoho let déle.

V podstatě se naskytá několik možností, jak s embryi naložit: ukončení jejich existence, darování pro výzkumné účely a darování jinému neplodnému páru. Výzkum uskutečněný ve Velké Británii ukazuje, že ačkoli většina rodičů původně celkem ochotně přistoupí na to, že se jedná o pouhý shluk buněk, ve chvíli, kdy z tohoto shluku buněk vyroste dítě, si uvědomí, že i ostatní embrya mohou teoreticky mít podobný osud. Získávají tak ke svým embryím emocionální vazbu a otázka osudu zárodků se pro ně mění v zásadní etické dilema. Pro mnohé z nich je nepřijatelné použití embryí pro výzkum a mnozí se také zdráhají embrya darovat neznámým lidem. Oddalují proto své rozhodnutí, což v Británii nedávno vedlo ke změně zákona, který prodloužil maximální dobu skladování embryí z pěti na deset let.

Za zmínku v této souvislosti stojí i poněkud nečekaný přístup některých křesťanských organizací zejména v USA, které – přestože v principu nesouhlasí s metodami asistované reprodukce - se snaží zmírnit jejich dopad a v souladu se svým přesvědčením o jedinečnosti a posvátnosti života zprostředkovávají „adopce“ embryí.

Alternativní rodina

Další etické problémy přináší komercializace léčby neplodnosti a skutečnost, že se k umělému oplodnění zákony různých zemí stavějí odlišně. Vede to k cestování do států, které mají méně přísnou legislativu či nabízejí výhodnější ekonomické podmínky. Jen v rámci Evropy míří za umělým oplodněním přes hranice asi třicet tisíc párů ročně.

Evropa je přitom v oblasti IVF relativně konzervativní. Většina evropských zemí například vyžaduje, aby žadatelé o léčbu neplodnosti žili ve stálém partnerském či manželském stavu. Hlásí se také k principu, podle něhož se lidský život nemá stát předmětem finančního zisku. Ve většině evropských zemí je proto alespoň část nákladů hrazena z veřejného zdravotního pojištění.

Naproti tomu ve Spojených státech regulace „IVF průmyslu“ téměř neexistuje. Spermie, vajíčka, a dokonce i náhradní matky si tu lze objednat prostřednictvím

inzerátu na internetu, aniž při tom hraje roli věk, sexuální orientace či partnerský stav. Jediným limitem je finanční nákladnost. Umělé oplodnění stojí mnoho desítek tisíc dolarů a možnost pojištění téměř neexistuje. Přístup k léčbě je proto velmi selektivní. Výsledkem je, že Američané cestují kvůli léčbě neplodnosti do zahraničí skutečně ve velkém počtu. Kromě východoevropských zemí je pro ně nejfrekventovanější destinací Indie či Brazílie, kde lze celkem snadno zprostředkovat i náhradní mateřství, které je v řadě jiných států nelegální nebo velmi nákladné.

Významné rozdíly mezi různými oblastmi světa nacházíme také v otázce ochrany zájmů zúčastněných stran: právo na soukromí rodičů a dárců je třeba vážít oproti zájmům budoucího dítěte. Děti narozené v důsledku použití IVF mohou mít díky dárcovství několik „rodičů“ - „dárce“ spermatu a vajíčka, ženu, jež prožije těhotenství, a rodiče, kteří dítě vychovávají. Země, jež dávají větší váhu zájmům dítěte, stanovují právo znát své biologické rodiče. V Evropě je to například Švédsko a Velká Británie. Není příliš překvapivé, že po zavedení tohoto práva téměř úplně mizí zájem o darování spermií a vajíček. Na druhé straně neanonymní dárcovství otevírá možnost domluvy mezi přáteli a známými, a také propojení zájemců o alternativní druhy rodiny (svobodné matky a otcové, gay páry), kteří obvykle přes internet sjednávají a navzájem si poskytují dárcovství. V některých případech se potom jedná o tzv. spolurodičovství, kdy dítě zůstává v kontaktu se svými (biologickými) rodiči, aniž by tito rodiče spolu žili.

„Děkuji, že jste mi daroval život,“ zněla jedna z gratulací Robertu Edwardsovi, letošnímu laureátu Nobelovy ceny. Metoda, která již pomohla na svět milionům dětí, je nepochybně průlomem v léčbě neplodnosti. To ale neznamená, že by se nemělo diskutovat o etických otázkách, jež s sebou přináší.

Každý šestý pár

Neplodnost v současné době postihuje téměř každý šestý pár a může mít různé příčiny: genetické a anatomické abnormality, poruchy hormonální a imunologické, může být však i důsledkem zánětlivých onemocnění a předchozích potratů. Vliv má také způsob života (stres, kouření, alkohol, sexuální promiskuita, obezita...) a kvalita životního prostředí. Příčina neplodnosti se udává ve 20-30 % případů na straně muže, ve 20-35 % na straně ženy, 20-40 % se přičítá jejich kombinaci a přibližně v 10 % zůstává příčina neobjasněna. Riziko neplodnosti rovněž stoupá s věkem - současná tendence „odkládaného rodičovství“ je jednou z příčin nárůstu neplodnosti ve vyspělých společnostech. Kolik embryí vznikne, určuje lékař, ne pacient.

K otěhotnění v Česku dochází průměrně ve 32,4 % případů (při použití „čerstvých“ embryí) a ve 21,6 % (u „zmražených“ embryí), tedy každý třetí až pátý cyklus přenosu embrya vyústí v těhotenství. Údaje o úspěšnosti léčby, tedy o tom, v jakém procentu případů končí terapie narozením dítěte, nejsou známé.

Tři procenta dětí

V České republice působí 29 center asistované reprodukce. Některá jsou součástí univerzitních pracovišť, převážně se však jedná o soukromá (komerční) zařízení. Významnou část jejich klientely tvoří zahraniční klienti, zpravidla ze zemí EU. Pracoviště je lákají poukazem na vysoký standard péče, zkušené odborníky, nadprůměrnou úspěšnost léčby, finanční dostupnost a rovněž liberální legislativu. Podle zákonů ČR je darování pohlavních buněk anonymní, dobrovolné a bezplatné (dárci však mají nárok na „přiměřenou kompenzaci“). V ČR zákon stanovuje, že asistovanou reprodukci je možné provést na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto léčbu hodlají společně podstoupit. Ročně se v ČR pomocí IVF narodí asi tři tisíce dětí, což představuje asi 3 % ze všech živě narozených dětí. Děti narozené pomocí IVF mívají nižší porodní hmotnost, častěji se rodí předčasně a mají vyšší riziko komplikací a vrozených vývojových vad oproti dětem přirozeně počatým.

Respekt 18. 10. 2010. Kráceno

Milena Černá

Humánní biomonitoring (HBM) jako nástroj k odhadu expozice chemickým látkám z prostředí, zátěže populace a nežádoucích zdravotních účinků

Ústav obecné hygieny 3. LF UK

Biomonitoring lze definovat jako metodu detekce a monitorování koncentrací chemických látek, jejich metabolitů či patofyziologických změn souvisejících s expozicí, v tělních tekutinách a tkáních člověka. Sledované parametry jsou souhrnně označovány jako biomarkery a podle jejich interpretačního významu je lze dělit na biomarkery expozice, účinku a vnímavosti.

Základní principy biomonitoringu vycházejí z oboru pracovního lékařství, kde se tento přístup používá již od 50. let minulého století pod názvem biologické expoziční testy (BET) pro kontrolu úrovně expozice pracovníků škodlivinám v pracovním prostředí. V posledních dvou dekadách je biomonitoring stále častěji využíván i pro sledování expozice běžné populace. Ve Spolkové republice Německo je biomoni-

toring součástí sledování vztahu prostředí a zdraví již od konce 80. let. Podobně v USA je biomonitoring od r. 1976 zařazen do významných aktivit CDC v Atlantě; v současné době je v krvi a moči dětské i dospělé populace USA sledováno téměř 150 různých xenobiotik nebo jejich metabolitů. V České republice je biomonitoring od roku 1994 nedílnou součástí celostátního Systému monitorování zdravotního stavu populace ve vztahu k prostředí, který je garantován Státním zdravotním ústavem. Biomonitoring je začleněn i do programu Evropského akčního plánu pro životní prostředí a zdraví vyhlášeného pro období 2003-2010 s cílem sjednotit postupy biomonitoringu ve státech EU tak, aby výsledky byly srovnatelné, reprezentativní, cílené na aktuální problémy a aby tato data byla získána za finančně příznivých podmínek. Pilotní projekt **COPHES** (Consortium to Perform Human Biomonitoring on a European Scale), který vychází z Evropského akčního plánu a byl několik let připravován za spolupráce zástupců členských států EU, byl zahájen 1. 12. 2009 za podpory 7. rámcového plánu EU. Projekt je proponován na tři roky a účastní se ho 35 institucí z 27 států. Za ČR je národním koordinátorem projektu Státní zdravotní ústav.

Z uvedených informací vyplývá, že **rok 2010 je pro rozvoj a rozšíření biomonitoringu významným přelomovým mezníkem. Tomu odpovídá i uskutečnění tří významných mezinárodních konferencí se zaměřením na biomonitoring, které proběhly v krátkém časovém sledu v období od září do listopadu 2010 a kterých jsme měli možnost se zúčastnit a prezentovat i své výsledky.**

První z konferencí bylo v pořadí již 8. mezinárodní sympozium „Biological Monitoring in Occupational and Environmental Health ve dnech 5.–8. 9. 2010 v Espoo, Finsko. Tato symposia mají dlouhou tradici, konají se s odstupem 2–3 let a Finsko (FIOH – Finnish Institute of Occupational Health) bylo organizátorem této konference již podruhé. Je to důkazem kontinuálního zájmu FIOH a severských zemí obecně o problematiku expozice člověka stresorům na pracovišti, který se posléze rozšířil i na expozici populace a zdravotní rizika v životním prostředí. Osm účastníků z Česka, převážně ze SZÚ, svědčí o velkém významu problematiky z hlediska ochrany a podpory veřejného zdraví u nás.

Program sympozia byl rozdělen do několika sekcí uvedených zásadními přednáškami. Hlavní důraz byl však kladen na posterovou sekci, která zahrnovala celkem 145 posterů. Z oblasti biomonitoringu profesionálně nezatížené populace jsme na této konferenci prezentovali dva postery s výsledky biomonitoringu české populace projektu 6. RP EU s akronymem PHIME (Dlouhodobá expozice populace nízkým koncentracím kovů z prostředí) a dále poster zaměřený na biomonitoring PCB a chlorovaných pesticidů.

Sympozium upozornilo na skutečnost, že pozornost v oblasti profesionální expozice chemickým látkám na pracovišti se přesouvá od markantních akutních či chro-

nických otrav, které prakticky vymizely, k problémům současné doby, zejména pak:

- současné působení více agens s obdobným, ale i odlišným mechanismem účinku,
- dlouhodobá expozice nízkým koncentracím chemických látek z prostředí,
- stopové a ultrastopové možnosti chemické analýzy,
- rozvoj metod molekulární dosimetrie a epidemiologie,
- poznatky v oblasti genetické variability a odlišné vnímavosti exponovaných osob.

Sdělení na sympoziu se týkala jak profesionální expozice, tak i expozice běžné populace. Z oblasti neprofesionální byly prezentovány výsledky dlouhodobých sledování časových řad vybraných biomarkerů, nejčastěji olova v krvi s významným sestupným trendem ve státech nepoužívajících již olovnatý benzin. Biomonitoring je neterapeutický směr biomedicíny. Má klíčovou roli v hodnocení a řízení zdravotních rizik. Jeho použití však vyžaduje citlivý přístup k etickým problémům: respektování jedince a ochrany jeho osobních údajů, aplikace biomonitoringu pouze přináší-li více benefitu než rizik, minimalizace možných fyzických i psychických poškození participantů, interpretace individuálních výsledků ve vztahu ke zdraví. Významné etické problémy mohou nastat při sledování genetického polymorfismu (genetické testování), který moduluje variantní odpovědi jedinců na homogenní expozici a kdy interpretace výsledků může tyto jedince poškozovat. Důraz se klade na mezinárodní spolupráci a na zakládání biobank, které uchovávají biologické vzorky pro účely dalších analýz v budoucnosti. Biomonitoring je zahrnut i v mnoha mezinárodních programech řešených v rámci 6. či 7. RP EU.

V panelové diskuzi na závěr symposia byl pozitivně hodnocen rozvoj a rozšíření biomonitoringu. Biomonitoring expozice a účinku je úspěšně využíván v mnoha intervenčních studiích ke kontrole jejich efektivity. Je však nezbytné vyvíjet nové citlivé analytické metody pro detekci širšího spektra chemických látek a jejich možných účinků. Důležitým aspektem je hlubší pochopení biologické variability a role etiky v individuální interpretaci výsledků.

Další konference, která měla biomonitoring přímo ve svém názvu (Human Biomonitoring), se konala 26.–28. 9. 2010 v Berlíně. Hlavním organizátorem konference s podtitulem „Political Benefits – Scientific Challenges“ bylo Ministerstvo životního prostředí SRN ve spolupráci s Federální agenturou pro životní prostředí. Konference se zúčastnila řada mezinárodních odborníků v této problematice z Evropy, Severní a Jižní Ameriky, Asie i Afriky. Na konferenci byli přítomni i zástupci průmyslu a nevládních organizací, kterých se tato problematika dotýká např. prostřednictvím legislativy EC platné od 1. 7. 2007, která reguluje bezpečné užívání chemických látek (REACH – Registrace, Evaluate, Autorizace a Restrikce Chemických látek).

Dlouholeté zkušenosti České republiky s praktickou realizací biomonitoringu byly důvodem mého pozvání na konferenci a přednesení přednášky s názvem „**Human biomonitoring in the Czech Republic – goals, tools, utilization and limitations**“.

Program konference (přednášky i poster) byl rozdělen do pěti sekcí završených panelovou diskuzí na téma Politická dimenze biomonitoringu.

Sekce I: Lessons learned from existing programmes

Tato část zahrnovala zkušenosti a výsledky biomonitoringu různých států – USA (CDC), SRN, Česká republika a v posledních letech i Vlámský program v Belgii.

Sekce II: Future challenges and emerging programmes

Obsahovala výsledky studií různých států (Kanada, Francie, Korea, Izrael, Čína, Chile) zahrnujících i biomonitoring.

Sekce III: Human biomonitoring and health effect

Sdělení byla zaměřena na možnost sledování zdravotních účinků expozice, zejména u dětských populačních skupin (US National Children Study, Japan 's Environment and Children study, Danish National Birth Cohort).

Sekce IV: Risk assessment of HBM data

Sdělení byla orientována na využití biomonitoringu v metodice hodnocení zdravotních rizik, na interpretaci výsledků HBM a odvození směrných hodnot na základě výsledků HBM.

Sekce V: Going global – do we need global HBM?

Sdělení pojednávala o možnostech globálního využití HBM v odhadu klimatických změn a zdravotního účinku, o možnosti realizace HBM v Africe a o vazbě HBM k zdraví a prostředí v Evropě sledované v nově zahájeném projektu COPHES.

V závěrečné panelové **diskuzi „The political dimension of HBM“** pak vystoupili zástupci WHO, asociace chemického průmyslu, Evropské agentury pro životní prostředí, Evropské komise, JRC, HEA a UNEP.

Triádu konferencí završila ve dnech 27.–28. 10. 2010 konference s názvem „From human biomonitoring to policy: a sustainable ‘marriage’ between health and environment“ kterou v Bruselu pořádala Belgie v rámci svého předsednictví EU. Této konferenci se za SZÚ zúčastnila Mgr. A. Krsková, PhD., bývalá postgraduální studentka 3. LF UK, která formou posteru prezentovala výsledky biomonitoringu v Česku pod názvem „Biomonitoring of selected trace elements in the Czech population within the national and international projects“.

Konference byla rozdělena do tří základních přednáškových bloků: (1) Integration of HBM with environment, indoor air and health data, (2) Human biomonitoring measurements and health based guidance values a (3) Human biomonitoring as basis for concrete environment and health policy actions.

Integrace biomonitoringu s monitorováním životního prostředí a zdravotními ukazateli je řešena v několika mezinárodních projektech, kterých se účastní také Česká republika (např. EHES – European Health Examination Survey). Tato problematika je předmětem intenzivní diskuse již několik let a je nutno zdůraznit, že do značné míry odpovídá této integraci právě český „Systém monitorování zdravotního stavu české populace ve vztahu k prostředí“, který je pod záštitou MZČR a SZÚ realizován již od r. 1994. Problematika znečištění ovzduší Prahy a Ostravy a možné zdravotní dopady, kterou na konferenci přednesl MUDr. R. J. Šrám, spadá naopak do působnosti Ministerstva životního prostředí ČR.

Na bruselské konferenci byly dále prezentovány první zkušenosti s biomonitoringem ve Vlámku, který byl zahájen v r. 2002. Několik přednášek bylo zaměřeno na stav biomonitoringu v některých dalších státech Evropské unie, na činnost Komise pro Humánní Biomonitoring v SRN, která na základě epidemiologických a toxikologických studií stanovuje biologicky významné hodnoty pro environmentální kontaminanty v tělních tekutinách, či na využití výsledků biomonitoringu v kontrole účinnosti preventivních opatření a intervencí (např. významný pokles hladiny olova v krvi po zákazu používání olovnatého benzínu).

Součástí jak berlínské, tak i bruselské konference byla diskusní jednání zaměřená na přípravu a průběh pilotní studie COPHES, jejímž cílem je harmonizace metodických, prováděcích a interpretačních postupů biomonitoringu ve státech EU. Od první myšlenky vyslovené na přelomu tisíciletí přes její zakotvení v Evropském akčním plánu prostředí a zdraví v r. 2003 do zahájení projektu v prosinci 2009 uplynulo téměř 10 let a prosazení projektu bylo spojeno s obrovským úsilím na poli odborném, politickém i ekonomickém. Je chvályhodné, že Česká republika byla od začátku součástí tohoto mezinárodního týmu a lze jen doufat, že se tento projekt podaří realizovat i v současných, organizačně značně složitých a finančně nepříznivých podmínkách.

Jiří Ramba

Dobře utajený úraz Karla IV.

Období života jedenáctého českého krále bylo velmi podrobně zaznamenáno. Přesto však existuje velké tajemství jeho života, samotným panovníkem skrývané a mající souvislost s jeho nemocí v roce 1350.

Počátkem října král onemocněl, nemoc to byla náhlá a závažná, že v Evropě již tři roky sužované pravým morem, vzbudila obavy o králův život.

Sám Karel informuje papeže Klimenta V. o svém zdravotním stavu. V dopise z 10. listopadu charakterizuje svoou těžkou nemoc slovy *invaletudo et dyscrasia*. Tedy „bezmocnost“ - ale co znamená slovo *dyscrasia*? Ještě ve středověku byly za závažné považovány humorální teorie, které vycházely z Hippokratových základních zásad, kde lidské tělo je složeno z částek pevných, plyných a tekutých. Hlavní význam pro zdraví pak mají látky tekuté, jako voda, hlen, krev a žluč. U zdravého člověka musejí být zmíněné šťávy v rovnováze (eukrasis). Tělo aktuálně zdravé se pak označovalo slůvkem *crasis*.

Říšští kronikáři zaznamenali, že Karla postihla „bezmocnost všech končetin, která činila dojem ochrnutí rukou i nohou“. Po několika týdnech se králův stav začal zlepšovat, větší pohyblivost se mu však vrátila až v srpnu 1351.

Soudilo se na otravu, neboť šlo o nejčastější prostředek, jak se někoho zbavit. Čeští kronikáři František Pražský a Beneš Krabice z Weitmile ale o chorobě mlčí. Zdá se vyloučené, aby tak závažná událost unikla všem kronikářům, písařům a jejich zpravodajům. Zapisovalo se vše důležité, co se odehrálo v dané době. Čím blíže ke královskému dvoru, tím byly události a i údaje o panovníkovi podrobnější a přesnější.

Vysvětlení se nabízí jediné: Karel IV. zakázal o tom jakkoli psát! Sám proto redigoval předložené jednotlivé listy, proto více než bedlivě pročítal všechny shromážděné kroniky ze všech klášterů i od jednotlivých osob. Zřejmě také proto jeho věrní rozšířili fámu o otravě a ta se dostala do evropských kronik.

V dopise papeži o otravě ani zmínka, takovou lež si nemohl přece jen dovolit. Vztahy mezi nimi byly v té době dost napjaté a Karlova touha po císařské koruně velká.

Záhadné mlžení o podzimu roku 1350 mělo jeden jediný důvod: neprozradit skutečnou příčinu oné „nemoci“ – těžký a životu nebezpečný úraz.

Tím, že se jej podařilo dokonale utajit, lze předpokládat, že za prozrazení hrozil nejvyšší trest. Uvedení pravé příčiny těžkého zdravotního stavu by mu papež nikdy neodpustil. Kdyby šlo například o zranění z nějaké vojenské šarvátky, nesnažil by se je skrýt. Jen pouhá zmínka o úrazu však zraňovala i jeho ješitnost. Proto na kronikáře osobně dohlížel.

Co ale turnaje? Již v roce 1347 jej papež káral nejen, že se strojí podle módy, ale i proto, že holduje hrám a rytířským zápasům, což není v souladu s jeho panovníčským postavením. Cožpak šat, to bylo to nejmenší, lze jej změnit. Ale turnajů se Karel nemínil v žádném případě vzdát, proto i nadále vyjížděl na turnaje, avšak pod jiným jménem a erbem. Nebylo to nic neobvyklého, pravidla to dovolovala.

Toto rytířské a neukázněné období ukončil podzim roku 1350, kdy si Karel zřejmě vyjel na osudný souboj a který znamenal významný předěl v jeho životě.

Po dlouhých týdnech pobytu na lůžku se Karel objevuje na veřejnosti. Zavládlo nesmírné překvapení. Před sebou měli shrbeného a strhaného panovníka s kulatými zády, s předkloněným a vzhůru se tlačícím krkem, s hlavou nakloněnou do

levé strany. Její toporné držení ukazovalo na strnutí krku, když se chtěl ohlédnout, musel otáčet celým trupem.

Nápadné držení hlavy a zakulacená záda názorně zachytil Mikuláš Wurmser ze Štrasburku na tak zvané ostatkové scéně v kostele Panny Marie na Karlštejně. Nachýlenou hlavu má klečící Karel na další malbě, v kapli svatého Václava na Hradčanech. Zajímavá je i rytina na zlatém relikviářovém kříži ze svatováclavském pokladu, přihrblý Karel zde rozmlouvá s papežem Urbanem V.

Co ukázal antropologicko-lékařský výzkum ostatků Karla IV.

Při příležitosti 600. výročí Karlova úmrtí byly v roce 1977 vyzvednuty z královské hrobky jeho kosterní pozůstatky. Profesor Vlček mj. zjistil, že *„sloupek krční páteře je stranově nesymetrický, vlevo má sníženou výšku příčných výběžků C 5/C 6, které navíc nesou četné valy a výrůstky. Jednotlivé krční obratle zůstaly od sebe sice oddělené, ale vzhledem k vytvořeným výrůstkům v oblasti levých meziobratlových kloubů nebyl rotační pohyb mezi jednotlivými obratli možný, a tím i v celé krční páteři (C 7 se nezachoval).“* Podle profesora Bartonička a docenta Šprindricha (1998) se *„z pohledu moderní traumatologie páteře jednalo o hyperextenční mechanismus (natažení převyšující normální hranici) vedoucí k jednostrannému vykloubení levého meziobratlového kloubu C 5/C 6 přesmyknutím a zaklíněním kloubních výběžků a rozvojem následných degenerativních změn.“*

Popsané násilí mohlo být provázeno i výronem krve za současného postižení krčního úseku míchy, jakým je pohmoždění, otřes a krvácení. To vše mohlo vést k historicky zaznamenané náhle vzniklé kvadruplegii – paréze (obrba všech čtyř končetin). Poškození míchy se postupně upravovalo, a tím se upravovala i hybnost krále. Po necelém roce došlo k úplné úpravě.

Jak píše profesor Vlček: *„přes pečlivou práci v sedmdesátých letech zůstaly mezery, které bylo nutno překlenout. Hlavním nezodpovězeným problémem byl zvláštní tvar a postavení kloubních výběžků dolní čelisti“.* V roce 1990 jsem byl požádán o názor na tuto anomálii.

Co způsobil úder do brady ?

Ukázala se přímá souvislost mezi úrazem deformovanou krční páteří a nově zjištěnými vyhojenými zlomeninami dolní čelisti. Muselo jít o velmi těžký úder či náraz brady při pádu na tvrdou podložku. Současné násilné zvrácení hlavy přivodilo poranění krčního úseku páteře.

Úder byl veden na střed brady, kterou krátkodobě působící velká rázová síla symetricky vylomila v rozsahu šesti předních zubů. Spotřebovaná kinetická energie se přenesla tělem a větvemi čelisti až na kloubní výběžky, které se zlomily. Vznikla zrcadlově věrná čtyřnásobná zlomenina dolní čelisti. Nárazem o zesílený postran-

ní okraj kloubních jamek se obě hlavice tahem svalů posunuly směrem dovnitř a sesunuly se, přičemž zůstaly v dotyku s vnitřní plochou dolní části kloubních výběžků. V novém postavení se přihojily a funkčním zatěžováním došlo k typickému esovitému zakřivení dlouhé osy kloubních výběžků. Nedošlo však k podstatnému osovému vyrovnání a zeštíhlení obou krčků kloubních výběžků, které nacházíme u dětí nebo mladých dospělých s obdobným zraněním. K úrazu Karla IV. proto muselo dojít hluboko v dospělém věku

Kontakt v obou kloubech se snížil a posunul směrem dovnitř, o čemž svědčí i změna tvaru kloubních jamek. Převážná část původně prostornějších jamek a kloubních hrbolků je pokryta 1–2 milimetry silnou vrstvou dodatečně vytvořené kosti, od okolí dobře ohraničené ostřejším zářezem. Nově vytvořené kloubní jamky mají pravidelný tvar, velikosti odpovídají úrazem zmenšeným kloubním hlavicím (mluvíme o sekundární modelaci kloubů). U tohoto typu zlomenin se zkrácením úlomků otevře skus, takže zraněný nedokousne na přední zuby. Dolní čelist se tahem svalů posune dozadu a u krále se tak stalo natrvalo. Dokládají to drsnatiny úponu m. maseter, které se v úhlu čelisti obloukovitě stácejí dozadu, neklamné známky přeorientování směru svalových snopců.

Otevřený skus jsme u Karla nenalezli, neboť mu byl kompenzován záměrným vysunutím bradového úlomků se šesti předními zuby. Stopy lomných linií nacházíme v podobě kondenzačních pruhů kosti. Jestliže linie lomu probíhá zevní kompaktou v jiné rovině než vnitřní kompakta, vznikne obraz dvou rovnoběžně probíhajících linií. Označuje se jako *kosá fraktura* (bevel fracture). Za několik měsíců po úrazu se i čtyři premoláry dostaly do kontaktu s horními zuby. Shodně se tvarově upravil i kostní okraj dásňového výběžku dolní čelisti. Schodovitá deformace na spodním okraji čelisti, vzniklá posunutím bradového úlomků nahoru (přední zuby se tak dostaly do velmi hlubokého skusu), se vyplnila kvalitní kostí, což potvrzuje zesílená okrajová vrstva čelisti. Pro uvedený způsob hojení svědčí nepravidelné, na kortikalis navazující ložisko výrazně osifikované spongiózní kosti s nepravidelně rozbíhavými trámečky na okrajích. Tato neobvyklá architektika spongiózy spodní poloviny brady svědčí, že hlavní mechanická napětí směřovala paprskovitě do stran a jen částečně se přenášela na zesílení spodní hrany čelisti. Nejspíše pro poruchu vertikálních mezičelistních vztahů v dolním frontálním úseku, které nedovolovaly větší zatížení zubů. Jde o další neklamné známky poúrazové remodelace kosti a kompenzace uzávěru skusu krále.

Tyto nálezy dokazují, že Karel chirurgicky ošetřen byl, a to velmi kvalitním způsobem. Otázka zní, jak to však mohlo být provedeno v podmínkách středověké medicíny? V letech 1150–1180 došlo k rozmachu anatomie a chirurgie. Přitom je zajímavé, že koncil ve francouzském Tours, který se konal v roce 1163, zakázal duchovním provozování chirurgie podle hesla „Ecclesia abhorret a sanguine“ (Církev se hrozí styku s krví). A tak se ve většině zemí Evropy (naši nevyjímaje) oddělila chi-

rurgie od univerzitní medicíny, výjimkou byla jižní Francie a Itálie. Zde je vysvětlení, proč právě v těchto dvou zemích dosáhla chirurgie vynikající odborné úroveň, nicméně Hippokratovy humorální teorie byly platné nadále.

Pokus o rekonstrukci ošetření krále Karla IV.

Karlův úraz byl velmi těžký. Je s podivem, že jej vůbec přežil. Již jenom rychle se rozvíjející mohutné otoky a krevní výrony jazyka, spodiny ústní, obou podčelistních krajín mohly způsobit úplný uzávěr dýchacích i polykacích cest, na čemž se nepochybně podílela i zraněná krční páteř. Karel nemohl pohybovat hlavou ani končetinami.

Když chirurg zastavil krvácení a odstranil krevní sraženiny z úst, musel uvolnit zaraženou bradu a usadit ji na původní místo. Zlomeninu zpevnil buď drátem (zlatým či stříbrným), nebo pleteným hedvábným navoskovaným vláknem provlečeným mezi jednotlivými zuby dolní čelisti. Následovalo ošetření potrhanej okostice, sliznic a nejspíše i kůže. Potom zkusil sesadit dolní čelist do původního skusu. Nejspíše v tomto okamžiku zjistil, že přední zuby nedokousnou. I zde si chirurg věděl rady, četl nebo na vlastní oči mohl vidět operaci, kterou prováděl Ruggero di Frugardo: „*Pokud nejsou zuby dolní čelisti v kontaktu s horními... potom musí být čelist posunuta tak, aby se dolní zuby dotýkaly horních.*“ Takže Karlův chirurg mohl s klidem říci: „*A což, jak vidíš, jsem provedl.*“ On opravdu udělal jedinou věc, která tehdy přicházela v úvahu. Skus uzavřel tím, že bradový úlomek vysunul vzhůru, čímž se přední zuby dostaly do vzájemného kontaktu. Poté dotáhl fixací a tím zpevnil odlomenou bradu. Nyní musel celou čelist znehybnit v dosaženém skusu alespoň na dobu šesti až osmi týdnů.

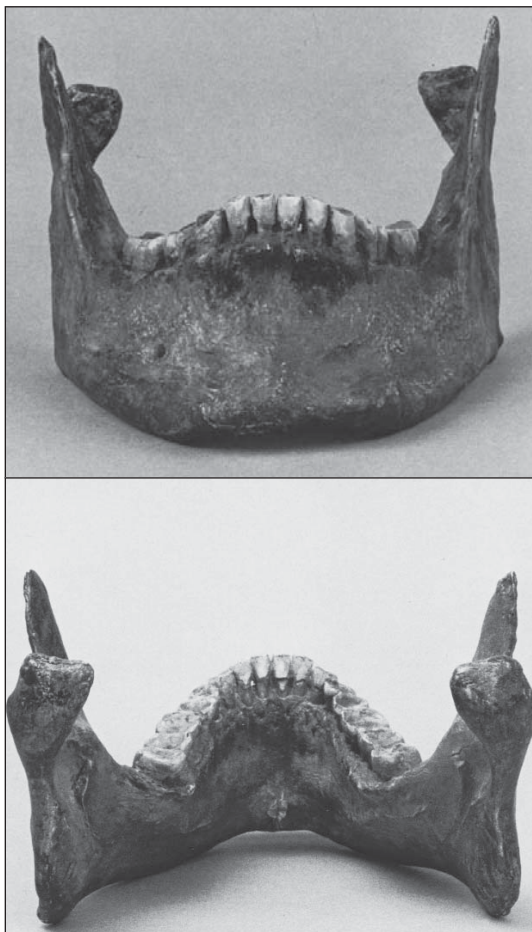
Pokud šlo o krční páteř, obvyklý způsob trakce za hlavu nešlo provést, neboť koženou smyčku bylo nutné upnout pod čelistí. Zbývala úvaha zavést tah za Karlovy dlouhé a bohaté vlasy. Na její poranění upozorňovaly krevní výrony a mohutný otok krku. Přitom existuje **medicínsky nesmírně cenná a zajímavá zpráva**. Florentský kronikář Matteo Villani zapisuje, že „*lékaři při léčbě sáhli k nejsilnějším prostředkům, kdy panu Karlovi byly vytrhány vlasy z hlavy.*“ Dokazuje snahu lékařů o napravení poraněné páteře. Přece jenom nějaká informace unikla, do naší pozornosti se dostala až nyní.

Zákroky, jimž se musil Karel podrobit, byly velmi bolestivé. Zde mohla napomoci „*uspávací houba*“ (spongia somnifera) používaná již od konce 10. století. Po jejím přiložení na obličej pacient usnul a operace mohla být provedena.

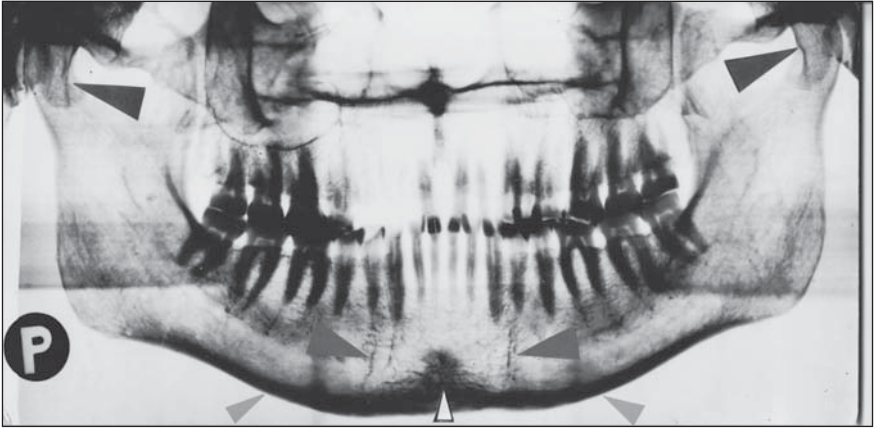
Pacienta i jeho lékaře a pomocníky čekalo kritické pooperační období: boj s dýcháním, bolestí, otoky, výrony, prevencí proleženin. Urychleně byl povolán králův osobní lékař Havel ze Strahova, nepochybně i dobrý psycholog. Musel krále získat k aktivní spolupráci i při rehabilitaci. Potrava musela být tekutá a výživná (medové nápoje s octem, medová voda, ječmenná šťáva), ústa vyplachovali odvarem z bylin a „*páradly*“ čistili zuby, protože si byli vědomi nebezpečí infekčních komplikací u zlomenin čelistí a poraněných tkání ústní dutiny.

Masáže s velmi sladkým olejem, protřepávání svalů a teplé koupele vykonaly

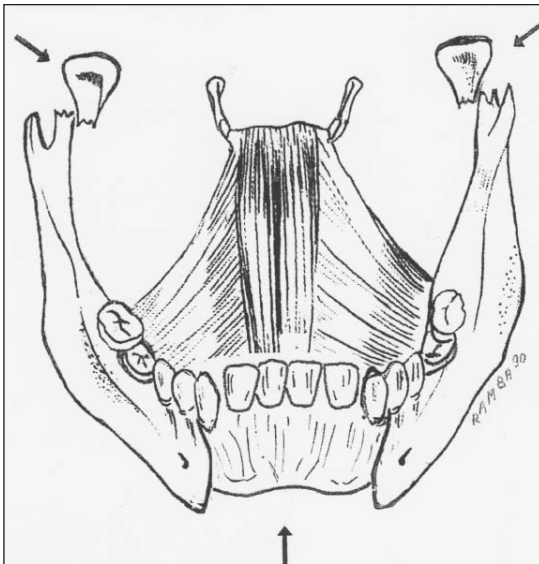
své. Vrcholem cvičení bylo, když sám začal „nožikem řezat vrbové proutky“, známka zapojování drobných svalů ruky a zápěstí. Blahodárně působila i jízda na koni, což jako první zjistil Hippokrates.

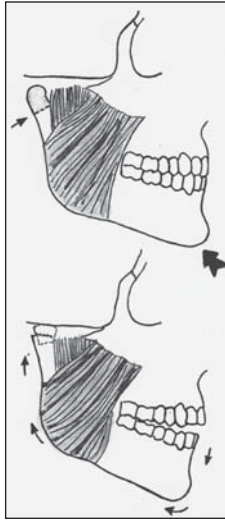
Obr. 1a: dolní čelist Karla IV. se sklopenými kloubními výběžky. Vějířovité vysunutí předních zubů, stejně tvarován i okraj alveolárního výběžku (kopie); pohled zpredu. Obr. 1b: pohled zezadu

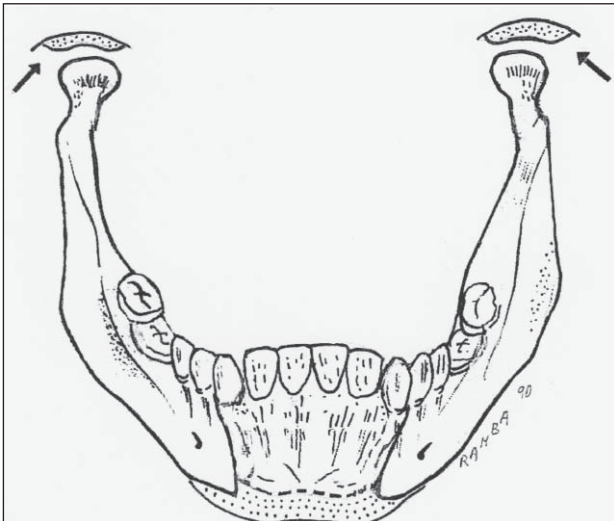
Obr. 2: panoramatický snímek čelistí Karla IV. Sesunutě hlavice se promítají do báze kloubních výběžků (horní šipky), stopy po zlomenině brady (střední šipky), ztlustělá kortikalis dolního okraje mandibuly (dolní šikmé šipky), na kortikalis navazující ložisko výrazně osifikované kosti s nepravidelně rozbíhavými trámečky (dolní kolmá šipka). Vedlejší nálezn: chybějící tři zuby v horní čelisti vpravo

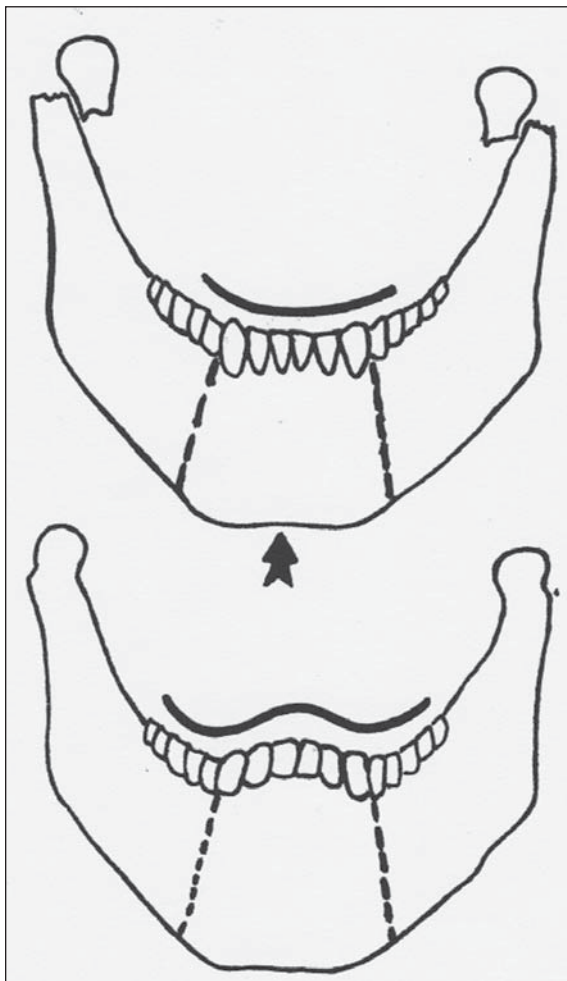
Obr. 3: mechanismus odlomení kloubních hlavice a brady (kresba autor)

Obr. 4: zkrácení dolní čelisti a otevření skusu mezi předními zuby při dislokované zlomenině obou kloubních výběžků (kresba autor)

Obr. 5: funkční remodelace kloubních výběžků – dodatečně vytvořená vrstva kosti v obou kloubních jamkách a na spodině brady Karla IV. (vyznačeno tečkami) (kresba autor)

Obr. 6: stav před úpravou skusu ve frontálním úseku chrupu a po úpravě
(kresba autor)

OŠETŘOVATELSTVÍ

ETIKA

A PÉČE O NEMOCNÉ

Konference o etice

Ústav ošetrovatelství 3. LF UK uspořádal 22. října v Praze pro nelékařské zdravotnické obory celostátní konferenci „Etická témata v péči o nemocné“. Účastníci – mezi nimiž převládaly zdravotní sestry - zaplnili v budově děkanátu Burianovu posluchárnu a vyslechli přednášky o odpovědnosti sester, obhajobě pacienta v reálné praxi, o etice v péči o pacienta a o utrpení z pohledu etiky. Nechybělo ani zamyšlení nad tím, jak učit respektu k důstojnosti člověka. Výstupem z konference by měla být učebnice týkající se ošetrovatelské etiky.

Výuka lékařské etiky na 3. LF UK již pevně zakotvila jako samostatný předmět a je začleněna i do studijních nelékařských oborů. V etice ošetrovatelství se ústav zabývá např. problematikou umírání a eutanázie, kmenových buněk, užití embryí pro výzkumné účely. Dotýká se také důstojnosti člověka a respektu k němu jako lidské bytosti.

Jana Heřmanová

Sestra a odpovědnost

Ústav ošetrovatelství 3. LF UK

Témata pro konferenci „Etické aspekty péče o nemocné“ vyplynula z výzkumu, který jsme prováděli v rámci grantu IGA MZ ČR NS9968-3/2008 219088. Podnětem k výzkumu byla potřeba ověřit si, zda stávající témata, obsah a metody výuky etiky odpovídají potřebám studentů ošetrovatelství a dalších nelékařských zdravotnických oborů. Prvotním cílem bylo získat kazuistiky z českého prostředí, na kterých bychom mohli učit principy etiky a konflikt hodnot. Ukázalo se však, že námi oslovené sestry mluví o etických problémech spíše globálně, častěji než případy konkrétních pacientů popisují vztahy na pracovišti, vztahy uvnitř zdravotnického týmu i vztahy mezi sestrami a pacienty a mezi lékaři a pacienty. Otevřela se problematika morální tísně i složité otázky obhajoby zájmů pacienta. Napříč všemi zmiňovanými tématy se potom vine otázka odpovědnosti zdravotnických pracovníků, potažmo sester.

Množství zdrojů na téma odpovědnost sester lze najít v zahraniční literatuře. Verena Tschudin, autorka, která se zabývá etikou v ošetrovatelství, se zamýšlí nad tím, co znamená být odpovědný a mít odpovědnost. Být odpovědný je podle ní jeden

z morálních aspektů člověka, lidského konání. Být odpovědný je i ctnost. Skutečnost, že jsme odpovědní, vychází z toho, že nežijeme na světě izolovaně, jsme obklopeni lidmi, vůči kterým máme určité morální závazky. Když mluvíme o tom, že jsme odpovědní, opíráme se o svědomí (pocity viny či nevinu) a hodnoty, které získáváme a zevnitřňujeme, bereme za své, v průběhu života. Všímáme si, co se okolo nás děje, rozpoznáváme etické problémy (vnímáme, že něco je dobré, něco špatné, poznáme, kdy může dojít k poškození člověka a kdy máme příležitost činit dobro). Být odpovědný také vyžaduje zapojit se, být aktivní, často to vyžaduje velkou morální odvalu (Tschudin, 2003). Pokud jsem zjistila, že kolegyně podala špatnou dávku léku, která negativně ovlivnila stav pacienta, a sestra to přitom nenahlásila jako mimořádnou událost, jak se mám do situace zapojit?

Profesionální odpovědnost zahrnuje osobní odpovědnost, která vychází jak z našich preferovaných hodnot, tak z příslušnosti k určité profesi. Naše profesionální hodnoty se mohou někdy lišit a být v konfliktu s hodnotami osobními. Na jedné straně věříme, že každý člověk je svobodná bytost, jejíž svobodu, pokud neohrožuje druhého, nemůžeme omezovat. Na straně druhé vidíme, že i kdyby pacient svým jednáním neohrozil druhé, může ohrozit sám sebe a z profesionálního hlediska jak mravního, tak právního je pro nás důležité zabránit poškození pacienta, někdy i použitím omezovacích prostředků.

Morální odpovědnost spočívá v tom, že kromě právní odpovědnosti, která je nám dána zvnějšku, přijmeme na sebe i odpovědnost, jež vychází z našeho lidského vztahu. Zde je kromě znalostí a dodržování standardů a postupů lege artis důležitá také ochota konfrontovat hodnoty vlastní s hodnotami pacienta a uvědomit si, nakolik naše vlastní hodnoty mohou ovlivnit péči o konkrétního pacienta. To pro sestry vůbec nemusí být jednoduché. Některé vztahy mohou být komplikované, pro sestry může být těžké nechat se vtáhnout do životního příběhu pacienta, vnímat jeho utrpení, těžkosti, osud. Složitě mohou být také vztahy, kdy sestra posuzuje hodnoty a životní styl pacienta v zrcadle svých vlastních hodnot.

Podle Tschudin je hlavní odpovědností/povinností sester poskytovat péči, pečovat (Tschudin, 2003): Pečování je fenomén, jímž se od konce 70. let zabývají autoři, kteří publikují v oblasti etiky i teorie a praxe ošetrovatelství především v zahraničí, v poslední době i u nás. My jsme se pokusili zmapovat názory pacientů a sester v České republice. Použili jsme instrument The Caring Assessment Report Evaluation Q-sort, který v roce 1984 vytvořila P. Larson. Dotazník měl celkem 47 položek rozdělených do 5 oblastí – dostupnost sestry, vysvětlování a usnadňování (facilitace), pohodlí pacienta, předvídaní, vztah důvěry, kontrola a důslednost při ošetřování. Výsledky prezentované na konferenci byly získány statistickým zpracováním 80 dotazníků odevzdaných pacienty a 53 dotazníků odevzdaných sestrami.

Po zpracování dat jsme sestavili seznam 10 položek, které pacienti a sestry označili jako nejdůležitější atributy pečování, a 10 položek, které označili jako nejméně

důležitě. Ukazuje se především důraz na položky, které souvisí s kontrolou a důsledností při ošetřování, v menším rozsahu položky, které souvisí s umožněním komunikace a vztahu důvěry. Pečující sestra je podle pacientů i sester ta, která: je šikovná (umí zavést kanylu atd.); když ji pacient potřebuje, nenechá na sebe dlouho čekat; ví, kdy má volat lékaře; často kontroluje stav pacienta; dobře provádí základní ošetrovatelskou péči.

10 nejdůležitějších atributů pečování: Pečující sestra je ta, která...

Pacienti	Sestry
<ul style="list-style-type: none"> • je šikovná (umí zavést kanylu, atd.) • když ji pacient potřebuje, nenechá na sebe dlouho čekat • ví, kdy má volat lékaře • často kontroluje stav pacienta • dobře provádí základní ošetrovatelskou péči • s pacientem mluví • je příjemná k pacientovi, jeho rodině i přátelům • se stará o pohodlí pacienta (upraví postel, aby se dobře leželo atd.) • je důsledná v přístupu k pacientovi • si dobře organizuje svoji práci 	<ul style="list-style-type: none"> • dobře provádí základní ošetrovatelskou péči • ví, kdy má volat lékaře • je šikovná (umí zavést kanylu atd.) • pacientovi naslouchá • když to pacient potřebuje, nenechá na sebe dlouho čekat • často kontroluje stav pacienta • umožní pacientovi podílet se na vlastní péči • s pacientem mluví • pacienta pohladí, když potřebuje utěšit • je příjemná k pacientovi, jeho rodině i přátelům

Vytvořili jsme rovněž seznam položek, které pacienti a sestry označili jako nejméně důležité při vnímání obsahu pojmu pečování. I zde je u prvních 5 položek patrná shoda mezi sestrami a pacienty. V souvislosti s tím, co se učí studenti o individualizované péči a významu znalosti „příběhu pacienta“, může být překvapující fakt, že mnozí pacienti nepovažují za důležité, aby je sestra poznala jako individuální osobnost. Pokud sestry považují za důležité navázat kvalitní profesionální vztah s pacienty, v rámci podpory zdraví a prevence nemocí měnit zdravotní hodnoty či životní styl pacienta či zmírňovat emocionální a duchovní utrpení pacientů, můžeme toto zjištění chápat přinejmenším jako faktor, který nám může naše úsilí značně zkomplikovat. Výsledkem může být morální tíseň sester, pocit neschopnosti a selhání, ale i nedůvěra k tomu, co se učí ve škole.

Podle dosavadních výsledků pacienti i sestry kladou důraz především na ty atributy pečování, které se projevují při ošetřování pacienta, jsou „viditelné, pozorovatelné“ a směřované na pozorování zdravotního stavu pacienta a včasné zachycení a hlášení změn. Obě skupiny respondentů přitom vnímají jako důležité i příjemné jednání a schopnost poskytnout emocionální podporu v případě potřeby.

V zahraniční literatuře je možné sledovat několik základních pojetí pečování i kritik každé z nich. Stručný přehled podává australský filozof Stan VanHooft. Na základě kritického posouzení behaviorálního, emocionálního a charitativního po-

10 nejméně důležitých atributů pečování: Pečující sestra je ta, která...

Pacienti	Sestry
<ul style="list-style-type: none"> • se ptá pacienta, jak chce být osloven • sama od sebe nabídne, že udělá něco navíc (přinese kávu, noviny, atd.) • chce poznat pacienta jako individuální osobnost • udržuje profesionální vzhled (oděv, vizitka) • poradí pacientovi, na co se má zeptat lékaře • povzbuzuje pacienta k tomu, aby kladl otázky • se představí a řekne, co na oddělení dělá • informuje pacienta o pomoci, která je mu k dispozici (např. svépomocné skupiny) • pokud se jí zdá, že pacient nesouhlasí s léčbou, ověří si to přímo u pacienta • zapojuje příbuzné a přátele do péče o nemocného 	<ul style="list-style-type: none"> • sama od sebe nabídne, že udělá něco navíc (přinese kávu, noviny, atd.) • poradí pacientovi, na co se má zeptat lékaře • se ptá pacienta, jak chce být osloven • udržuje profesionální vzhled • klade zájmy pacienta na první místo bez ohledu na to, co se děje • ví, že poprvé je to vždy nejhorší a věnuje pacientovi zvýšenou pozornost • pokud se jí zdá, že pacient nesouhlasí s léčbou, ověří si to přímo u pacienta • pomáhá pacientovi ujasnit si myšlenky o nemoci a léčbě • tam, kde je to vhodné, nabídne možnost volby • zajistí, aby plánovaná vyšetření odpovídala stavu pacienta

jetí pečování přichází s vlastním závěrem: pečování je ctnost, která má tři základní kameny – empatii, blízkost a profesionální odpovědnost, která je podle autora nejdůležitější, je primárním předpokladem pečování. Ne vždy je sympatie a blízkost nutná, bez odpovědnosti však bezpečnou péči poskytovat nelze. Poskytováním kvalitní péče naplňuji externí cíl, jímž je blaho pacienta, a pokud jsem přitom pečujícím člověkem, koresponduje to i s mým vnitřním cílem, což ve mně vzbuzuje pocity blaha, pomáhá mi to na mé cestě k eudaimonii. Pečování je tedy ctnost, která vede k dobrému jednání (in Tschudin, 2003).

Podle Etického kodexu nelékařského zdravotnického pracovníka (MZ ČR, 2004) i podle Etického kodexu Mezinárodní rady sester, ke kterému se hlásí i české sestry, má sestra **čtyři hlavní povinnosti: podporovat zdraví, předcházet onemocnění, navracet zdraví a zmírňovat utrpení. Otázkou je, jakým způsobem a do jaké míry může sestra tyto povinnosti naplňovat, pokud jí kodex zároveň ukládá respektovat hodnoty a životní styl pacienta.** Můžeme respektovat a zároveň měnit něčí hodnoty? Jak dalece plnění těchto povinností ovlivní skutečnost, že ne všichni pacienti mají zájem zapojit se do vlastní péče či nechat sestru, aby jej poznala jako individuální osobnost? Přestože považujeme za velice důležité, aby sestra pacientovi pomáhala snižovat utrpení, musíme se také zamýšlet nad tím, jaké máme v této oblasti možnosti a schopnosti. Sestry umí dobře snižovat utrpení tělesné, jak je to však s utrpením emocionálním či spirituálním? Zcela nepochybně bychom se měli

učit rozpoznávat utrpení ve všech jeho formách. Nepouštíme se však někdy na příliš tenký led, když se snažíme poznat a označit pro pacienta smysl jeho utrpení, nemoci, smrti? Než sestra převezme zodpovědnost za uspokojování „všech potřeb“ pacienta, musí dobře zvážit, zda má k tomu dostatečné kompetence. Dovolím si zde citovat Radka Rozbroje, který, když jsem s ním mluvila o zaměření jeho dnešního příspěvku, pronesl: „žádný filozof si netroufne určit, jaký vidí pacient smysl utrpení v nemoci“.

Kam tedy směřovat v etice odpovědnosti? Již zmiňovaný Stan Van Hooft vnímá profesionální odpovědnost jako primární předpoklad pečování, nezapomíná však ani na důležitou úlohu empatie a vzájemné blízkosti. Se zajímavými a pro některé představitele ošetrovatelství možná kacířskými názory přichází Steven D. Edwards. Pomocí teoretických koncepcí vědy jako disciplíny a umění jako oblasti lidského konání, které nějakým způsobem zobrazuje svět, dokazuje, že ošetrovatelství není ani věda, ani umění, ale praktická disciplína, která má své vnitřní hodnoty a dobra, jež jsou realizována skrze konzistentní a komplexní společensky uznávanou činnost (Edwards, 2001). Věříme, že když budeme ošetrovatelství označovat za praktickou disciplínu, nijak tím nesnížíme hodnotu této profese. Etika pečování a ctností vnesla do ošetrovatelství velmi cenné podněty, které jsou sestřám blízké a dobře srozumitelné. Je však nutné vyvarovat se romantické pojetí ošetrovatelského povolání a najít rovnováhu mezi vysokou mírou empatie a citového zaujetí na straně jedné a neosobním poskytováním precizní ošetrovatelské péče na straně druhé. **Etika odpovědnosti by nás měla vrátit „zpět ke kořenům“, tedy k výchově zdravotnických pracovníků, kteří budou nejen umět naslouchat a snad i hledat stopy lidství a spirituality v každém pacientovi, ale budou především zdatnými odborníky, což jim umožní poskytovat morálně správnou a bezpečnou péči.**

EDWARDS, S.D. *Philosophy of Nursing: An Introduction*. 1. vyd. Basingstoke: Palgrave, 2001. 212 s. ISBN 978-0-333-74991-3.

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČR. Věstník č. 7. 2004

TSCHUDIN, V. *Approaches to Ethics: Nursing Beyond Boundaries*. 1. vyd. Edinburgh: Butterworth Heinemann, 2003. 138 s. ISBN 0-7506-5326-4.

TSCHUDIN, V. *Ethics: The Caring Relationship*. 3. vyd. Edinburgh: Butterworth Heinemann, 2003. 218 s. ISBN 0-7506-5265-9.

Hana Svobodová

Jak učit respektu k důstojnosti člověka?

Ústav ošetrovatelství 3. LF UK

Důstojnost je univerzální lidská záležitost skloňovaná v moderní filozofické, morální a právní diskuzi, je kotvou různých světových pohledů a má různé úrovně významů závislejších na kontextu, ve kterém je užívána. Pojem „lidská důstojnost“ je často užívaný termín, především v literatuře týkající se zdravotnické etiky a ošetrovatelství.

Ovšem to, co opravdu lidská důstojnost je, si uvědomíme, až když je ohrožena či pošlapána, a odvoláváme se na ni, když se ptáme, zda jednání bylo etické, či nikoliv. V praxi umíme říci „toto není důstojné“ či „toto je pod lidskou důstojnost“, mluvíme o stavu „jedinečné lidské důstojnosti“.

Ukazuje se, že důstojnost není jen otázkou toho, co lidé cítí nebo co uznává mravní kultura té které společnosti, ale že vyrůstá z obecného pojetí lidství. *)

Důstojnost jako právní hodnota

S tradicí lidských práv se termín lidská důstojnost užívá spíše intuitivně, nicméně významu tohoto slova se rozumí tak, že důstojnost je vlastní každé osobě a je nezizitelná.

Princip lidské důstojnosti se objevuje jako základní součást práv nemocných a povinností zdravotníků, proto jej najdeme v mnoha dokumentech souvisejících s poskytováním zdravotní péče. I když se v teorii i v praxi setkáváme s nejrůznějšími pojetími a výklady principu lidské důstojnosti, jeho zabudování do všech normativních textů odkazuje na cosi společného, co stojí za uchování i při absenci jednoty ve vymezení.

Všeobecná deklarace lidských práv (1948) znamenala rozhodující moment v morálních, kulturních a politických dějinách světa. Zásadní pohnutkou k tomu byly otřesné zkušenosti z 2. světové války – nepopsatelná brutalita, chladnokrevné zabíjení miliónů nevinných, nevyšlovné utrpení lidstva. Lidská práva zde spočívají na

** Respektování lidské důstojnosti. Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů Hospicové občanské sdružení Cesta domů, 2003. s.13. ISBN 80-239-4334-0.*

ideji lidské důstojnosti, která se chápe jako nejvyšší hodnota právního řádu vůbec, jako absolutní orientační bod každého právního hodnotového systému.

Pojem důstojnost nalzáme v celém názvu **Úmluvy o lidských právech a biomedicíně: Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny**. Tato Úmluva vymezuje etické mantinely, kterými se medicína musí řídit při aplikaci moderních lékařských technologií. Hned první článek Úmluvy začíná ochranou důstojnosti člověka („Smluvní strany budou chránit důstojnost a identitu všech lidí a v souvislosti s aplikací biologie a medicíny zaručí každému, bez diskriminace, respektování jeho integrity, ostatních práv a svobod. Každá smluvní strana zařadí do svého právního řádu potřebná opatření k realizaci ustanovení této konvence“).

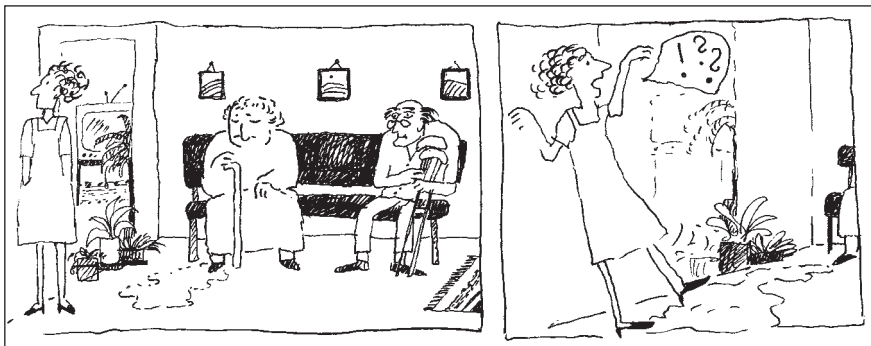
Pojem důstojnost se objevuje v řadě dalších deklarácí a v etických kodexech (**Amsterodamská deklarace – Deklarace práv pacientů v Evropě, Etický kodex České lékařské komory, kodexy pracovníků ve zdravotnictví – Mezinárodní kodex pro zdravotní sestry, Kodex sester předložený Českou asociací sester z roku 1991**).

Pojem důstojnost člověka je nejvíce spojován s lidmi starými, demenčními, handicapovanými a umírajícími. **Deklarace práv onkologických, Dokument Rady Evropy k péči o smrtelně nemocné – Ochrana lidských práv a důstojnosti smrtelně nemocných a umírajících z roku 1999**).

Důstojnost a zdravotnická praxe

Když hovoříme o důstojnosti v lidském životě, nepřisuzujeme ji pouze silným a zdravým lidem, ale i slabým, nemocným, starým a jinak postiženým lidem.

Zdravotníci si mohou pokládat otázku, proč právo na lidskou důstojnost přisuzujeme i těm, kdo morálním činitelem ještě není (plod, dítě), nebo kdo jím již není (duševně nemocný člověk, starý člověk s pokročilou demencí). Odpověď na tuto otázku není obtížná, ale ne každý musí s těmito závěry souhlasit. Člověku, který již ztrácí lidské atributy, náleží také respekt k jeho lidské důstojnosti, protože plno-

hodnotným člověkem byl. Samozřejmě, tělo zemřelého a lidský zárodek nemohou mít stejnou vážnost jako žijící člověk, ale v žádném případě neponecháváme nakládání s nimi lidské libovůli.

Snazší než pozitivní definice je vymezování **co je lidsky nedůstojné**. Důstojnost osobní identity, která souvisí se sebeúctou, narušují různé fyzické zásahy, ale také citové či psychické újmy, například ponižování, přehlížení, degradace či trapnost. Příkladem ze zdravotnické praxe může být ztráta kontroly nad tělesnými funkcemi (inkontinence), která bývá příčinou ztráty důstojnosti. Integrita „já“ je narušována i úbytkem mentálních funkcí a pokud se týká začlenění do společnosti, starý a nemocný člověk se vyrazuje svou jinakostí a neobvyklou mírou potřeby pozornosti a péče.

Člověk, který je zesláblý nemocí nebo stářím, stále obtížněji prokazuje důstojnost mravní síly a důstojnost zásluh. Senioři, kteří jsou po odchodu do důchodu vyřazeni jak z ekonomického, tak i širšího začlenění do společnosti, mohou tak prožívat ztrátu těchto součástí důstojnosti. V ošetrovatelství jsou vnímány jako nedůstojné všechny pokusy pacienty nivelizovat, vnucovat jim řád, který nechtějí a nedovolit jim se projevit, když způsob jejich projevu není běžný. Ošetrovatelství by mělo stimulovat projevy svébytnosti, pomáhat realizovat tuto potřebu (potřebu „být svůj“). Jako všechny potřeby, může být i tato potřeba nejen neuspokojena, ale také jako potřeba nevnímaná, zapomenutá. A vše, co se péče a starosti o lidské potřeby lidí nemocných týká, je možné dělat s respektem k tomu, že ošetrovaný má současně i potřebu přijetí, sebeúcty a seberealizace.

V péči o jakkoli nemocného člověka přebírá významnou část zdravotnická technologie a nové léčebné přístupy. Sestry využívají modely ošetrovatelské péče, ošetrovatelskou dokumentaci a ošetrovatelskou terminologii, provádějí vlastní výzkumy. Zde vzniká riziko opomíjení faktu, že objektem zdravotní péče je **člověk**, lidská bytost, která je mnohem víc než jen souhrn orgánů a fyziologických funkcí a víc než jen objekt naší péče. Že jde o bytost, která má vlastní představu o náplni své existence (je účelem sám o sobě), vlastní pojetí smyslu života a odtud vyrůstající starost a různé obavy a úzkosti.

Znevážit lidskou důstojnost můžeme i menšími „skutky“. Člověka můžeme ponížít tím, že jej přehlízíme, ignorujeme, komunikujeme s ním bez očního kontaktu, děláme, že jej nevidíme či nectíme jeho osobní prostor. Necitlivá či krutá osoba může poškodit důstojnost druhých i fyzickým zraňováním, osoba nedbalá tím, že bezmyšlenkovitě ponechá závislou osobu obnaženou během intimních úkonů. Výsledkem může být pocit sebe jako pasivního objektu či bezmocné hříčky v rukou druhých.

Jak tedy naučit respektu k lidské bytosti a její důstojnosti? Na tuto moji otázku mi odpověděl – a lepší odpověď jsem nedostala – prof. Jaro Křivohlavý: „...**děvče, respektovat lidskou důstojnost je jen umět se slušně chovat jeden k druhému**“. A měl a má pravdu; žítí podle morálních principů přispívá ke smyslu pro důstojnost. Pokud se mladí lidé naučí smyslu pro důstojnost, který je zobrazen v hrdosti a síle vůle, v nechuti dělat kompromisy v morálních standardech, v sebeúctě, v rozhořčení nad činy a nad způsoby, které jsou pod jejich důstojnost či by se za ně styděli (degradace, útisk, nerespektování či dokonce vykořisťování), lidská důstojnost nebude vystavena znevážení. Projevem smyslu pro důstojnost je totiž i tendence se kát, cítit se vinen, umět se omluvit. Teoreticky se toto téma těžko učí, pro řadu studentů je to pojem velmi abstraktní. Proto nejideálnější výukovou metodou je učení v praxi, tedy vzorové chování profesionálů a vyučujících v reálných situacích, v kontaktu s nemocným, v jednání s rodinnými příslušníky, s kolegy.

Pokud si posteskneme nad nedostatkem respektu v péči o nemocné v dnešní době, kde je chyba? Jistěže, práce ve zdravotnictví je velmi náročná, a to jak fyzicky, tak psychicky, zde zvláště emocionálně zvládnout řadu situací je velmi vyčerpávající. Ale....

Pokud se podíváme na několik výzkumů, které byly provedeny v poslední době na problematiku respektování důstojnosti v souvislosti s poskytováním péče o nemocné (např. Walsh, 2002; Enes, 2003; Jacelon et al., 2004), zjistíme, že výsledky jsou velmi podobné. Pokud diskutujeme tuto problematiku se zdravotníky, narazíme na problémy jako nedostatek času, nedostatek personálu, neschopnost domluvit se v týmu, nedostatečné komunikační dovednosti. To jsou bolesti současného zdravotnického systému, které se bezesporu odráží v kvalitě poskytované péče.

A co vlastně pacienti od nás očekávají v oblasti respektu k jejich důstojnosti? Vnímavého člověka, který – jednoduše řečeno – „...může být jednou v kůži pacienta....“. Pokud se máme jako profesionálové učit a poučovat druhé, tak právě výpovědi pacientů by nám měly pomoci otevřít oči. Odhalujme tedy pacienty po co nejkratší nutnou dobu a nevystavujme je „zírání“ jiných osob (otevřené dveře do vyšetřovny, studenti na stáži). Respektujme lůžko pacienta jako jeho soukromý prostor a užívejme zástěny mezi lůžky při vyšetřování či výkonech co nejvíce je možné. Vysvětlujme pacientům, co je čeká za vyšetření či léčbu a dejme jim dostatek času to vše pochopit. Pokud jsou staří a jejich kognitivní funkce jsou již snižené, zpomalme tempo a trochu se přizpůsobme. Pacient není „tělo“ či „objekt“ naší péče, je

lidskou osobou, i když je v bezvědomí, dokonce i po smrti. Není číslo ani diagnóza ani „balík“, který se překládá z místa na místo.

Závěrem lze říci, že diskuzi o důstojnosti člověka dominují tři pojmy: autonomie, úcta a participace. Podstatou nezczitelné důstojnosti je vědomí, že každá osoba je unikát se svobodnou vůlí, schopná sebereflexe a volby. Zkusme se učit co nejvíce slušnému a důstojnému chování jak vůči nemocným lidem, tak jeden ke druhému v každodenním životě.

Literatura:

Kushnerová, T.(Eds.): Od narození do smrti. Praha: Mladá fronta, 2000. s. 224 - 235.

Munzarová, M. Zdravotnická etika od A do Z. Praha: Grada Publishing, 2005.

Respektování lidské důstojnosti. Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů. Projekt Paliativní péče v ČR. Cesta domů, 2004.

Walsh,K., Kowanko,I.: Nurses' and patients' perceptions of dignity. In. International Journal of Nursing Praktice, 2002; 8: 143-151.

Jacelon, C. S. et Al.: A koncept analysis of dignity for older adults. In. Journal of Advanced Nursing, 48(1), 76-83.

Enes, S. P. D.: An exploration of dignity in paliative care. In. Paliative Medicíně. 2003; 17: 263-269.

Radomír Rozbroj

Utrpení a bolest z pohledu filozofie

Ústav etiky 3. LF UK

Jedno z dnes trochu pozapomenutých dědictví antického Řecka je jeho cit pro blízkost filozofie a lékařského umění. Byli to jednak samotní filozofové, kteří když měli svým posluchačům přiblížit působení a účinky filosofické moudrosti, ji srovnávali s lékařstvím, a pak to byl sám „otec medicíny“, Hippokrates, který svým důrazem na poznání a zkušenost, na vzdělání lékařů postavil lékařské umění a moudrost do těsné blízkosti filozofie. Zdrojů a důvodů této blízkosti je samozřejmě více, já se však omezím na několik specifických zkušeností s bolestí a utrpením, jež stály a dodnes stojí u zrodu filozofického myšlení. Nemohu jinak než psát a mluvit

z odstupu „filozofa“, nejsem osobou s klinickou zkušeností lékařů či sester, jsem nanejvýše potenciálním pacientem. Dovolím si poznamenat, že odstup, distance jsou srdcem každé blízkosti. Vztah postrádající jakýkoliv odstup už není blízkostí. K blízkosti bytostně náleží jistá vzdálenost.

1. Smysl utrpení

Příspěvkem filozofie k jednomu ze základních problémů lékařství, tedy k bolesti a utrpení, je důraz na otázku po jejich *smyslu*. Za tím se skrývá přesvědčení filozofie, že k člověku bolest a utrpení v jistém smyslu patří, že se nedají zcela odstranit, ba že ho dokonce v jistém smyslu teprve člověkem dělají. Jejich úplné odstranění, možná už jen úpěnlivá snaha člověka chtít se jich jednou pro vždy zbavit, by znamenaly něco nelidského. Jako by podle filozofie hlavním problémem bolesti a utrpení nebyla sama bolest a nebylo jen samotné utrpení, ale jejich smysl či porozumění jejich smyslu.

Smysl a význam nejsou, co se týče jejich základní či formální struktury, nic jiného než *vztah* a souvislost. Představte si například jen takovou obyčejnou věc jako židli. Když ji rozmontujeme na její jednotlivé části, zůstane nám před očima jen hromádka „neštěstí“, harampádí, co se k ničemu nehodí. Jakmile je však v určité souvislosti složíme opět dohromady, vznikne nám židle, tedy vztah, ve kterém jak jednotlivé části, tak i samotný celek mají svůj význam a smysl. Nic jsme k té hromádce „neštěstí“ nepřidali, žádnou novou součástku, jen jsme ty jednotlivé střípky složili do určitého vztahu - a ejhle, smysl je na světě.

2. Vidět neviditelné

Filozofie je v naší západní civilizaci nejen matkou odborného poznání, věd, ale i nositelkou moudrosti. Filozofie je strážkyně rozumu, racionality, v celé jeho hloubce a šíři. Rozum člověka se totiž nekryje s lidským IQ, tedy s jeho schopností kombinovat a počítat, ale vždy znamená rovněž lidskou schopnost vnímat neviditelné. Skutečnost se totiž podle filozofie skládá z viditelného a neviditelného. Viditelným je svět „věcí“, jednotlivých skutečností, a tím neviditelným jsou vztahy. „Věci“ se dají vnímat našimi smyslovými orgány nebo je můžeme zachytit a změřit našimi nejrůznějšími přístroji, vztahům se však dá pouze rozumět. Rozum je původně, a to znamená stále, lidskou schopností vnímat, tedy přece jen jaksi vidět neviditelné. Rozum je lidskou schopností porozumět smyslu, což znamená rozumět vztahům, ve kterých spočívá význam a smysl té které bytosti či věci.

Filozofie nespadla z nebe. Filozofie se zrodila z pudy lidské, bolestné zkušenosti - nejenom, ale rovněž - s utrpením. My opět vybereme jen několik málo podob bolesti a utrpení, se kterými se filozofie střetla, ve kterých se takříkajíc sama zrodila. V tomto ohledu je její velkou učitelkou řecká tragédie. Náměty zde budeme

čerpat hlavně z Aischylovy trilogie *Oresteia* a ze Sofoklových her *Oidipus vladař* a *Oidipus na Kolónu*.

3. Tragická volba

Snad nejkrutější podobou lidského utrpení, kterou antická tragédie zná a zpracovává, je tzv. „tragická volba“, tj. situace, kdy člověk musí volit, nemůže nevolit, ale vybrat si může jen a pouze mezi dvěma strašlivými zly. Je to případ nutné volby, při které člověk, ať se rozhodne jakkoli, vždy zvolí něco hrůzného. To je např. situace krále Agamemnona, který se s obrovským vojskem chystá vyplout k dobytí Tróje, ale postihne je bezvětrí. Od věstce dostane „na vybranou“: buď obětovat vlastní dceru Ifigenii, věc pro něj jako otce naprosto nepředstavitelnou, nebo nevyplout, a tak nedostát své vladařské povinnosti, což je skutečnost pro něj jako archaického panovníka zhola nemožná. Obojího si je přitom tragický hrdina Agamemnon ostře vědom. Agamemnon musí volit, a přitom nemá na vybranou, jakkoli se rozhodne, vždy na sebe přivolá strašlivou záhubu. Agamemnon dal nakonec přednost své vladařské povinnosti před svou povinností otce.

Jak porozumět tak hrůzně lidské situaci jakou je taková vskutku „tragická“ volba? Proč nás antický autor alespoň trochu nešetří, ale předkládá nám ji v celé její surovosti? Vyžívá se snad i on, jako mnohá díla dnes, jen v čím dál bezprostřednějším líčení čím dál větších detailů lidské krutosti? Ne, jeho úmysl a jeho starost jsou zcela jiného řádu. Jeho otázka je živá dodnes: Jak zůstat člověkem v situacích „tragické volby“? Jak zůstat člověkem, když z hořícího domu jsem mohl zachránit jen jedno ze svých dětí?! Odpověď, nepřímou odpověď, nám podává Aischylos skrze neskonale hrůzně a přitom výmluvně vylíčení oběti Agamemnonovy dcery Ifigenie. Ani před svou vlastní dcerou, ani později před Klytimestrou, svou ženou, totiž Agamemnon neprojevil špetku citu a lítosti. **Projevit emoce – toť jediné lidské řešení situací „tragické volby“; při které nám nepomůže ani člověk, ani bůh.** Dovolit si dát průchod emocím jako studu a lítosti, pláči a nářkům a prosbám za odpuštění, nestydět se za své slzy, v tom je poslední útočiště lidskosti, kterou nám svým porozuměním a odpuštěním mohou vrátit jen druzí a na konec možná už jen Bůh. Tento jediný projev lidskosti, který je v nelidské situaci „tragické volby“ ještě možný, Agamemnon neprojevil, a tím i přes všechnu slávu dobytou ve válečných úspěších nad sebou podle Aischyla podepsal konečný ortel.

4. Labyrint msty

Další tragickou tvář bolesti a utrpení představuje v Aischylově trilogii nekončící řetězec krevní msty, hrůzy stíhající dnes stejně jako tehdy často ty nejdražší vztahy, které my lidé máme, totiž vlastní rodinu. Jak utišit, jak ukojit tak hrozivou žízeň, jakou je právě žízeň po pomstě? Tato žízeň, tedy zákon msty či právo na odplatu má totiž hluboké a závažné opodstatnění, a proto na jeho přísné dodržování, které ne-

připouští sebemenší výjimky, dbají podzemní bohyně zvané Erínyje, Lítice či Furie. Zločinem, vraždou nebo porušením práva na pohostinství, byla narušena základní struktura, se kterou stojí a padá nejen lidský svět, jeho *rovnováha*, a to musí být napraveno. Oko za oko, zub za zub, tak zní neúprosný požadavek *spravedlnosti* archaického světa, střežené neúprosnými bohyněmi. Jak tedy zastavit tento nikdy nekončící řetězec utrpení, aniž by to šlo na úkor neúprosného požadavku spravedlnosti, této základní podmínky světa, ve kterém se dá žít?

Tváří tvář tomuto zřídlu zla a palčivým otázkám s ním spojeným se za mocného přispění bohyně Athény objeví první vlašťovka filosofického řešení: rozumu jakožto *soudnosti*. Šílenství nekonečné spirály msti, jež na sobě pocítí i sami její vykonavatelé, se daří do určité míry hojit pouze soudností. Soudnost, ať už jsou pak její procedury a instituce jakékoli, stojí na dvou předpokladech: nestrannosti a objektivitě. Jen společným, tedy veřejným i osobním úsilím o nahlédnutí pravdy, které vyžaduje zaujetí odstupu k napáchanému zlu a jeho kultivaci, je možno zahojit vzájemné rány. To sám člověk nedokáže, on sám je až příliš zajatcem osidel a sítí zla, kterým sám trpí. Orestés už na konci šílenstvím neví kudy kam. Lítice, neúprosné strážkyně spravedlivé odplaty, si žádají jeho krev. Spirála vražedné msty hrozí, že se roztočí znovu. Kdo takovou situaci sám prožil, ví, že tady pomůže jen zázrak. Asistenci bohyně Athény si snad můžeme dovolit vyložit i v tom smyslu, že rovněž dnes považujeme spíše za zázrak než za něco přirozeně lidského, když my lidé v situacích nenávisti a mstivosti dáme prostor soudnosti. Rozum (soudnost) není nic přirozeně lidského, něco nám samozřejmě daného, nýbrž rozum jakožto řešení jistých podob nekončícího utrpení si museli lidé tvrdě vybojovat. To ale znamená, že my lidé nemáme zůstat jen pasivní a čekat na pomoc shůry. Rozum je schopnost všeobecného ohledu a soudnost je schopnost objektivního posouzení. Něco takového člověk nikdy nezvládne sám. My si ale můžeme pomoci navzájem. V případě bolesti a utrpení pocházejících z nekončící spirály msty si dle Aischyla pomůžeme vytvořením odstupu, což je nezbytný prostor soudnosti. Ten v sobě skrývá nové a neočekávané, lidské možnosti, jak hojit bolestná zranění.

5. Temnoty dne a jas noci

Poslední zdroj utrpení a bolesti, kterého se ve svém příspěvku dotknu, a který je pojátkem mezi filozofií a antickou tragédií, je *zdání* a *klam*. Toto lidské utrpení ztělesnil Sofoklés na osudu krále Oidipa. Oidipus ztělesňuje lidskou zkušenost se zdáním a klamem v tom smyslu, že ne něco, ale celý náš dosavadní život byl pouhým zdáním a prázdným klamem. Oidipus ztělesňuje lidskou zkušenost s tím, že člověk je sice autorem svých činů a svého jednání, ale jejich smysl a význam mu v rukou neleží. Člověk se jako Oidipus snaží opírat o své smysly a zdravý rozum, svůj důvtip, snaží se nevěřit ničemu jinému, než co sám vidí a slyší a čemu rozumí, a ono se i přesto, či právě proto ukáže, že byl slepý. Jak strašné procitnutí čeká na člověka,

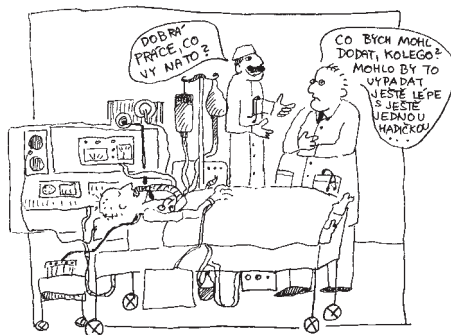
který svůj život prožil v klamu! Takové utrpení je nadále nesnesitelné. Takový člověk, Oidipus, si raději vypíchne obě oči, než aby se dál musel dívat na svůj klamný svět zdání, který ho okradl o vše, co je mu drahé, a tím i o něj samého.

Pravda se nekryje s tím, co člověk vidí a slyší, pravda není totožná s tím, co člověk je s to pochopit svým důvtipem. A přesto je ona, holá pravda, v našem životě tím rozhodujícím, rozhodujícím o životě a jeho smyslu. Pravda není jednoduše to, co je očividné. Pravda se nerovná tomu, co je nám lidem jasné. Naopak, pravda je spíše tím, co se v jasném skrývá. Pravda je v rámci viditelného tím neviditelným. Pravda je temná jako noc. Pravda patří do oboru skrytého, pravda je „nočním podnikem“. Archaický svět měl své odborníky na chůzi v noci pravdy – slepého věštce Theiresia a věštitrnu v Delfách. Kdo však pomůže osvícenému člověku a nám, jeho dědicům, kteří už nadobro ztratili kontakt s bohy a jejich posly?

Jednou z porodních bolestí, ze kterých vzešla filozofie, bylo utrpení člověka vystaveného hrůzným temnotám klamu a zdání. Řešení, které nabízí, je lidské řešení: je to objev a rozvíjení rozumu jakožto schopnosti vnímat skryté a rozumět neviditelnému. Rozum se ale rodí, až když člověk procitne ze svého zaslepení jasným a očividným, až když se člověk osvobodí ze svého zajetí samozřejmým. To se děje vždy, ale rovněž jen tehdy, když se člověk vystaví konfrontaci jasného a temného, daného a skrytého, a neutěče před ní a jejími obtížemi. **Filozofie jako matrix rozumu dala člověku do vínku tři hlavní způsoby „noční chůze“ v hájemství pravdy: dialog, dialektiku (logiku) a empiricko-exaktní vědy. To jsou tři lidské způsoby, jak a) neignorovat, b) vstupovat, c) procházet temnou a skrytou oblast pravdy, aniž by přitom člověk musel buď zešilet, nebo se zmrzačit, nebo slepě, a tedy fanaticky se oddat autoritám, které musí už jen poslouchat - a to až do roztrhání těla, jeho těla samozřejmě.**

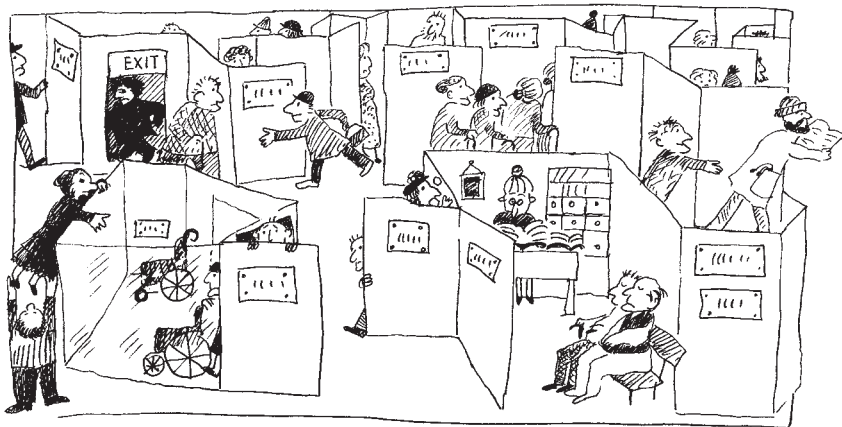
6. Nemocnice nebo špitál?

Vlastní rukou oslepený, na těle i na duši zmrzačený, do slova a do písmene bezmocný Oidipus, který se bez doprovodu není s to ani pohnout, je tím hlavním, ale

skrytým aktérem Sofoklovy tragédie *Oidipus na Kolónu*. Zde se již nejedná o drama člověka jako jednotlivce, ale nás všech jako společenství lidí, ve kterém se dá lidsky žít, a které je schopno trvalé existence. O těchto kvalitách lidského společenství – o jeho lidskosti, jeho spolehlivosti a trvanlivosti - nerozhodují dle antického autora kupodivu ti silní, zdraví a schopní experti různých kompetencí. Osud dvou z vřehlasných antických městských států (*polis*), Théb a Athén, je vložen do rukou bezmocnému, na těle a na duši nemocnému Oidipovi. Obstojí a svou existenci i kvality zachová jen to společenství, jehož brány a pohostinství nejsou otevřeny – prostřednictvím zelených, modrých a brzy, nedej bůh, už možná i hnědých karet – jen expertům a schopným, ale i bezmocným a nemocným, mrzákům, vyhnančům a pronásledovaným. Nedejme se zmylit, že Oidipa musí přijmout sám král Athén, Théseus. Přečtěme si pozorně, jakou životní zkušenost si v sobě nese tento král, který nepřestal být člověkem.

V češtině nazýváme místa vyhrazená nemocným na duchu i na těle „nemocnice“. Zakrýváme tím jejich hlubší a dnes ve svém celospolečenském dopadu skrytou dimenzi toho, že jejich kvalita, otevřenost a schopnost přijímat lidské utrpení ve všech jeho podobách rozhoduje o kvalitě a existenci celé naší společnosti. To, jak dnes honorujeme, tedy vážíme si a odměňujeme ty, kteří tyto skryté základy naší společnosti přes všechny nepřízně udržují, jen dokumentuje hloubku našeho nepochopení skryté váze těchto míst a institucí. V jiných jazycích se tato skrytá dimenze nemocnic udržela alespoň na povrchu řeči, na úrovni slov, kterými je označujeme. „Hospital“, špitál je tím základním místem, kde se měří úroveň a kvalita a šíře a upřímnost pohostinnosti (*hospitality*) té které společnosti. Je to tato pohostinnost, nic jiného, co dříve či později dle antického tragika rozhodne o bytí či nebytí naší společnosti.

Radkin Honzák

Mým sestřám

Správná zdravotní sestra jste, až když:

- Vaše představa o dobrém obědě se kryje s představou jakéhokoliv místa, kde můžete v relativním klidu posedět pět minut;
- víte, že čokoláda je sice nezdravá, ale je to jediná dostupná strava;
- dokážete plánovat nedělní oběd během výplachu žaludku přiotráveného pacienta a přitom doufáte, že jednou osvěta dospěje tak daleko, že v mega-nákladu vyjde příručka: SEBEVRAŽDA – JAK JI PROVÉST NAOPRVÉ A BEZCHYBNĚ;
- při obědě považujete řeči o amputacích za standardní konverzaci;
- i v klidné restauraci máte tendenci zhltnout vše během pěti minut;
- kapacita vašeho močového měchýře je ekvivalentní kapacitě pěti dospělých osob;
- volné neděle plánujete na rok dopředu;
- víte, že časem bude nutné žádat vládu o povolení k otěhotnění;
- víte, že nejstrašnější situace vyvolává nahlas pronesená věta: „Teď je tady bohu díky klid“;
- nevěříte 90 % toho, co jste slyšela a 75 % toho, co jste viděla;
- při pohledu na předloktí naprosto cizího člověka v autobuse si pomyslíte „to jsou úžasné žíly“;
- vaše oblíbená taneční droga je nikoli extáze, ale EXHAUSCE;
- myslíte, že káva by se mohla podávat intravenózně a v inspekční místnosti by měla téct fontánka s roztokem Lexaurinu;
- občas někoho uvážete k posteli a nejde přitom o sexuální hrátky;
- doufáte, že laboratoř jednou zašle výsledek: TO JE NESKUTEČNÝ, ALE OPRAVDU NESKUTEČNÝ BLBEC;
- máte tak vyvinutý imunitní systém, že se můžete hrabat v čemkoliv;
- umíte najít humornou stránku na blbosti druhých a současně umíte opustit místnost dřív, než vybuchnete smíchy;

Ze zahraničních postgraduálních, evaluačních, nostrifikačních, atestačních a dalších buzeračních materiálů vybral a pro naše sestry s láskou a péčí připravil

RH
Aktualne.cz 24. 10. 2010

Jarmila Neumannová mladší

Sociální práce u protinožců

Asociace poskytovatelů paliativní hospicové péče

Mezinárodní program Council of International Fellowship (CIF), který umožňuje sociálním pracovníkům ze tři desítek zemí seznámit se s odbornými službami i tradicemi, kulturou a každodenním životem vybraného státu, uspořádal v říjnu měsíční stáž na Novém Zélandu. Zúčastnili se jí sociální pracovníci z ČR, Estonska, Finska, Německa, Španělska, Švédska a Turecka. Část programu – informace o sociální politice, systému sociálních služeb a vzdělávání sociálních pracovníků – byla připravena pro všechny. Dál už jsme měli domluvené schůzky v zařízeních v rámci našeho oboru – službách pro ohrožené rodiny a děti, pro seniory, ve školách, nemocnicích.

Vzhledem k tomu, že v ČR pracuji v Asociaci poskytovatelů paliativní hospicové péče, byla jsem moc ráda, že jsem mohla poznat ředitele, sociální pracovníky, vrchní sestry i fundraisery tří hospiců (lůžkových i domácích), oddělení sociální práce i onkologická oddělení v Aucklandu a v New Plymouthu.

A jak taková setkání probíhala?

Pomalu přicházíme do prostorné místnosti, kde čeká asi 15 pracovníků Child, Youth and Family, Auckland, severní ostrov Nového Zélandu. Naše skupina sedmi sociálních pracovníků z různých evropských zemí se usazuje naproti nim a poslouchá uvítání v maorském jazyce. Už víme, co bude následovat. Jeden člen naší skupiny navazuje na uvítání, představuje nás, vyjadřuje díky za přijetí. Potom protější skupina zazpívá krásnou maorskou píseň, na níž navazujeme my maorskou písní, kterou jsme se předtím naučili. Všichni po jednom vstáváme a představujeme se. Na závěr naše skupina přichází k místním, podáváme si ruce a dotýkáme se čely a nosy. Přivítání končí a my můžeme začít spolupracovat.

Ne, nejedná se o čistě maorskou organizaci; Child, Youth and Family je organizace řízená novozélandským ministerstvem sociálního rozvoje a má na starosti sociálně právní ochranu všech dětí a mládeže, péči o děti týrané, zneužívané, zanedbávané i ty, které páchají trestnou činností. Její pracovníci zachovávají politiku whanau ora, dalo by se říci zdravého komplexního přístupu respektujícího rodiny různého etnického původu. Nový Zéland rozkládající se na dvou ostrovech v Tichém oceánu obývá přes 120 různých etnických skupin. Téměř čtyřmilionovou populaci tvoří hlavně Novozélandané-Evropané a Maorové, dále lidé, kteří přišli z dalších tichomořských ostrovů (Tonga, Fidži...) a Asiaté. Neuvěřitelně různorodá společnost je svým způsobem velmi mladá, do země obydlené Maory začali přicházet Evropané, hlavně z britských ostrovů a Irska, v 18. století, a jejich příliv pokračuje až do současnosti. Většina z lidí, s nimiž jsem si během mého měsíčního pobytu povídala,

Součástí areálu univerzity v Aucklandu je i potok se spoustou rostlin z celého Nového Zélandu, důležitých pro Maory. Každý student si sem může přinést rostlinu ze svého rodného kraje a zasadit; to místo je pak „jeho“.

1. Marae

měla v rodině alespoň jednoho rodiče či prarodiče, kteří se ještě např. ve Skotsku narodili. Zabydlování Evropanů s sebou neslo potlačování práv maorské populace, u níž v minulém století nebylo zřejmé, zda se jako národ zachová. Zhruba před dvaceti lety začal obrodny proces, během něhož se začali dostávat do popředí nejen problémy Maorů ohrožených sociálním vyloučením, ale i jejich hodnoty, principy soužití a komunikace.

Rodina je pro Maory nejen whanau (tedy rodina, jak ji vnímáme my: rodiče, děti, prarodiče, tety, strýcové), ale také hapu (sub-kmen) a iwi (celý kmen obývající určité teritorium). Jedná se o stovky, někdy tisíce lidí, kteří k sobě mají velmi pevné vazby a povinnosti. I když už nebydlí ve svých vesnicích, ale přestěhovali se do městských aglomerací, stále se představují svým jménem a popisem místa, odkud rodina pochází. Při představování na úvod jakéhokoliv jednání Maorové (tangata whenua – lidé této země) říkají své jméno, jméno svého kmene, jména mnoha předků, pojmenovávají svou řeku a svou horu. Potom přesně vědí, koho mají před sebou a jak s ním jednat. Pracovníci Child, Youth and Family jsou trénováni na tuto komunikaci se svými klienty (pokud nepocházejí z maorské rodiny), akceptují pevné rodinné vazby a snaží se rodinám pomáhat v tomto principu. Pokud hledají pro dítě náhradní rodinu, snaží se najít náhradního rodiče-příbuzného prioritně v širší rodině i celém kmene – pokud by se dítě dostalo mimo svůj kmen, bylo by do konce života vykořeněno. Vedoucí týmu sociálních pracovníků CYF dokonce definoval dobrého sociálního pracovníka tak, že vždy najde náhradního rodiče v těchto kruzích – a pokud ne, nedělá svou práci dobře.

Komplexnímu pohledu na společnost bychom se mohli od Maorů učit. Jejich shromaždiště zvané marae, kde řeší všechny důležité věci (a také vítají návštěvníky) je vždy velká dřevěná stavba, jejíž horní trám procházející nad celou hlavní místností symbolizuje páteř; z něj jdou trámy symbolizující žebra, každá za 4 stěn budovy má svůj význam. Zadní průčelí představuje minulost, všechny předky do dávných pokolení. Boční stěny pak fyzickou a psychickou úroveň, přední průčelí duchovní úroveň života. Když vás do marae přijmou prostřednictvím krásného rituálu, přijímají vás vlastně do útrob svého těla, přijímají i vaše předky a vy můžete do této „své“ marae kdykoli přijít. Marae jsou plné nádherných dřevorezeb, které popisují události z dávné i blízké minulosti – Maorové neměli písemné záznamy, ale ústní a tyto obrazné, jejichž prostřednictvím si informace předávali. Pro naše maorské hostitele to byly kroniky, v nichž dovedli číst, ze složitých ornamentů i božských vyobrazení s očima vykládanými perletí dovedli vyrozumět praktickou i duchovní minulost společnosti.

Stáže jsem se mohla účastnit i díky podpoře Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové. Jsem ráda, že jsem mohla z desítek setkání s novozélandskými sociálními pracovníky nemocnic, hospiců i sociálních služeb načerpat jejich obrovský a samozřejmý respekt ke kulturním a etnickým odlišnostem, který naše země tolik potřebuje.

O TEMPORA O MORES

MÁME SE LÉPE,
A ŽIJEME LÉPE?

Zdeněk Bárta

Bylo i hůř

Martin Luther bojoval proti strašlivé korupci a naprostému cynismu vši církevní i světské vrchnosti. Může nás uklidňovat, že tehdy bylo hůř než dnes?

Nevábné politické poměry by člověka hrozily zahnat do deprese. Není špatným receptem na bolavou duši poměřit současnost s časy podstatně horšími a hned je člověku lépe. Co třeba takové šestnácté století? Může nám k tomu posloužit jeden církevní svátek.

V neděli 31. 10. protestantský svět slaví Den reformace. Je to připomínka 31. října 1517, kdy na vrata wittenberského zámeckého kostela přibil Martin Luther, který stejně jako předtím Jan Hus zásadně nesouhlasil s učením o odpustcích a s praxí jejich prodeje, svých 95 tezí. V onom kostele byla totiž uchováována velká sbírka ostatků svatých, které byly vystavovány veřejnosti na svátek Všech svatých, 1. listopadu.

Každý, kdo v ten den navštívil kostel, si mohl „v akci“ koupit cedulku s ujištěním, že mu jsou odpuštěny všechny hříchy, čili takzvaný odpustek. Protože do kostela proudily na svátek Všech svatých davy lidí, zvolil Luther, který měl vyvinutý smysl pro patričníou publicitu, zveřejnění tezí právě v předvečer před tímto svátkem, aby si jeho teze přečetlo co nejvíc lidí.

Během pozoruhodně krátké doby se rozletely jeho kacířské názory po celé říši. Luther měl totiž na rozdíl od Husa, na kterého vědomě navazoval, již k dispozici knihtisk – jeden z neúžasnějších vynálezů lidstva, srovnatelný s vynálezem internetu. Ohlas Lutherových tezí byl obrovský. Čtenáři si je navíc mohli přečíst ve své rodné řeči, ve srozumitelné němčině.

Za všechny opatrně mlčící vyjádřil Luther protest proti obludně korupčnímu chování církve, ne nepodobnému dnešním globálním finančním řetězcům. Nejen že tak zpochybnil samotnou teorii prodeje odpustků, ale napadl – což bylo tak říkajíc o ústa – velmi výnosný obchod římské kurie i v těch, kteří se na něm přizívovali.

V Římě byl tehdy rozestavěný svatopetrský dóm. Papež Lev X. potřeboval další peníze na dokončení ambiciózního projektu. Potřeboval hodně peněz, a tak byl zvolen stejný způsob jako před sto lety za Jana Husa – totiž právě prodej odpustků. Prodáváči lidem slibovali, že si koupí odpustků zaplatí přímluvné modlitby kněží.

V Lutherově regionu byl například prodejem odpustků pověřen zvláště vypečený gauner, mohučský arcibiskup Albrecht Braniborský. Ten se stal nedlouho předtím i arcibiskupem magdeburským a krátce nato i správcem biskupství v Halberstadtu. Pomýšlel i na další církevní výnosný kšeft – totiž úřad, na který již ale neměl nárok.

Za úplatek deseti tisíc dukátů u římské kurie se mu podařilo přeci jen úřad zís-

kat, ale protože neměl na úplatek k dispozici dostatek finančních prostředků, půjčil si je od bankovního domu Fuggerů. Přibližně polovina výnosu z prodeje odpustků měla jít na uhrazení jeho dluhu Fuggerově bance. Příjmy z odpustků po zveřejnění tezí rázem poklesly, Albrecht zůstal zadlužen u papeže i u Fuggerů, a proto obviňuje Luthera z těžkého kacířství.

Luther začne být pronásledován, prožívá však přesto zvláštní stav svobody: „Zdálo se mi, že do široka otevřenými dveřmi jsem vstoupil přímo do ráje.“ Luther se začíná podepisovat pod některé své listy řecky „Eleutherius“, tedy „svobodný“ a mění své jméno z nepřilíš lichotivého Luder na „Luther“.

Zveřejněním svých tezí se Luther dotkl bolavého nervu církve: strašlivé korupce a naprostého cynismu vši církevní i světské vrchnosti. Z Německa se reformace rychle a razantně šířila do Švýcarska, na sever do Skandinávie a přes kanál do Anglie. Řím reformní hnutí tehdy tvrdě odmítl, a tak se Evropa rozdělila. Bolestně a nadlouho.

Bylo lidem tehdy hůř, a co teprve za třicetileté války, která po tomto rozdělení Evropy nastala a během níž hlad, na mor a na důsledky boje o tu nejlepší ideologii vymřely dvě třetiny všeho evropského obyvatelstva.

Bylo už hůř – a to je docela povzbuzující pomyslení, ne? Žijeme v báječné době!

Deník Referendum 27. 10. 2010

Den reformace 31. října předchází těsně svátku **Všech svatých**, který se již od 9. století pravidelně slaví 1. listopadu jako **společný svátek všech mučedníků**, i těch kteří se nevejdou do kalendáře.

Návazně na tento svátek Všech svatých se začala 2. listopadu, slavit ještě **Památka zemřelých**, která je vnímána v katolictví jako příměluva za duše v očistci, v reformaci pak jako výraz spojení s celou církví oslavující Krista, také s tou částí církve, kterou tvoří ti, kdo již zemřeli a jsou nebo budou Bohem přijati.

Oba tyto svátky – Všech svatých i Památku zemřelých – můžeme chápat jako dvojí pohled na tutéž skutečnost, kterou vyznáváme jako **communio sanctorum, společenství svatých – Svatých obcování**. Ti, kdo nás ve víře předešli, nás povzbuzují **svědectvím** svých životů a podpírají svými přímělvami a my žijící se bráníme **zapomenutí** našich mrtvých, kteří svou smrtí přece **nevypadli z Boží lásky** a ze společenství církve.

Jáchym Topol
Lepší svět nikdy neexistoval

Držitel letošní Ceny Jaroslava Seiferta, kterou uděluje Nadace Charty 77, je sice autorem pozoruhodných románů plných lidského utrpení, ale zároveň také úplně samozřejmým optimistou. U autora, který si leccos vytrpěl jako mladý příslušník undergroundu, to není úplně očekávané.

Když jsem dočetl vaši prózu chladnou zemí, bylo zrovna špatné počasí a mne napadlo, jestli váš literární svět dramatických a krutých příběhů není opravdové skutečnosti blíží než běžný obrázek, který vidíme kolem sebe...

Třeba to bylo tím počasím, třeba něčím jiným. Ale doufám, že nemáte pravdu. Také doufám, že jste si všiml, že krutost mých hrdinů je vždycky reakcí na násilí a nespravedlnost světa kolem nich. Možná ti moji „vydědění“ jen reprezentují nás všechny, tenhle středoevropský a východoevropský prostor, plný tak strašných hrůz minulosti, plný masových zločinů stalinismu a hitlerismu. Mají v sobě paměť těchto příšerných událostí, a proto jsou tak citliví, možná přecitlivělí na každý náznak násilí a svinstva. Vědí a my to víme všichni, že se musíme umět bránit. V tom je naše výhoda. Historická zkušenost nám dala protilátky, které třeba jinde nemají.

A vidíte, běžně se spíš pokládáme za společnost trochu cynickou a lhostejnou....

Ne, ne. podívejte se na naši politickou korektnost. Myslím ve vztahu k různým

menšinám a takzvaně znevýhodněným skupinám. Třeba i k postiženým. Nebo k právům žen. Naše míra citlivosti je dost vysoká. Já samozřejmě nejsem žádný karatel světa, ale myslím si, že naše schopnost pocítit signály nebezpečí návratu diktatury, manipulace, násilí a zužování prostoru pro práva člověka je opravdu dost velká. Určitě větší než těch, kteří hrůzy 20. století znají jen z filmů. Ale já opravdu nechci zachraňovat svět a možná, že Chladnou zemí končí má linie, které vy říkáte krutá....

Nevím, jestli vám právě tohle mám věřit. Zdá se mi, že třeba téma Terezína je ve vás ještě na deset knih...

Jistě jste si všiml, že moje postavy prožívají i okamžiky humoru, třeba černého a absurdního. Jedním z jakýchsi kmotrů mého psaní o Terezině je – vedle I. Klímy, A. Lustiga a T. Kosty – i J. R. Pick. On tam také byl a napsal skvělou humoristickou, opravdu humoristickou knížku o té příšerné době. Jmenuje se Spolek na ochranu zvířat. Poprvé jsem ji četl ve čtrnácti a dodnes ji pokládám za geniální, protože se v ní na pozadí obrovské tragédie nachází naděje v humoru, v chytrosti, a tím se bojuje, tím se vzdoruje mašinérii smrti. Třeba se do Terezína vrátím jinak...

Velké literární postavy moderní české prózy, řekněme Hrabalovy, jsou spíš bezbranní outsideři. Haňta ani strýc Pepin nejsou bojovníci, spíš chtějí svět očurát....

A co smrt Miloše Hrmy v ostře sledovaných vlacích? Najednou se v mladém klukovi narodí hrdina a jde do toho. Když mi bylo sedmnáct, policajti nás beztrestně a bezdůvodně fackovali, kdy je napadlo. Když jsem se musel žít v kotelně, kde často makali propuštění kriminálníci, taky jsem musel najít sílu nebo alespoň demonstraci síly, abych obstál. V Babelově Rudé jízdě máte okamžik, kdy on sám, přestože patří k rudým, může být od svých zabit. Aby ukázal sílu, vezme šavli a slepici nebo huse usekne hlavu. Geniální symbol. Zdánlivě bezbranný outsider vystraší zabijáky kolem. Takoví jsou i moji hrdinové. Krutí ke krutosti. To neznamená neschopnost odpouštět nebo pochopit. Ale, jak jsem říkal, naše zkušenost je živá. Hromady mrtvol z nejrůznějších lágrů, Stalinových i Hitlerových, sadisti všech možných národností, protože vůbec nemůžete říct, že zabijáci byli jen Němci, Rusové, Ukrajinci, Slováci, Češi nebo Holanďani v uniformách SS, to všechno je stále náš dnešek. A když to víme, když už skoro všechno bylo odhaleno, nemáme alibi, nemáme se kam schovat před náznaky nových tragédií. Máme také mnohem lepší možnosti zločiny odhalovat. Máme svět, který se sám nazývá informační společnost. V Bosně se staly obrovské hrůzy. A byly by mnohem větší, kdyby to svět neviděl skoro v přímém přenosu. Svoboda informací je velká bariéra proti svinstvu. I největší sadista a masový vrah nakonec nechce, aby se to o něm vědělo. A největší politik už těžko může tvrdit, že o něčem nevěděl.

Časopis (Můžeš) čtou většinou lidé, ke kterým život nebyl a není zrovna přívě-

tivý. Jejich osud je často nezměnitelný. A kolem bují společnost úspěchu, krásy, kariéry, bohatství. To je také nový svět...

Nevím, jestli je v tomhle nový. Už ve středověku platilo vyhrát osobní souboj, ulovit největší kořist, zabrat území. Úspěch byl vždycky důležitý. Ale co pokládáme za úspěch? Nikdy v historii se lidem nežilo tak dobře jako dneska. Nemáme hlad, nemrzeme, můžeme si vyšlápnout po světě. Jestli tohle někomu nestačí, pak je to jeho problém. Samozřejmě je kolem spousta podvodníků a třeba i parchantů, ale ty chytejme, braňme se jim, ukažme jim svou sílu. Fňukáním špinu světa neumyjete. Já vím, že celoživotně postižený člověk potřebuje pomoc. Potřebuje třeba víc peněz nebo auto. A nepotřebuje hlavně nějakou jistotu kolem sebe? Nechybí mu hlavně kamarád, láska, spolehlivý člověk? To ale nikde nekoupíte. Když budete hledat, najdete. Jako hlavní hrdina knížky *Chladnou zemí*. Nakonec, po všech hrůzách, nachází neuvěřitelně – obyčejnou, vlastně neobyčejnou lásku. To není barvotiskový obrázek, to je naše nejbližší šance.

Řekl byste tedy, že potřebujeme trochu víc snahy žít?

Určitě bych nerad někomu radil. Naši dědečkové a pradědečkové narukovali do první světové války, jen z českých zemí jich byl milion. Když tahle válka skončila, nikdo si neuměl představit, co se stane za dvacet let a jak strašné věci přijdou. Nikdo netušil, čeho budou lidé schopni. My dnes máme výhodu, že tušíme. A taky víme, že transporty do lágrů, masové popravy, rafinované mučení, násilné vyhánění statisíců lidí a všechny další zločiny umožnila technika. Vymoženosti civilizace jako nástroje vyhlazování. Ne středověké dělo na hradbách, ale železnice, telefon, továrna na smrt.

Dnes jsme obklopeni novými a novými mašinkami, čipy, technologiemi, které mění přírodu, člověka, početí i smrt. Všechny se mohou stát prostředkem ke katastrofě. Když si nedáme pozor, když zapomeneme na statisíce mrtvol údajných nepřátel lidu, kulaků, sovětských vojáků, obyčejných Židů, zajatých Němců i obětí poválečného teroru v běloruských lesích; potřebujeme opravdu trochu víc snahy nemyslet jen na sebe.

Jáchym Topol (1962), syn spisovatele Josefa Topola. Původně undergroundový básník a zpěvák. Romány: Sestra, Anděl, Kloktat dehet, Chladnou zemí aj. Od r. 2009 působí v Lidových novinách.

Zdeněk Jirků
Foto: Jan Šilpoch

Můžeš 11/2010, časopis vydávaný Sdružením přátel konta Bariéry ve spolupráci s Nadací CH77. www.muzes.cz

Ivo Pondělíček

Morálka nejde ruku v ruce s pokrokem

Vaše jméno, pane profesore, bývá většinou dáváno do souvislosti se sexuologií, i když vaše pole působnosti je mnohem širší, dělal jste klinického psychologa, psychologii jste přednášel, zabýval jste se i uměním a filmem. Začneme ale přece jen sexuologií – zdá se mi, že v posledních desetiletích začali o ní odborníci i „sexuologové“ v uvozkách příliš mluvit, píší o ní média, začala se zveřejňovat a otevírat i tabuizovaná témata. Souvisí to nějak se změnou poměrů v roce 1989?

Samozřejmě politické uvolnění uvolnilo i morálku, ale sexuologii jako medicínský obor založil prof. Hynie už před druhou světovou válkou. Že sexualita má teď mezi lidmi takový obscénní ráz a že se tady objevují ve velké míře nejenom díla s námětem sexu nebo erotiky, tzv. erotica, ale i kýčce a dokonce pornografie, to je nutno přičíst na účet současných poměrů a zároveň lidí, které jste nazvala v uvozkách sexuology. Ve společnosti, kde jsou největším fetišem peníze, se každý se chopí toho, co mu přináší zisk a kapitál.

Proč jste se věnoval právě sexuologii?

Dostal jsem se k ní víceméně náhodně. Začínal jsem roku 1954 jako klinický psycholog v Karlových Varech a brzy poté jsem v KÚNZ zavedl v ČSR první poradnu pro intimní vztahy. Po příchodu do Prahy r. 1962 jsem jako politicky diskriminovaný živel nemohl sehnat přiměřené místo, a tak jsem vrhnul do oblasti, která

nebyla pod takovými ideologickými reflektory - a to byla sexuologie. Nahrávalo mi i to, že má žena nastoupila tehdy jako lékařka do Sexuologického ústavu, a tak jsme mohli spolupracovat na některých publikacích s tématem sexuální osvěty. A po listopadu 1989 jsem zřídil a vedl poradnu Atheneum, kde jsem měl rovněž možnost se sexuologickými problémy zabývat.

Někdy se možná starší generaci může zdát, že těm mladým chybí trochu studu ve veřejných projevech náklonnosti.

Stud se Freudovi jevil jako odpor proti sexuálnímu pudu. To už dnes asi neplatí. Stud dnes je naprosto zanedbatelný, nikde se příliš nezdržuje, možná je to pak tedy i v neprospěch libida a sexuálního pudu. A to bychom se mohli ocitnout u otázky pornografie, což může navázat na jistou mou výhradu k sexuologii. Mám dojem, že sexuologové jakožto odborníci v této medicínské disciplíně dost málo sledovali fakt, že se v pornografii realizoval nejeden nezdravý vztah pod diktátem komerce. Ze strany sexuologů tu nebyly snahy vysvětlit škodlivost pornografie, totiž odmítnout ten zvětšely mýtus dobyvačného muže, často až agresora, který si skoro pokaždé vymůže erotické sblížení násilím. A druhým mýtem, také nebezpečným a vyčpělým, je v pornografii mýtus ženy stále nespokojené a neukojené. Myslím, že by bylo žádoucím úkolem sexuologie to vysvětlit a proti těmto žánrům stavět obraz i pojmy zdravého sexu bez patologické deviace.

Jenže to by se muselo omezit komerční využití.

V této společnosti peníze hrají roli nejvyššího fetiše. Samozřejmě když se produkuje pornografie, tak to má čistě ziskuchtivý cíl. To není dáno žádnou ideou, že se tím dokládá svoboda projevu. Připomínám věčný problém mezilidských vztahů: Svoboda jednoho může končit proklamovanou svobodou druhého.

Pro sexuologii se ale rýsuje v této době patrně jiný problém. Týká se regulace plodnosti a bránění početí. V šedesátých letech se stalo skoro stereotypem ženám poskytovat antikoncepci v hormonální aplikaci. Dneska ale – zejména v medicínsky vyspělých zemích – se od toho ustupuje. Rozsáhlým několikaletým průzkumem v USA se například zjistilo, že se v hormonální antikoncepci může skrývat rizikový faktor pro vznik kardiovaskulárních onemocnění, mozkových příhod, embolií, oběhových poruch.

Pojďme teď k něčemu jinému. Působil jste jako klinický psycholog také na klinice popálenin na Vinohradech. Jaký to má význam pro pacienta?

Pacienti potřebují psychologa mnohdy v nouzových případech, skoro bych řekl jako „rychlou pomoc“. S tehdejší primářkou, pozdější profesorkou Radanou Köni-govou jsme na popáleninách došli k názoru, že termický úraz je vlastně somato-psychickou chorobou. Třicátá léta byla značně inspirována ideou psychosomatic-

ké medicíny: vlivem psychoanalytické školy se přisuzoval psychickým traumatům a negativním emočním zkušenostem i vznik somatických onemocnění. My jsme to ale obrátili a zjistili, že somatická poškození ohněm, popálením, omrznutím jsou mnohdy provázena těžkými psychickými stavy, které se někdy dostávají až do psychózy. Někde, u predisponovaných osob, dochází skutečně až ke klinickému obrazu psychózy. Proto pro léčbu pacientů postiženým nejen somaticky, ale také somatopsychicky nebo zejména psychicky při rekonvalescenci může mít velký význam právě klinický psycholog.

Jsou kliničtí psychologové doceněni?

Já si nemohu stěžovat, ovšem v padesátých letech, kdy jsem začínal, jsem zažil dobu, kdy nás bylo v termické medicíně třeba jen deset. Ale byly to většinou silné osobnosti, které se dovedly prosadit. Dnes vidím v té produkční nesmyslné záplavě psychologů zvláštní jev – čím je okruh psychologů větší, tím více se snižuje jejich kvalita. Optimum skupiny je víc a přináší víc než její maximum, to je konec konců stará poučka. Zdá se mi, že u mladších kolegů převládá komplex méněcennosti z jejich podceňovaného významu pro klinickou práci.

Tím se dostáváme vlastně k vaší další aktivitě. K expertizám, které jste měl v televizi.

Nejméně dvacetkrát jsem se dal přesvědčit, abych něco ze svého oboru na obrazovce řekl. Upřímně řečeno, i ve věku, kdy jsem na to měl nervy, přinášelo mi to většinou trapný pocit, zklamání nebo vztek. To byly případy, že mi utnuli mé expozé právě v nejdůležitějším a spokojili se s přenosem banality, která předcházela. Nebo si mé vysvětlení přivlastnil moderátor a na mne zbyla znovu jen nějaká nepodstatná triviální vsuvka. Dneska bych už se pro zkomercionalizovanou televizi na obrazovce neukázal ani zády ke kameře.

Takové krácení se dá odůvodnit snahou ušetřit čas – ale vám na spolupráci s televizí vadí asi ještě něco jiného?

Velmi trapně působí, jak se televize ve svých publicistických relacích dovolává „vědy“ – „vědeckého potvrzení“ svých zkratkovitých konstatování. Tak například se do televizních komentářů zamotává sousloví „podle psychologů“. Třeba že jsou po dešti silnice kluzké, což je „podle psychologů“ pro řidiče nebezpečné. Nebo „podle psychologů“ nemají milenci na sebe žárlit... Proboha, podle kterých psychologů, podle jakých současných freudů? Co je ale přímo výstražným příkladem, to jsou pohodlné a zkratkovité odkazy na rodinu. Ta si ovšem svou někdejší autoritu a sílu zachovala snad již jenom v mafiánských filmech. Přesto však za těžkou kriminalitu mládeže jakýsi expert jednoduše a bez dalšího obviňuje jen zmíněnou rodinu. Neříkám, že by se na chování a činy děti rodina nepodepisovala, ale morální vlivy

v rodině se uplatňují jen výběrově a neplatí pro ně stereotypní vzorce. Nepozorujeme snad, že se černé ovce rodí i v té nejsp pořádanější a zcela integrované rodině? A naopak? A nejde o výjimky... Původ surové destruktivity a kriminality se pochopitelně skrývá v dalších stimulech a situacích. A stimulus zde patrně nejpůsobivější nám zcela evidentně dodává až do bytu zejména komerční televize. Její B-filmy, koupené v USA, krvavé příběhy, agresivní masakry, neúcta a opovržení k životu, destru-do jako bytostný projev – to a mnoho dalších nekrofilních produktů možná má na svědomí rozšiřující se mozkovou fixaci, jak ji představuje tzv. posttraumatický stres.

Můžete to vysvětlit podrobněji?

Takový posttraumatický stres se zjistil u amerických veteránů z vietnamské války – úzkost a frustrace z prožitých válečných hrůz, provázené afektivním či dokonce agresivním chováním. Nedokázali ani léta po válce potlačit traumatické vzpomínky. Něco jim přestrukturovalo mozek, a tím i city, jednání a život. Už nejméně dvacet roků se trápím představou, že se totéž nebo něco podobného odehrává i u dětí a mladistvých, přesycených agresivními a nekrofilními filmy a seriály. A zhruba dvacet let jsem opakovaně varoval před touto možností v publikacích, v diskuzích a přednáškách. Marně.

Jak si takové působení vysvětlujete?

Jak už jsem řekl, stejně jako veteráni z Vietnamu z žité reality, tak mladí televizní diváci z reality virtuální mohou jevit v mozku trvalé změny. Zde jsou totiž prázdná místa, která se při traumatických zážitcích zaplňují neurohormony zvanými katecholaminy, zejména adrenalinem. A ty udržují ve stále obnovované krizové situaci emoční centra v trvalém napětí. Všechny druhy dlouhodobého napětí, stav zvýšené pohotovosti pro adrenokortikální podráždění, aktivizují tak ve značné míře trvalé vyvolávání negativních emocí a afektů, vzteku, útočnosti a naopak snižují možnosti útlumu morálních zábran. Těžkou zdravotní újmu to může způsobit – a nezmění-li se situace to podle mého mínění způsobí - v životním systému lidí třetího tisíciletí. Naše dosavadní psychofyzická výbava se přestala hodit do nové situace. Přemíra emočních intenzivních, až drastických podnětů a jejich neadaptabilní transformační účinky nelze bez následků zvládnout ani biologicky.

Pane profesore, jste autorem mnoha knih, v té poslední – Outsiderově zpovědi – mj. líčíte příběh pacientky právě z kliniky popálenin, schizofreničky, která léta usilovala získat vlastní byt a když se jí to podařilo, tak ten nový byt podpálila. Píšete: „Stárnoucí, osamocená a opuštěná žena si už příliš zvykla na konfliktovou a strádající formu své existence... A jako by svou svobodu navždycky chtěla stvrdit nejsvobodnějším lidským činem: to, oč zápasila, to jest svůj nový byt, včetně sebe samé v něm, zapálí“. Můžete dát tento příběh do širších souvislostí?

Z terapeutického pohledu je nedůsledné, že se na ten osudový příběh nepohlíželo v sociálních souvislostech. Že konflikt, který pacientka měla s úřady při neustálém shánění bytu, se nehodnotil společně s chorobným světem, ve kterém žila. V té osudové situaci, s těžkou schizofrenní poruchou, začala nemocná své hádání s úřady prožívat jako smysl svého života. A nikdo ani nemocné nenaznačil, že existuje i jiný smysl života. I pro ni. Rozhodla se odejít ze světa, protože už neviděla důvod, proč žít. Ztratila smysl života.

Připomíná mi to revolucionáře, který případným vítězstvím také dosáhne svého cíle – a tak i on může ztratit smysl svého života. Anebo stále může hledat další nepřátele?

Záleží na tom, jak je ta osobnost disponovaná. Jestliže to bude fanatick, člověk, který soustředí veškeré své úsilí a životní energii k nějakému fanatickému cíli - třeba politickému - tak tím, že jej splní, může skutečně rezignovat na další svoje bytí. A může si dokonce převést ten smysl svého života v to, což často bývá esencí intenzivně žijících revolucionářů, že splněním revolučního cíle automaticky má přijít jeho konec. To je případ islámských sebevrahů, kteří vidí smysl života v tom, že zemřou po splnění svého teroristického cíle.

U nás takoví lidé snad nejsou.

Tady je druhá kategorie lidí, která veškeré cíle – politické, humánní, společenské – chápe jenom velmi egoisticky, leccos pak činí ve prospěch sebe sama. V tom tento režim nás, kteří jsme věřili, že by mohl jednou mít svou demokratickou tvář, bohužel zklamal. Režimu se přisuzuje jakási demokratická tvářnost. Ale tak, jako demokracie nemohla být spojována s komunismem, a když tak jenom pod nálepkou „lidové demokracie“, tak přece demokracie nemůže být spojována jenom s kapitalismem. Dnešní politici či spíše politikáři mluví hlasitě o demokracii, ale jen cudně o kapitalismu, protože si i oni přiznávají, že v naší politickoekonomické džungli pojem kapitalismus nezní zrovna přesvědčivě. Rád bych připomněl autora „Otevřené společnosti“ Karla Poppera. Toho podezírat z komunismu nebo marxismu je jako podezírat z toho papeže. A tento nejmoudřejší muž dvacátého století napsal: „Přestože stát chrání své občany před tyranizováním pomocí fyzického násilí, naše cíle může zmařit i to, že selže v ochraně občanů před zneužitím ekonomické moci. V takovém státě může ekonomicky silný jedinec stále volně tyranizovat jedince ekonomicky slabého a může jej okrást o jeho svobodu.“ To mi připadá přesné – i náš neoliberalistický systém – či neoliberální režim – lze kritizovat z pozic naprosto humanitních. Těž proto, že liberalismus sice chce svobodu člověka, jedince, ale de facto – už od Adama Smithe – rozvíjí zjevné i skryté stránky utiskování. U lidstva vlastně si pochvaluje společensky nejméně nadějně vlastnosti, jako je ziskuchtivost, chamtivost, bezohlednost k slabším, sobectví a egoismus.

Je to jako choroba společnosti. Lze ji nějak vyléčit?

Byl bych velký smělec, kdybych si myslel, že to jde léčit. Vypadá to, že se člověk nemění k dobrému, ale ke zlému. Což je nechťený argument například i proti Darwinovi a darwinismu, když chápal evoluci jako postup od nižší kvality k vyšší. A my dnes? Jsme bohužel v situaci, kdy máme sice jakési civilizační výhody, máme za sebou průmyslovou i elektronickou revoluci, ale nepřináší nám to v etické oblasti nic dobrého. Naopak se to obrací proti nám. Pokud jde o morálku, tak ta určitě nejde ruku v ruce s pokrokem, s technologií.

Už před lety jste se rozhodl skončit aktivně s psychologií a věnujete se malbě – co vás k tomu vedlo?

Začal jsem pocíťovat nechuť k inflačním slovům a nedostatek sdělných slov i při práci, slova jako by i zde si přestala svůj význam a váhu a já se stal skeptický i k jejich psychotherapeutickému či poradenskému potenciálu. Vyzní to paradoxně, ale přemíra vašich zkušeností mluví proti vaší jistotě. Jste-li v mé praxi dlouho, tedy padesát let, ztrácíte ve slovech najednou pocit osobní jistoty, zda máte co říci – a především že něco ještě vůbec může být řečeno. Odjakživa jsem stoupencem Freuda, tím pádem příliš nemiluji odrodilce Junga. Přesto ale musím souhlasit s jeho výrokiem, že „nejzávažnější životní problémy jsou neřešitelné... Celých čtyřicet procent absolventů psychoanalytické léčby se ocitlo ve stavu, kdy se nejen nezlepšili, ale dokonce zhoršili. A to se prosím zjistilo dlouhodobým novým výzkumem v USA, tedy v zemi, kde se nedlouho předtím po psychoanalytické léčbě prahlo jako po spáse.

Jestliže mi tedy přestala konvenovat slova, tak jsem je vyměnil za obrazy. Malířská tvorba byla vyvolána touhou pokračovat v dřívější profesi jinými prostředky.

Psycholog a sexuolog, prof. PhDr. Ivo Pondělíček, CSc., se narodil 1928 ve Strakonicih. Promoval na Masarykově univerzitě v Brně, praxi získal na psychiatrii v Karlových Varech (1954–62). Přednášel psychologii filmu na FAMU, poté na Filozofické fakultě UK. Za normalizace byl donucen odejít (1972). V 80. letech pracoval jako psycholog na klinice popálenin. Roku 1990 se vrátil na FF UK a přednášel i na Institutu pro doškolování lékařů. Založil poradnu pro intimní vztahy Atheneum. Je autorem či spoluautorem dvou set studií, článků, recenzí a více než dvaceti knih o psychologii, sexuologii a umění či filmu. Nyní se pod jménem Dubroka ip již dvacet let věnuje malbě.

TEXT

LÁSKA K BLIŽNÍM

Jiří Hermach

Sváteční přemítání

Ukázky z knihy

Jiří Hermach: Přemítání o člověku, životu a době, 2. vydání, Vodnář, Praha 2010

Bližní

Každý z nás je my, každý je zástup, který se vytrácí do nedohledna. Jen se na sebe po-dívej, člověče, vždyť jsi málem celé lidstvo! [...] Můžeš se dívat na všechny lidi a na nich rozeznávat, co všechno je, člověče, v tobě. Každý z nich žije něco tvého... Dívej se, dívej se dobře, abys konečně věděl, co všechno bys mohl být; dáš-li pozor, uvidíš v každém kus sebe sama, a pak v něm s úžasem poznáš svého pravého bližního. [...] Ať jsi kdokoliv, jsi mé nesčíslné já; jsi to špatné nebo to dobré, co je také ve mně; i kdy-bych tě nenáviděl, nezapomenu nikdy, jak jsi mně strašně blízký.

(Čapek, Karel: Obyčejný život. In: Spisy Karla Čapka, sv. 8., Praha, Českosloven-ský spisovatel, s. 393.)

To je významné vyznání. Skrývá se za ním nejen vztah k bližnímu, ale celá podstata celistvosti světa, v němž žijeme, i její problém ve vztahu k člo-věku jako k jednotlivci a ke společnosti. Jde o celistvost lidstva, o vzájem-né pochopení, o pochopení toho, co je bližní, i když se od nás navenek třeba velmi odlišuje. Židle, na které sedím, je z umělé hmoty. Zdálo by se tedy, že je absolutně něco jiného než já, že se mnou nemůže mít nic společného. A přece skoro každý už ví, že je složena z těchže prvků, z jakých jsem složen já a my všichni. Dokonce ani ve vesmíru zatím nebylo nalezeno žádné těleso, které by se skládalo z nějakých jiných prvků, než je těch zhruba asi sto pět, které známe. Z nich je utvořena celá ta ohromná rozmanitost, v níž žijeme.

Ale hned bych to chtěl poněkud opravit. Ty sloučeniny, z nichž jsme složeni, to vlastně nejsme my, protože námi vlastně stále protékají nové hmoty a energie. Ty se podle plánu našeho těla rozestavují, takže to, o čem bychom nakonec mohli říci, že jsme to my, je určitý plán naší osobnosti a ty hmoty, jež přijímáme do svého těla jídlem, dýcháním a třeba pokožkou, se podle toho plánu stále rozestavují a vymě-ňují. Už tento obrázek nám dává možnost nahlédnout oprávněnost tvrzení, že v hlu-binách jsme se vším totožni či každý z nás je my, byť se na první pohled zdá být ne-

smyslné. Dokonce celá ta rozmanitost, kterou vidíme kolem sebe, je při všech zjevných rozdílech v hlubině vlastně totožná.

Ta hlubina je nedohledná, ta hlubina nemá žádný pevný základ. Když půjdeme až do nějakých nejmenších částíček, pak se ukáže, že pod nimi je ještě vlnění atd. Nemá to nikde žádné dno. Ta hlubinná totožnost nám ukazuje, že plným právem můžeme vše nazývat bližním. Ale ono to není s námi jenom propojeno různými vztahy a souvislostmi, my jsme vlastně s těmi ostatními bytostmi spojeni i mimo všechny vztahy – tím, že jsme součástími jednoho jediného fyzikálního pole. A pochopitelně, prvními našimi bližními jsou druzí lidé. Dalšími našimi bližními je všechno živé na této planetě. To znamená, že se k tomu jako k bližnímu máme chovat: být bližním by se mělo projevovat láskou. I ateisté znají z bible větu Miluj svého bližního jako sám sebe. Co to ale znamená milovat sám sebe? Znamená to především mít v úctě vlastní život, považovat ho za dar, který mám co nejlépe utvářet. Mám se také snažit svému životu porozumět. Platí to i ve vztahu k bližnímu. Asi před dvěma desetiletími dělali na univerzitě v americkém státě Ohio pokusy, jimiž chtěli zjistit, jak souvisí strava s onemocněním cévních orgánů, cévního systému, s ukládáním cholesterolu. Zkoušeli to na kachnách. Aby byla možnost dobrého srovnání, rozdělili je asi do dvaceti poměrně početných skupin; každá skupina měla svého ošetřovatele. Potravu dostávaly všechny stejnou, velice bohatou na tuky, tedy na cholesteroliny. Po určité době byly kachny zabíjeny a jejich vnitřnosti zkoumány. Objevil se nepochopitelný úkaz – kachny z jedné skupiny měly ve svém organismu uloženo o šedesát procent méně cholesterolu než ostatní. Tak velký rozdíl vyvolal všeobecný údiv. Pokus zopakovali. A znovu měla skupina téhož čísla výsledky tak výrazně lepší. Vědci tedy začali velmi bedlivě kontrolovat a sledovat nejen podávanou potravu, ale celý průběh krmení i ošetřování. Záhy vyšlo najevo, že o skupinu s mimořádnými výsledky pečoval ošetřovatel, který měl ke zvířatům zvlášť dobrý vztah. S kachnami něžně rozmlouval a hladil je.

Zpráva o výsledcích tohoto pokusu překvapila celý vědecký svět. Na mnoha místech se začaly provádět obdobné pokusy, ale s jinými zvířaty, zejména s králíky. Láskyplný ošetřovatel byl již vybrán záměrně. Ukázalo se, že kladný citový vztah k druhému jako k bližnímu, byť by to bylo zvíře, se projeví tak dalekosáhle fyzicky, že tělo dokáže zpracovat a zvládnout nevhodnou potravu, která je jinak zhoubná.

Ve výzkumném ústavu v Massachusetts řešili otázku, proč polovina lidí s vysokým krevním tlakem i s vysokou hladinou cholesterolu a navíc silných kuřáků nescokončila žádným infarktem ani anginou pectoris, přestože to jejich ošetřující lékaři předpokládali. Ve zprávě dodané ministru zdravotnictví Spojených států stálo, že ti lidé, kteří nebyli ohroženi v příslušném věku žádnou srdeční chorobou, a bylo jich více než polovina z dosti velkého zkoumaného souboru, byli citově vyrovnaní a spokojení, a to jak ve své rodině, tak v zaměstnání, na rozdíl od těch ostatních, kteří citově vyrovnaní nebyli, v rodině nebo v zaměstnání prožívali každodenní na-

pětí, konflikty, nejrůznější stresy. Při jiném výzkumu, rovněž ve Spojených státech, asi čtyřicet procent mužů ze zhruba deseti tisíc snášelo stres a nejrůznější útrapy velice dobře. Vyšlo najevo, že všichni tito muži žili v harmonickém manželství se ženami, které jim byly dobrou životní oporou.

Význam slova „bližní“ a jeho pochopení podstatně souvisí se vztahem duševna a tělesna i se vzájemnou příbuzností všeho ve světě. Jedná se o vztahy přehluboké, které jsou, jako každá bytost tohoto světa a každý jev, hlubinami beze dna. Dobré pochopení bližního začíná dostatečně dobrým pochopením sebe sama, svého těla, uměním naslouchat mu, a především uznáním jednoty duše a těla. Náš způsob života nás mnoha způsoby vede k jejich odtrhávání.

Tak třeba spěcháme v polední přestávce na oběd, sedneme k němu a jsme duchem nepřítomni. V mysli se možná ještě zabýváme problémy práce, od níž jsme právě odešli, nebo dumáme nad tím, jak nejlépe strávit nejbližší víkend. Jíme bezmyšlenkovitě, ani se na svůj talíř pořádně nepodíváme. Často už za pár hodin nevíme, co jsme obědvali, i když je dobře známo, že naše tělo je k plnění svého náročného úkolu zpracovávání potravy vyzváno nejprve pozorným pohledem na vzhled jídla, jeho barvou i vůní, tím, že víme, co jíme, a že jíme s chutí. Když potřebnou pozornost jídlu nevěnujeme a navíc ji ještě obracíme úplně jinam, uvádíme své tělo do zmatku a ono po čase reaguje poruchami svých funkcí, až to třeba může vést k onemocnění žaludečními vředy.

Když zatvrzele setrváváme ve svém myšlení naplňovaném cíli, představami a přáními nebo dokonce hněvivými či depresivními emocemi a konstrukcemi našich myšlenek, nejenže odtrhujeme duši od těla, ale navíc ještě s duší zacházíme hrubě, jednostranně. Ztrácíme tak domov duše a ztrácíme vztah k našemu tělu jako svému nejbližšímu bližnímu. Ponižujeme tělo na pouhý nástroj výkonu a fungování. Do značné míry nás v tom může podporovat věda, popisující tělo jako systém fyzických a chemických funkčních souvislostí. Pak mizí jeho tajemství a roste naše hrubá odvaha nakládat s tělem jako se strojem. Omezené konečno našeho poznání si tak osvojuje odvahu zacházet s částí nekonečna.

Četl jsem v mládí anekdotu, kterou vyprávěl rakouský spisovatel Gustav Meyrink (1868–1932). Stonožka se v ní směje žábě, že vůbec neumí chodit a jenom skáče. Žába se zamyslí a řekne stonožce: *Víš ty vůbec, co dělá tvá dvacátá první noha, když šestnáctá jde dopředu?* Stonožka usedne, začne přemýšlet a hloubat. Snaží se proniknout do harmonického pohybu svých nožek a přestane umět chodit. Přijal jsem tuto anekdotu s velkým porozuměním. Zažil jsem totiž něco podobného sám. Míval jsem často angíny a obtíže s polykáním. Přivedlo mě to na lůžku k přemýšlení a ke zkoušení, jak vlastně polykám. Následek byl nepěkný: ztratil jsem schopnost přirozeně, organicky polykat. Dusil jsem se a zejména tekutiny mi začaly dělat obtíže. Trvalo asi tři roky, než se mi automatismus polykání zcela obnovil. Myšlení snažící se proniknout do harmonické souhry těla může snadno působit rozkladně.

Duše a tělo tvoří celistvost naší bytosti. Každá z těchto dvou „částí“ má svou svébytnost, svou zvláštní existenci a inteligenci. Každá změna v jedné z nich, to, v jakém stavu se jedna či druhá z nich nachází, má okamžitě svou odezvu ve stavu té druhé. Zcela falešná představa může člověka i zničit. Svědčí o tom příklad, který uvádí profesor Bykov v úvodu ke své učebnici chirurgie.

Dívka trpí delší dobu nechutenstvím a trávicími obtížemi. V restauraci se jí udělá nevolno, a když si otře kapesníkem sliny, objeví v nich malého červíka. Zmocní se jí myšlenka, že její zdravotní problémy jsou způsobeny červíky, které má v žaludku. Chodí od lékaře k lékaři, od vyšetření k vyšetření, nevěří nálezům, začne mít k jídlu silný odpor, přestává jíst a rychle hubne. Naléhavě žádá, aby byla přijata na chirurgii. Tam profesor rozhodne udělat pokusné otevření dutiny břišní, neboť soudí, že pacientka se musí uzdravit působením své psychiky, přesvědčením, že příčina jejích obtíží byla při operaci odstraněna. Po chirurgickém zákroku, který byl bez nálezu, je pacientce oznámeno, že všichni červi byli vyjmuti. Dívka se rychle uzdravuje, brzy má být propuštěna. Jednoho dne k ní profesor přivádí své studenty, které předtím o případu informoval. Vědí, že mají pacientku nechat v jejím přesvědčení o existenci a odstranění červů. Po vizitě však přichází opozdilec, který profesorovu informaci neslyšel. Nahlíží do statusu, a když mu dívka radostně oznamuje, že byla zbavena červů, řekne jí, že žádní červi nebyli nalezeni. Ještě týž den pacientka začíná zvracet, odmítá jídlo, beznadějně hubne a po krátké době umírá.

Podobně může člověka zahubit těžký nezvládnutelný stesk nebo zármutek. Nejen člověka, ale například i zvíře. A naopak oživující radost může probudit síly těla a vyléčit nemoc.

Do oblasti vztahu duše a těla patří také jedna souvislost, která je zvláštní. Pacienti, kteří měli vysokou hladinu cholesterolu, naučili na jedné univerzitě poměrně jednoduché meditaci. Nějaký čas spolu denně v tichu poseděli, mlčeli a přemýšleli o tom, jak ta Země je uprostřed obrovského vesmíru, jak se všechno mění. Zkrátka dostali návod, podle něhož dokázali odvést své myšlení od běžných starostí a od takového toho obvyklého těkání. Pacientům, kteří to absolvovali, poměrně brzy klesla hladina cholesterolu zhruba o dvacet procent.

Rozumíme-li dobře své duši ve vztahu k tělu a svému tělu ve vztahu k duši, rozvíjíme oboje v jejich souladu a žijeme celistvost své bytosti. Celistvost těla a duše je naše „já“. Ale dobře víme ze životní praxe, že jak své tělo, tak svou duši můžeme hrubě zanedbávat nebo vést špatnou životní cestou.

Jestliže se kupříkladu člověk rozhodne pro zaměstnání, v němž mu práce nebude přinášet životní radost a uspokojení, ale jen vysoký příjem, odvádí svou duši od jejích potřeb, sebe odcizuje od svého života, od svého „být“ a nahrazuje ho významem majetku: ... *vlastnění a bytí jsou dva základní způsoby prožívání, respektive síly, které určují rozdíly mezi charaktery jednotlivců i mezi různými typy společenské-ho charakteru.* Těmito slovy psycholog a sociolog Erich Fromm (1900–1980), au-

tor řady knih pojednávajících o cestách, na nichž člověk ohrožuje svou volbou sebe sama, nabízí i kritérium k pochopení světového politického zápasu.

Být znamená hlásit se k jednotě své duše a svého těla. Hlásit se k potřebám jejich vývoje a samozřejmě právě tak k potřebám jejich existence. Tak třeba nejen dobře vědět o svém dýchání, které nás neustále sjednocuje se světem, ale mít z něho radost, věnovat mu potřebnou pozornost, umět je prožívat. I své boty čistit s pocitem uspokojení. Když se často těšíme na víkend jako na dny osvobození, znamená to, že řada našich duševních obtíží a poruch může být vyvolána pocitem odporu k práci, kterou děláme neradi.

Skutečně mít sebe rád může člověk jen skrze svoji činnost, skrze souladnost této činnosti se světem, tedy skrze svou práci. Tak se rozvírá rozsáhlý, svrchovaně životně důležitý komplex otázek, za jakých podmínek může být lidem, kteří chtějí žít neodcizený život, povahou společnosti tato možnost otevřena. Některé z těchto podmínek závisejí individuálně na každém jedinci, především poznání a pochopením, že jsme jen jednou z rozmanitostí světa. I když jsme každý originálním a svébytným celkem, jsme dílem jednoho proudu vývoje. Prvky počínaje, přes nejnižší organismy a živočichy pokračuje tento vývojový proud až k nám. Uvědomme si znovu a prociťme ve svém nitru, jak hluboce jsme příbuzní se všemi živými bytostmi, s našimi bližními.

Význam pojmu „bližní“ překračuje rozdíly ras a kultur. Jsme bytostí vytvořených vývojem a dále se vyvíjejících, jsme bytostí se stejným údělem. Duševní základ nevědomí nás všechny vede stejnou cestou a poznávání, na něž jsme existenčně odkázáni, obsahuje obtížný rozpor mezi konečným a nekonečným. Bližními jsme jak hluboce založeným příbuzenstvím, tak vzájemným působením, a nejen jím. Také podivuhodnou přítomností. To, jak si počíná, jedná a myslí jednotlivec, působí ve společenství. Zlo společenský vývoj brzdí a také jinak poškozuje. Má též za následek plýtvání energií. Obrana proti zlu totiž vyžaduje vynaložení energie, kterou bychom mohli uplatnit jinde.

Uvedl jsem některá fakta související s hloubkou i neznámým skrytými ve významu slova „bližní“, abych alespoň naznačil, v jaké spleti vztahů, souvislostí a pohybů pracuje naše duše, z jejíhož obsahu a pohybu vstupuje do našeho vědomí jen částička. Vůbec nevíme, s jakým rozsáhlým duševním základem se od zárodku vyvíjíme a s jakým přicházíme na svět.

Ve zprávě jedné dětské lékařky bylo zaznamenáno pozorování dvouvráječných dvojčat echem. Budoucí dívka vztahuje ručičky ke svému bratrovi, který ji „odstrkuje“. Po narození toto chování pokračovalo. Odkud pramenilo, proč k němu docházelo? Odpověď není v našich možnostech. Jungiánská psychoterapie říká, že každý z nás máme vzít na vědomí sebe takové, jací jsme. Dostáváme-li se například do depresí, nemáme se pouze snažit je těmi či jinými způsoby překonat, máme hledat, k čemu nás vyzývají. Když jsem vyslovil otázky odkud a proč, je možné a vel-

mi pravděpodobné, že vzhledem ke složitosti pohybu celistvosti světa jsou to otázky nemístné, špatné.

Naše duševní stavy, které zjednodušeně chápeme jako poruchy a obtíže, nejsou vůbec tak jednoduché. Jsou to jakési „uzlíky“ splétající se ve složité duševní tkáni, vyzývající nás k „rozuzlení“ a k uvolnění překážek na cestě našeho vývoje. Nikoliv tedy, jak se říká, brát život takový, jaký je, ale brát vážně jeho výzvy. Vývoji života můžeme porozumět nejlépe jako možnostem a výzvám prostředí a odpovédím na ně, přizpůsobivým, tvořivým. Proto je svrchovaně důležité být duševně přítomný ve všech činnostech, které děláme, především ve svých každodenních pracích. Pokud je nedoprovází pocit uspokojení z toho, že svou činností a jejími výsledky jsme ve světě duševně přítomni, pak se odcizujeme sami sobě i svým bližním.

Lásku k bližnímu čeká ještě dlouhá cesta vývoje, a to jak ve vztahu mezi rodiči a dítětem, ve vztahu ženy a muže, v jejich soužití, tak ve vztahu člověka k vlastnímu životu, k sobě samému, ale i ve vztahu ke společnosti, k přírodě, světu. Člověk a společnost dosud stále balancují mezi pravdou a omylem, správností a chybou. Mnoha způsoby se stále hrozivěji projevuje ničení přírody a sebeničení člověka. A tak kardinální problém je, abychom šli dobrou cestou, cestou vývoje lásky a pravdy.

Vzpomínám, jak nás dva přátelé lékaři získali pro myšlenku zajet do Indie, především do Ášramu Šrí Satja Sai Baby. V Indii jsme byli měsíc. Bylo to pro nás velké poučení. Staví se tam silnice. Nákladní vozy přivázejí dosti velké kameny. Asi pětičlenná rodina, nejmladší možná šestiletý, je roztlučká na šterk. Od slunka do slunka. Usmívají se a zpívají. – Bydlíme v domečku asi třicet metrů od moře. Za svítání skupina rybářů s velkým úsilím dopraví poměrně velkou dřevěnou loď na vodu. Vyjedou a natáhnou objemnou těžkou síť. Loď na moře posunují v rytmu, v rytmu si také zpívají. Těšil jsem se, že uvidím bohatý úlovek. K polednímu začínají síť vytahovat. V jednom jejím cípu se třepotá malá rybička. Tak se to opakovalo čtyři dny za sebou. Moje žena se obrátila s otázkou na toho z nich, jehož pokládala za partáka. Ptala se, jak je možné, že do tak velké sítě neulovili žádné ryby. Ind se díval nechápavě. Mysleli jsme, že nerozumí, i když tam všichni, včetně negramotných dětí, mluví jakousi základní angličtinou. Až po několikaterém různě formulovaném ptaní se tvář muže rozevřela samozřejmostí úsměvu, když odpověděl: *Ale to je přece osud rybáře.*

Na břehu si k nám přisedl asi desetiletý hoch, řekl, že je „taky“ křesťan, a pozval nás do domku, kde prý bydlí se sestrou a starším bratrem. Lesem kokosovníků a banánovníků jsme došli na vykácené místo, kde stálo asi pět, šest domků. Byly vystavěny z jakési jílovité hlíny, zpevňované sušenými větvemi, asi kokosovníků. U každého domku kousek obdělávané půdy, dál velká plocha ležící ladem. Ptali jsme se, komu patří. Nikomu. Proč si na ní neuděláte další políčko? Nejdříve údiv, pak odpověď: *Proč bychom to dělali, když nám stačí to, co máme?* Bylo to na samém jihu, v republice Kerala, jedné z nejchudších. Lidé velmi přátelští, usměvaví, často zpívající.

Když nás chlapec zavedl do domku, odběhl, aby si vypůjčil dvě židle a dvě sklenice. Pak se vyšplhal na kokosovník rostoucí asi tři metry od jejich chaloupky, shodil několik kokosů, usekl mačetou vršek a do vypůjčených sklenic nám nalil kokosové mléko. Všichni tam jsme byli bližními: staré rozvrzané židle, otlučené sklenice, kokosová palma, domeček splený z hlíny, dvě ženy s dětátky v náručí, které nás s úsměvem okukovaly, chlapec a jeho sestra, modré nebe nad námi a les táhnoucí se na sta kilometrů.

Ještě jeden zážitek k tomu přistoupil. Chlapec měl klíč od kostela, který stál nedaleko. Dosti velký. Odemkl a rozsvítil, asi tam měli akumulátory. A protože byl prosinec, čas Vánoc, stály před oltářem jesličky. Úplně české jesličky, velmi blízký bližní. Ovcáci v kožiších, sníš z vaty, česká zima. A venku za dveřmi kostela se třepotal indický horký den. Stáli jsme před jesličkami, v duchu jsme si zazpívali koledu. Následoval návrat lesem kokosovníků a banánovníků. Odcházeli jsme bohatší o novou pravdu lásky k bližnímu.

O lásce

Mnoho lidí si myslí, že láska, zkušenost s ní, patří mezi nejběžnější životní prožitky. Rozsáhlá literatura ji prosvěcuje z mnoha stran. Předvádí nám tisíce tváří a způsobů lásky. Zpravidla se však jedná pouze o vztah muže a ženy. Také při vyslovení slova láska nám často vyvstane na mysli jen tento citový vztah či láska mateřská nebo rodičovská. Téměř se ho neužívá pro vztah mezi přáteli, a kdyby se použil, tak v něm budeme pocítovat sexuální náboj. Na druhé straně běžně slyšíme, že někdo má lásku ke koním, jiný miluje vážnou hudbu, o dalším řekneme, že dělá svou práci s láskou. Shledáváme, že existují vztahy k nejrůznějším bytostem a věcem, vztahy tak silné, tak plné pozornosti a péče, že pro ně užíváme slova láska.

Život nás přesvědčuje, že láska se může týkat každé bytosti, každého místa a může se projevovat mnoha různými prožitky. Člověk může milovat třeba květiny nebo přírodu vůbec, může milovat předměty, na nichž lpí, neboť jsou posvěceny nějakou životní událostí, zážitkem, vzpomínkou. Sám třeba opatruji tátovu dýmku, kterou míval často v ruce, jsem k ní citově vázán. Nebo když pomyslím na klín dvou prejzových malostranských střech se dvěma mírně pokuřujícími komíny, mezi nimiž jsem strávil mnohé chvíle pohody v raných letech svého dětství, plní se má bytost radostí lásky. Podobný citový vztah se ale může týkat i světa a života vůbec. Jeden takový prožitek lásky pochází z mých klukovských let, když jsem s očima téměř u hladiny rybníka, obklopen stvolý rákosu, v naprostém tichu naslouchal kuňkání žab, které se vynořovaly blíž než na dosah mé ruky. Dodnes si dokážu vybavit ten pocit niterné jednoty s vodou, rákosím, žabami a jejich hlasy, prožitek malého, ale hlubokého doma v širé krajině vesmíru i světa.

Lékař, vysokoškolský profesor, mi vyprávěl jinou vzpomínku. Jeho známí jeli v noci vozem a narazili na sovu, puštika asi tak čtyřicet centimetrů vysokého. Sovička byla už téměř neživá, když ji k němu hned po té nehodě přivezli. *Začal jsem ji sešívát a vyspravovat, jak jsem uměl, ona se pomalu probírala a bylo zajímavé, že se úplně oddala tomu vyspravování, že se vůbec nebránila.* Zákrok se zdařil, pacientka se po nějakém čase léčebné péče uzdravila, ale ve volné přírodě už žít nemohla. *Ta sova se změnila ve věrného psa, neustále za mnou létala nebo chodila. Já si třeba sedl ke stolu, začal jsem psát, ona přiletěla a sedla mi na rameno. Ráno, když jsem se probouzel, cítil jsem často na obličejí teplo, jak spala přitisknuta na mou tvář,* dokončil své vyprávění lékař.

Láskyplná či vůbec jakákoliv pozornost projevená bližnímu má blahodárny účinek a postihuje nejen toho, koho jí obdaříme, ale vrací se současně k nám. Je to vlastně takový propojený proud, který mezi těmi dvěma koluje a živí, ozdravuje a upevňuje každého z nich.

Láska nás ve všech svých podobách obšťastňuje. Pocity štěstí a radosti, životní plnosti jsou jejími neoddělitelnými průvodci. Známe i případy, kdy se pacientce

trpící depesemi narodí dítě, deprese zmizí, ona rozkvetne a s úsměvem říká: *Mám pro co žít*. Dítě roste a jeho svět se rozšiřuje, začne klást otázky jak slovy, tak svými potřebami. Láska může vyzývat matku, aby držela krok s tímto rozvíjejícím se světem. A protože výchova je jedním z nejsložitějších úkolů člověka, oblast jejích nároků je nedozírná, zahrnuje i sebevýchovu vychovatele, může se matka z lásky ke svému dítěti dát také cestou svého osobního rozvoje.

Můj přítel, dětský lékař a psychoterapeut, mi vyprávěl jinou zkušenost. Nepozorován měl příležitost sledovat několik matek s jejich dětmi v lázních, kde se děti doléčovaly. Každá z těch matek přivedla před časem své dítě do jeho ordinace s velkou starostlivostí, každá vyžadovala, aby věnoval maximální pozornost všemu, co mu o obtížích svého dítěte říká. Vše tedy svědčilo o tom, že své děti mají velmi rády, že jejich láska je účinná. Co ale spatřil, neviděn, jeden slunný den v lázních? Děti projevují v parku svou živost, chtějí si hrát. Matky sedící na lavičce jsou ponořeny do přediva svých zájmů. Povídají si. Občas ta či ona dítě napomene, to či ono „se nemá“ nebo to či ono „se nehodí“. Děti, poněkud bezradné v příliš kultivovaném prostředí lázeňského parku, se znovu obracejí k matkám o pomoc. Ty je zprvu ignorují a posléze odbývají tím či oním posunkem nebo jedním slovem, zcela oddány svým zájmům. Kam se v tu chvíli poděla jejich láska? K té přece patří radostná, láskyplná pozornost. Děti vychovávané bez ní se nenaučí milovat život, radovat se z jeho plnosti i z každodenních darů.

Šťastný je člověk, kterého láska provází celým jeho životem, neboť jen láska umí životu dávat smysl a vědomí dobrého díla. Jen láska umí dávat člověku schopnost zachovat radost ze života i v krajně nelidských podmínkách.

Lékař, neurolog a psychoterapeut Viktor Emanuel Frankl (1905–1997), bývalý vězeň koncentračního tábora v Osvětimi, líčí ve své knize jedno mrazivé ráno před východem slunce: Zdecimovaní vězni klopýtají dlouhé kilometry sněhem na své pracoviště, kde je čeká další celodenní kopání příkopů ve zledovatělé zemi. Za této život ohrožující situace každý z nich myslí na svou ženu. O sobě Frankl píše: *...můj duch je nyní plný postavy, kterou mám v podivně živé představě, jakou jsem v normálním životě nikdy nepoznal. Hovořím se svou ženou. Slyším, jak mi odpovídá. Vidím ji, jak se usmívá, vidím její vyzývavý povzbudivý pohled [...] zářící víc než právě vycházející slunce. Tu mnou proniká myšlenka, že poprvé ve svém životě zakouším pravdu, kterou mnozí myslitelé vytěžili ze svého života jako vrchol moudrosti a kterou opěvovalo tolik básníků. Pravdu, že poslední a nejvyšší, k čemu se člověk může povznést, je láska.*

Láska je hluboký prožitek vztahu, který nás sjednocuje s tím, co milujeme. A protože každá částice světa je nescetnými nitkami souvislosti propojena s celým světem, vztahuje se každá živá a dostatečně hluboká láska k veškeré rozmanitosti světa. Průvodcem lásky je radost ze života, jež nám činí svět blízkým, činí ho naším bližním, vyvolává v nás touhu ho poznávat. Dá se říci, že skutečně a do hloubky poznáváme jen to, co milujeme.

Na cestách života plných nejistot, zákrut a pochybování je láska domovem poznávání, jeho nadějí a jistotou, která nepotřebuje důkazu. Právě tak jako nepotřebuje důkazu to, že jsme, že vnímáme, že žijeme. Láska a poznávání, láska a pravda se vtělují jedna do druhé, jedna druhou rozvíjí a jedna druhé ukazuje, kudy jít dál a kterým směrem. Láska dává pravdě sílu a jistotu prožitku, emocionalitu. Pravda, její pohyb, její poznávání dává lásce světlo na cestě životem. Láska a pravda nás také učí vážit si rozmanitostí a odlišností.

Víme, že svou originalitu, zvláštnost má každý člověk, každá bytost. Milovat znamená tuto originalitu poznávat a radovat se z toho, neboť jde o poznávání milovaného. Právě tímto poznáváním se prohlubuje naše láska a spolu s tím se rozvíjíme také my. Láskou a poznáváním se nám odlišné stává blízkým, náš domov ve světě se rozšiřuje. V jistém smyslu se tak se světem sjednocujeme, naše jistota, že jsme ve svém životě doma, se prohlubuje.

Každé setkání s druhým člověkem je setkání dvou odlišných duševních a duchovních světů, zážitků, myšlenek, představ, přání, potřeb. S nimi každý putujeme a dál utváříme sebe i svou životní cestu. I když se nám daří dělat to v souladu s přírodou, mohou být některé naše odlišnosti druhému někdy těžko srozumitelné. Uvedu příklad.

Když jsme bydleli v Innsbrucku, pracovala moje žena v nemocnici. Její pacienti pocházeli velmi často z alpských údolí, která jsou od sebe oddělena vysokohorskými masivy a mnohdy se od sebe liší nejen dialekty, ale také zvyky. Manželka dostala na starost pacientku, která se provdala do sousedního údolí. Po dosti složitém vyšetřování se ukázalo, že základní příčina její nemoci je psychická. Tam, kde se narodila a žila do svatby, bylo zvykem zpívat, a to i při práci. Způsob náboženského života však byl zcela osobní záležitostí. V obci, do které se provdala, tomu bylo naopak. Zpívání, a to zejména při práci, zde považovali za zlehčování života a téměř za nepřístojnost. Účast na bohoslužbách byla povinností, na jejíž plnění dohlížela obec žen. Setkání těchto dvou velmi odlišných světů, z nichž jeden byl spoután tvrdými zvyky a strohými povinnostmi, se ani lásce dvou mladých lidí nepodařilo proměnit v dobré soužití. Střetne-li se otevřenost jednoho s uzavřeností druhého, nebo dokonce s násilným vnučováním životních způsobů, je láska druhým odmítnuta a soužití je možné jen za cenu utrpení jednoho či obou partnerů.

Zamyslíme-li se nad láskou muže a ženy, nad takovou, která vede k jejich soužití, máme před sebou jeden z nejpodstatnějších vztahů lásky. Ten rozhoduje nejen o povaze života těch dvou, ale také o tom, jaká bude základní povaha života jejich dětí. Ne slova, zákazy a příkazy, ale atmosféra, která do okolí vyzářuje ze vztahu rodičů, vzájemnost jejich lásky utváří v dětech předškolního věku podstatu jejich budoucího pojetí života.

Povaha lásky ženy a muže, jež je pro lidský život ve velmi širokém významu určující, bývá pokřivena mnoha předsudky. Nejsilnějším povýšením muže nad ženu, kte-

ré začalo zvratem z matriarchálního uspořádání společnosti na patriarchát. Převrat je uskutečnil zhruba před deseti tisíci let, ke konci poslední doby ledové.

Obsah biblického Starého zákona, jehož vznik se datuje přibližně do doby pět set let před Kristem, odpovídá již patriarchálnímu myšlení. Podle bible je muž první stvořenou lidskou bytostí, žena je z něho odvozena. V biologické skutečnosti je tomu obráceně. Dvojvlivnost ve vývoji vzniká odvozením mužského z ženského. Pro vývoj je rozhodující ženství. Žena, obdařená přírodní tvořivou celistvostí, je přímo ztělesněnou tvořivostí vývoje. Tomu odpovídá také celistvost jejího myšlení. Tak tomu je u přírodně žijící ženy, nikoliv u ženy patriarchátem pomužštěné. Protože tvořivost a vývoj patří k nejcitlivějším pohybům mezi všemi, je také žena, pokud si zachovává svou přírodnost, velmi citlivá a zranitelná. Základní biologickou úlohou muže je dát podnět ke vzniku nového života. Ten přijme, rozvine a dá mu péči lásky žena. Muž jí má svou láskyplnou pozorností skýtat pro tento životní úkol jistotu domova, chránícího její citlivost před hrubými doteky, které mohou přicházet zvnějšku. Žena v patriarchálním pojetí civilizace má přinášet muži, bytosti moci a síly, rozkoš a slast.

V civilizaci, která je zaměřena na bohatství, hojnost, životní úspěch měřitelný společenským uznáním, může být láska snadno znetvořována na vlastnictví a vskutku se také u nás prodírá krajinami hlubokého neporozumění a hrubým ponižováním. Prchavý okamžik sexuální blízkosti – často ani ne slasti, ale pouhého vyhovění tlaku pudu – neobsahuje doteky lásky. Je to jedno z významných varování. Svědčí o tom, že způsob našeho života se hrozivě znetvořuje. Mnoho lidí to již pocítuje. Ale jejich myšlení je dál zpracováváno ideologií hojnosti, konzumu, prchavého požitku, neplodné zábavy, takže jim uniká, jak jsou odcizováni od vlastního života. Od daru lásky, od lásky k životu a od radosti z něho.

Řídíme-li se jen rozumem, který poznává pomocí pojmů a který naše současná civilizace preferuje, mineme prožívání a mineme tak i lásku, jež se vymyká všem našim měřítkům a úvahám, neboť je prožíváním nekonečna. Domnívám se, že na tom, jak bytostně, do hloubky se člověk umí radovat ze života, závisí jeho schopnost lásky. A platí to i naopak. Z toho, jak člověk dokáže rozvíjet, prohlubovat a zušlechťovat svou lásku, vyrůstá jeho schopnost radovat se ze života.

Dá se říci, že podstata lásky má velmi široký význam. Soudím, že je to hlubina citového a myšlenkového vztahu. Kdybych to vyjádřil v tom nejširším smyslu, tak je to vztah k celému světu a životu. Netýká se jenom jednotlivostí. Ten vztah lásky v tomto smyslu nás také naplňuje pocitem bezpečí, pocitem osobní jistoty, pocitem, že k něčemu patříme, že jsme se světem příbuzní, že nejsme ve světě nebo ve svém vlastním životě cizinci. V tomto širokém pojetí činí vztah lásky ze všeho, co je kolem nás, bližního. Kdybychom se zeptali, která z lidských potřeb je ta nejhlubší nebo základní, tak je to vlastně potřeba druhého člověka. Bez druhého člověka de facto se ani nemůžeme vyvinout jako lidé, ani nemůžeme dál jako lidé žít.

Ovšem takový láskyplný vztah ke světu potřebuje být v člověku hluboko zakořeněn. A aby mohl být zakořeněn, to velmi závisí na jeho zážitcích v dětství: jestli je v dětství obklopen pozorností, jestli je obklopen láskou, jestli je svými bližními v rodině vyzván k tomu, aby s nimi navazoval spojení, aby viděl, že jim, těm druhým okolo něho, na něm záleží; to všechno zakládá ohromné bohatství, z něhož pak člověk čerpá celý život. Dětství ale nemusí mít každý šťastné, může je mít velmi obtíženo, může být zbaven rodičů, může vyrůstat v prostředí, které k němu není pozorné. Pak je ten člověk o hodně oloupen, ale ani tehdy není situace beznadějná, jen jeho životní cesta je obtížnější.

Člověk, který prožije nepříliš radostné dětství, když se potom pokusí ve svém mládí vyhledat alespoň krátké okamžiky, které mu přinesly hluboký prožitek světa nebo třeba jen drobnou, chvilkovou radost, a když začne tyto vzpomínky pěstovat, když je začne vybírat, když je začne očišťovat od toho ostatního životního nánosu a když si z nich učiní studánku živé vody, tak mu to může pomoci dopracovat se k takovému vztahu ke světu a přírodě, který je láskou naplněn.

Láska ale potřebuje mít jednoho věrného průvodce, potřebuje být provázena pravdou. Jestliže není provázena pravdou, pak lehounce sejde na pěšinku iluzí, na pěšinku vlastních představ, na cestu, která mívá skutečnost. A zase naopak lze říct, že když je pravda oddělena od lásky, tak se stává nelítostným, přísným, tvrdým soudcem, který ztrácí pro člověka potřebné pochopení. V tomto smyslu jsou tedy pravda a láska takovou dvojicí, na jejíž jednotě v životě velice mnoho záleží. A proto také je potřeba být pozorný k oběma: pěstovat jak lásku, tak pravdu a pěstovat také jejich jednotu.

Láska má zcela výjimečné postavení mezi rozličnými ostatními vztahy, neboť je základem všech. Je prazákladem existence. Proto, na rozdíl od jiných výkonů, kterým se člověk musí učit, tkví v samé povaze naší existence. Naším úkolem je lásku pěstovat, dávat jí podněty, aby se vyvíjela, což se neobejde bez výchovy a učení. Řekl jsem to krátce, ale vím, že jde o obtížný proces v průběhu celoživotního zdokonalování sebe sama.

Jinou podivuhodnou přirozeností a schopností lásky je, že si neklade žádné podmínky či cíle. Je stále se pohybujícím sjednocováním milujících bytostí, které se sobě otevřou a začnou spolu utvářet zázrak přirozené jednoty. Podaří se jim to třeba jen na jediný den, týden, měsíc, rok, velmi vzácně na celý život, a pokaždé to oběma přináší pronikavé oživení a vývoj.

Onen proces životního sjednocování a vše, co následuje, potřebuje mít základ v láskyplném ponoření člověka do pohybující se tkáň přírody, jsoucna, vesmíru. To, co nás uchvacuje při pohledu na hvězdné nebe, je probuzení skrytého povědomí, že patříme k nekonečnu veškerenstva, k té vznikáním a zanikáním se proměňující věčnosti. Vědomí toho je zdrojem hluboké radosti z naší účasti na tvořivém pohybu přírody vesmíru, z toho, že jsme každý blízce příbuzný s veškerou jeho roz-

manitostí, že vše je naším bližním. Zde je též zdroj známé biblické výzvy *Miluj svého bližního jako sám sebe*.

Příroda, jejímž jsme dítětem a na níž jsme svou existenci závislí, právě tak jako naše slunce a vesmír, v jehož organismu má naše sluneční soustava svou funkci, jsou více než naši bližní, jsou naším organickým tělem, na jehož tvořivém pohybu se podílíme svými životy, a naše duchovno tak hledá sebe samo. Každý z nás je pokusem o toto hledání, o toto sebenalézání, které dobrým životem posilujeme a špatným alespoň jiné varujeme. Vést dobrý život nám pomáhá láska.

Tak jako má každý z nás svůj originální a neopakovatelný život, pulzující vlastními originálními zážitky a prožitky, tak má také láska každého z nás svou neopakovatelnost. To společné z jejich hlubin nám ale opětovně „vzkazuje“, že láska je ve své podstatě živé sjednocování s tím, co milujeme. Mějme na paměti, že činem lásky může být i slovo vyjadřující odpuštění, dávající naději či sdílející radost.

Rád bych toto přemítání zakončil ukázkou z básně Ericha Frieda (1921–1988), kterou cituji volně ve vlastním překladu. Vybral jsem místo, kde tento rakouský básník zvláštním, ale hlubokým způsobem mluví o lásce. Verše komentují nějakou životní situaci, cíl nebo úkol:

Je to nesmysl, říká rozum.

Je to lehkomyšlnost, říká opatrnost.

Je to nemožné, říká zkušenost.

Je to tak, jak to je, říká láska.

POSTSKRIPTUM

VÁNOČNÍ

Petr Pithart

Betlémy

Viděl jsem v jednom velkém, velmi bohatém městě jiho-východní Asie mnoho obrovských vánočních stromů, všude se linuly vánoční melodie, všude blikala obvyklá přání Merry Christmas, aniž místní lidé byť jen vzdáleně tušili, oč jde. Věděli jen, že je to výzva ještě více nakupovat a byli ochotni ji uposlechnout. Mám obavu, abychom za pár let nedopadli podobně.

Dnes snad ještě všichni vědí, co je betlém (nemyslím teď město v Judei), ale kdybychom měli vysvětlit tu předlouhou a přepestrou tradici betlémů, tu jejich nekonečnou rozmanitost, pestrost, lišíci se od místa k místu, od betlemáře k betlemáři, možná, že bychom se zarazili a nevěděli, jak dál.

Mám pocit, že jsme stále víc a víc zaujati uměleckou, řemeslnou, technickou stránkou betlémů, betlemářství: obdivujeme, jak je to všechno šikovně udělané, co jedna každá postavička betlému znamená..., zkoumáme, kde se co vzalo, na co to navazuje... Nic proti tomu, ale jakoby se ztrácelo se zřetele, proč to všechno. Obávám se, aby se nám nestalo, že nám unikne to základní...

Stavění a vystavování, ukazování betlémů – to je ten nejstarší a nejpůsobivější způsob, jak si lidé po staletí předávají základní příběh naší křesťanské civilizace. Nejzákladnější příběh. Totiž příběh narození Ježíše Nazaretského, jak praví Písmo, jednorozeného syna Božího, který se stal člověkem. Tím narozením se slovo stalo tělem. Slovo, tím je míněn Bůh. To vůbec není jednoduchá představa: jak se slovo stane tělem. Naopak, je to velmi náročná, abstraktní představa. I proto je Bůh pro mnohé lidi cizím slovem, nesrozumitelným, vzdáleným, podezřelým, nepřijatelným, budícím nepříjemné pocity. Ba iritujícím, a právě proto je tu jednoduchý, srozumitelný, dojemný příběh, aby se to abstraktní stalo konkrétním, srozumitelným, blízkým, dojmavým. ... Jsem si jist, že žádný jiný takový příběh, tak dlouho a tak rozmanitě tradovaný, v našem civilizačním okruhu neexistuje, ať už si to dnešní lidé uvědomují či ne, ať již ten příběh přijímají či odmítají. Chápu či nechápu. Anebo ať už se nad ním ani nezamýšlejí.

Ten příběh všichni známe: Josef a Marie, která je s ním zasnoubená a je v pozeňnaném stavu, putují z galilejského Nazaretu do judského Betléma, města Davidova, aby se v rodném městě Josefově zapsali při sčítání lidu, které nařídil císař Augustus. Nenajdou místo v zájezdním útulku, nenajdou žádný jiný přístřešek nad hlavou než jeskyni na kraji města. Marie porodí a uloží dítě do jesliček. V krajině ko-

lem nocují pastýři a střídají se na hlídce u svého stáda. „Najednou u nich stál anděl Páně a sláva Páně se kolem nich rozzářila a padla na ně veliká bázeň. Anděl jim řekl: Nebojte se, zvěstuji vám velikou radost, radost pro všechny lid, v městě Davidově se vám dnes narodil spasitel – to je Kristus Pán.“

Toto nám vyprávějí dva evangelisté: Matouš a podrobnější Lukáš. Vyprávějí to slovy. První křesťanské výtvarné umění, znázorňující tento příběh, bylo formou jednoduchých symbolů zobrazeno na stěnách římských katakomb. A dnes, za ty dva tisíce let, tu máme statisíce, možná i miliony lidových, řeknu venkovských betlémů, zejména právě ve střední Evropě. A přece jde stále o jeden jediný příběh, o jednu jedinou událost, o narození Ježíše Krista. Žádný jiný příběh nebyl tak dlouho a tak rozmanitě a tak působivě předávám z pokolení na pokolení.

S betlémy prý začal roku 1223 sv. František z Assisi v italské Umbrii. Šlo spíše než o betlém v našem smyslu slova o živý či položivý obraz: skutečnou jeskyni tehdy sv. František proměnil v kapli, přivedl živého oslíka, volka, přidal pastýře, tři mudrce – krále a zkrátka zinscenoval první betlém, v němž pak sloužil kněz první vánoční půlnoční mši.

Založil tradici maximálně srozumitelného, názorného převyprávění onoho příběhu: proto srozumitelné a názorné, že je to předávání vícerozměrné, dvoj- či trojrozměrné, děje se tedy v prostoru, někdy je dokonce pohyblivé, je proměnlivé, lze je přestavovat, přizpůsobuje se místním poměrům. V betlému jsou tři králové, tři mudrci - mágové, ale je tam také soused odvedle. To, ten soused, to je tajemství a kouzlo betlému v naší tradici.

Důležité bylo, co se u nás stalo v době josefinských reforem: betlémy jako prý málo důstojné byly vymísťovány z kostelů, ale od té doby ještě více zlidověly, zesvětšely, zpohádkověly: realisticky zobrazují život českého venkova. I když se pak do kostelů postupně vracely. Pozornost, kterou věnují někteří betlemáři i vedlejší scénám a postavám, zejména pastýřům, je někdy větší než pozornost věnovaná ústřední scéně kolem jesliček. Tak u nás došlo k postupnému přechodu od vánočního mystéria do lidových poloh.

Přes všechny proměny jde stále o jeden jediný příběh. Příběh o tom, jak se slovo stalo tělem, jak se Bůh stal člověkem. Když dnes obdivujeme vynalézavost a šikovnost betlemářů, když nás betlémy přenášejí na český venkov, který už často ani neexistuje, pomysleme vždycky i na ten příběh, starý přes dva tisíce let. Vlastně – na něj myslíme především. Jinak nám vlastní smysl práce statisíců betlemářů v minulosti i dnes uniká. To jsem chtěl říci. Abychom jednou nedopadli jako ti vzdálení lidé v bohaté Asii, kteří se v obchodních domech klanějí zcela jim nesrozumitelným symbolům.

Výstava betlémů, Valdštejský palác 15. 12. 2009. Kráceno

VITA NOSTRA REVUE. Časopis Univerzity Karlovy v Praze, 3. lékařské fakulty.
Vychází 4× ročně. Vydává 3. lékařská fakulta, Ruská 87, Praha 10. IČO: 00216208.

Evidováno pod registračním číslem Ministerstva kultury ČR

MK ČR E 15 377

Náklad 440 kusů

Šéfredaktorka: Mgr. Marie Fleissigová

Tel.: 267 102 105, fax: 267 102 552, e-mail: vnr@lf3.cuni.cz

Grafická úprava a tisk

Příspěvky dodávejte pouze v elektronické podobě e-mailem na adresu
šéfredaktorky jako připojený soubor (ve formátu MSOFFICE-doc, xls).

Redakce neodpovídá za obsah mimoredakčních příspěvků.

Publikované texty nemusejí vyjadřovat názory redakce.

Redakce si vyhrazuje právo na odmítnutí, krácení a jazykové úpravy příspěvků.

ISSN 1212-5083